

II,
B. 26589,
c.

26589, II, B, c.

VIII

26589

26589, II, B, c,

hls!

Zgodovina slovenskega národa.

Spisal
Janez Trdina.

Izdala in založila
Matica slovenska v Ljubljani.

V LJUBLJANI 1866.

ΕΠΙΧΡΟΝΟΣ

ΕΠΙΧΡΟΝΟΣ

ΕΠΙΧΡΟΝΟΣ

Zgodovina slovenskega národa.

Spisal
Janez Trdina.

Izdala in založila
Matica slovenska v Ljubljani.

030005525

V LJUBLJANI 1866.

Predgovor.

Slovenske Matice odbor je 11. januarja 1866 sklenil izdati slovenskega národa zgodovino, katero je spisal gosp. Janez Trdina.

Kako je prišla Matica do rokopisa in kako vrednost ima zgodovina za vsaki, toraj tudi za mili naš narod, naj pové sledeče pisemce, s katerim je slavni naš prvak, g. dr. Janez Bleiweis, Matičinemu odboru izročil omenjeni rokopis. Od besede do besede se to pisemce glasi tako-le:

Slavni odbor!

Narod brez zgodovine svoje je popotnik brez pôt-nega lista. To je resnica, zoper katero nikakoršnega ni ugovora. Kot predsednik nekdanjega slovenskega društva v Ljubljani sem 1850. leta predlagal tadanjemu odboru, naj bi napeli vse svoje žile, da spravimo na dan zgodovino slovenskega národa, njemu razumljivo, tedaj kolikor mogoče po domače (popularno) spisano. Odbor je pritrdil temu mojemu predlogu in gospod Janez Trdina, o katerem smo vedeli, da se s posebno ljubeznijo ukvarja z zgodovino národa našega, je bil naprošen, naj bi spisal tako knjižico, v kateri ljudstvo slovensko vidi preteklost svojo. Iskreni rodoljub, sedaj kr. gimnazijski profesor na Reči, je drage volje sprejel odborovo sporočilo in se lotil spisovanja zgodovine Slovencev v taki obliki, da bode pismo pripravno

namenu svojemu. V 5. listu „Novic“ 1851. leta sem že mogel naznati občinstvu, da „zgodovina slovenskega národa“ utegne kmalu dovršena biti, in res je društvo v nekoliko mesecih prejelo rokopis od g. Trdine. Al mnogotere okoliščine so ovirale natis rokopisa, ki je bil lastnina društvena. Slovstveno delovanje „slovenskega društva“ je v čedalje nemiljšem tadanjem času zelo otrpnilo, dokler ni popolnoma nehala 1852. leta. — Naj tedaj „Matica slovenska“ dožene, kar je pričelo „slovensko društvo.“ Vem sicer, da ta in uni bođe ugovarjal, da se ne dá še pisati zgodovina „omnibus numeris absoluta,“ ker mnogo ni še dognano v zgodovini naši, mnogo je še temno, kar se mora razjasniti po gotovih virih itd. Al če čakamo vsega tega, in odlašamo, da se nam odpró vsi viri, čakati utegnemo do sodnjega dne! Ko bi bili tako mislili Valvazor, Linhart, Vodnik, Krempel, ne bi imeli vrednih njihovih zgodovinskih knjig. Prav take ugovore smo slišali tudi takrat, ko je šlo za izdanje velicega našega slovnika, ki ga je milost nepozabljivega našega mecêna, svetlega knezoškofa Antona Alojzija Wolfa darovala slovenskemu národu; ako bi bili takrat obveljali isti ugovori, še dan danes bi pogrešali nemško slovenskega dela, ktero vendar je tolike vrednosti, da se slovstvo naše po pravici ž njim ponačati more. Začnimo tedaj zgodovino z namenom, da ugaja osobito ukaželjnemu milemu našemu narodu! Če tudi je le začetnica, dobro! Začnimo mí, da nadaljujejo zanamci naši in dovršijo ob svojem času, česar mi do delali nismo. Zrno do zrna pogača, a kamen do kamena palača!

Dr. Janez Bleiweis.

Tako si je Matica pridobila rokopis zgodovine, ki ga je njen odbor izročil odseku treh pregledovavcev, (dr. E. H. Costi, dr. L. Vončini in L. Svetcu) v pregled in ta odsek slavnemu g. profesorju Franju Bradaški s prošnjo, naj bi blagovolil to delo pregledati in popraviti, kar bi bilo neobhodno treba. —

„Jaz sem pregledal „zgodovino Slovencev,“ semtertje sem kaj popravil, posebno v jeziku, kteri je že malo ostarel. Kar sem popravil, naj se tekstu vrsti, če nisem določno rekel, da se ima dodati v opazkah; te opazke naj stojé pod tekstom in podpiše naj se jim moje imé; kajti povest mora le Trdinova biti.“ — Tako je odgovoril g. profesor Franjo Bradaška, in vstreglo se je v vsem njegovi želji.

Tisk sta vodila in popravljala gospoda profesorja A. Lésar in J. Marn.

Tako dovršeno zgodovino podaja Matica slovenskemu národu. Slava in hvala posebno g. dr. Janezu Bleiweisu za preimenitni ta dar, in vsem prečast. gospodom, ki so se vdeležili tega dela, zlasti pa prečastitemu g. Bradaški za njegovo bistroumno in trudapolno popravo.

Šprejmi, mili narod slovenski! prvo knjigo, ki jo Matica slovenska izdava, zgodovino svojo, katero ti je v milem tvojem jeziku spisal vrli, zvesti sin. Kaka vrednost v tem! Zgodovina, ki jo tujec piše kacemu narodu, je kruh, ki ga reže mačeha neljubljenim otrokom. Pa so tudi mačeha take, ki nečejo spoznavati pridobljenih otrok. Tako se je godilo slovenskemu rodu. Če so zgodovinarji prešlih mogočnih národov le površno pisali o národu slovenskem, prezirali so ga pisatelji istega národa, pod čegar gospodstvom tolikanj stoletij mrli národ slovenski.

Zgodovina našega jezika je zgodovina našega národa. Ni se pripoznavala našemu jeziku nobena veljava v šolah, v vradih, v zakonodajstvu in sploh v občnem življenji. Tako je prišel tudi naš národ ob vso moč. Le sveta cerkev ga je ko zvesta mati varovala pogina. Ona je ohranila veličasten njegov jezik, v katerem je, kakor pravi navdušeni Mickiewić sploh od slovanskega jezika, zapisana naša nekdanost, naša prihodnjost. Bogastvo, krepost in modrost našega jezika nam obeta sijajno veliko prihodnost. Zajemajmo iz prekrasnega našega jezika v njem zbrane darove, in podeljajmo si po njem plovce dušnega delovanja. Jezik je vez, ki nas veže v

eno telo, jezik je vseh naroda sinov jednotno, največe bogastvo.

V milem tem jeziku naše matere podaja se vam, predragi Slovenci! zgodovina naših dedov in prededov stanujočih na bregu sinjega jadranskega morja, na obalih Soče, Save in Drave, vseh sinov matere Slovenije. Prebirajmo djanja sprednikov svojih, navdušujmo, modrimo se, spoznavajmo okolnosti, našemu dušnemu in materijalnemu razvitku škodljive, odpravljajmo je, delajmo nevtrudljivo in spolnili bomo slavno svojo namembo.

Zgodovina je zrkalo. V njem se ogleduj, mili narod! Bodi ponosen s svojimi lepotami in darovi; če zapaziš na sebi napake in nemarnosti, znebi se jih! Doto ti je Bog podaril veliko. Čvrstege telesa, blagega sreča, bistrega uma in jasnega duha bodeš dosegel v časov dozor, v vzajemnosti z drugimi brati matere Slave moč in veljavo, srečo in slavo! Padlo bode raz tebe temno zagrinjalo, s katerim te je odela nemila osoda, in vreden bodeš stal med drugimi národi.

Naj ti služi v ta namen tudi ta knjižica, „zgodovina,“ ki ti jo v iskreni ljubezni in s srčnim pozdravom podaja „Matica slovenska“ — služabnica tvoja. —

V Ljubljani na dan sv. Janeza Krstnika 1866. -

V imenu odbora Matice slovenske:

Dr. Lovro Toman,
predsednik.

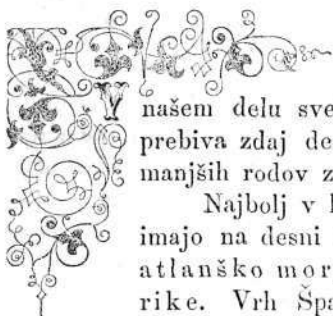
Anton Léšar,
odbornik in tajnik.

K a z a l o.

	Stran
Predgovor	III
Vvod	1
I. Stari Slovenci	11
II. Boji poganskih Slovencev z Grki	19
III. Slovenci v svoji sedanji domačiji	28
IV. Prvo pokristjanovanje Slovencev	35
V. Šege, navade in jezik starih Slovencev do krščanstva	42
VI. Slovenci po Valhunovi smrti	44
VII. Življenje Slovencev v tej dobi	52
VIII. Celjski boji	56
IX. Turška vojska po Slovenskem od 1418.—1472. leta	64
Bitva pri Brežicah 1480. l.	73
Bitva pri Trbižu 1484. l.	74
Bitva pri Beljaku	76
X. Boji Slovencev z Benečani	79
XI. Kmečki panti	85
XII. Turške vojske na dalje	89
Kacijanar	91
Herbart Turjaški	94
Jošt Turn	98
Andrej Turjaški	99
XIII. Druga vojska z Benečani	102
XIV. Luteranstvo na Slovenskem	104
XV. Še en ozir v 19. stoletje	114
XVI. Od konca turških do francoskih vojsk	117
XVII. Francoske vojske	122

V v o d.

našem delu svetá, ki se imenuje Evropa, prebiva zdaj deset narodov, ako se nekoliko manjših rodov zraven ne šteje.

Najbolj v kotu Evrope so Španjoli, ki imajo na desni strani srednje, na levi pa atlanško morje, ki ta del sveta loči od Amerike. Vrh Španjolov prebivajo Francozi.

Njih meje proti jugu so: srednje morje in pirenejske gore, ktere je delé od Španjolov, proti zapadu atlanško morje, ki jim je tudi v širokem odtoku, kteri se imenuje lamanški preliv, meja proti severu. Unkraj tega vodotoča je velik otok, ki je domovina Angličanov. Ti trije národi namreč Španjoli, Francozi in Angličani v zapadu Evrope prebivajo; oni imajo najbližo pot v Ameriko.

Sredi Evrope pa živita nemški in laški národ. Nemci (Germani) imajo na levi Francoze, na desni pa Slovene za sosede, in jih je okoli 45 milijonov. Oni se stegujejo v najmrzliše kraje proti severu, kjer cela dva meseca po zimi solnce ne izide, in ravno tako dolgo poleti ne zaide, in imajo v posesti sploh mnogo dežel, ki so pa večidel malo rodovitne, tako da se zavoljo pomanjkanja morajo izseljevati v druge dežele. Tudi Nemci se na severu tiščé morja, ki se severno in izhodnje morje imenuje. Pri izhodnjem morji so nekdanj Sloveni živeli, in so tedaj svoji deželi Pomorje rekli; pa v desetem stoletji so padli Nemci nanje in so je po strašni morii skoraj popolnoma pokončali. Na jugu segajo

Nemci do tirolskih grintovcev, in se tù Lahov dotikajo.

Lahi imajo eno najbogatejih dežel Evrope v posesti, ki se le na vrhu derži francoskih, nemških in slovenskih krajev, v sredi in na jugu je pa povsod z morjem obdana. Na levi strani in spodej jo mije srednje, na desni pa jadransko ali tržaško morje. Lahov je 25 milijonov, ki pa niso vsi v eno državo zedinjeni, temuč razdeljeni so na več držav, kakor na sardinsko (laško), v kateri jih je velika večina združena, papeževo, avstrijsko in francosko. Na avstrijsko cesarstvo spada desni kos gornje Laške z Benetkami. Nekdaj, in sicer za Rimljanov, bilo je Laško trdno zedinjeno, in je skoro vsem narodom svetá zapovedovalo. Rimljani so od konca le majheno mestice pri reki Tiberi imeli, iz kterega se je potem osnoval mogočni Rim. Pa njih srčen duh je je dalje gnal, tako da so sčasoma vse sosede užugali, in si v nekoliko stoletjih po neprestanih bojih celo Laško podvrgli. To jim vendar še ni bilo dosti; kolikor silnejši so bili, toliko dalje so segáli, in niso si dali preneha, dokler niso vseh mogočnih národov zatrli in prôstih sosedov déli pod svojo oblast. Rimska država je obsegala tačas Laško, Španjolsko, Francosko ali Galijo, dolnje Angleško in južno Nemško, in sicer še v Evropi skoro vse dežele, iz kterih zdaj avstrijska in turška država obstojite. Tudi gornja Afrika in skoro vsi omikani národi Azije so se Rimu uklanjali. Le nekoliko divjih rodov na Nemškem in pa Sloveni, ki so unkraj Nemcev živeli, so se v Evropi svobodne imenovali. Pa ravno ta nemška ljudstva si je božja previdnost za prekuc rimske države izvolila. Od družega stoletja po Kristusovem rojstvu so oni neprenehoma napadali rimske meje, ki so ob Donavi bile. V začetku so Rimljani premagovali, kajti še so iméli izurjene in pogumne vojščake. Pa kmalu se je to premenilo. Po bogastvu, ki so si je po vsem svetu naropali, postali so Rimljani mehkužni, ter so jeli težav se ogibati, in boj zanemarjati. Vrh tega je cesar Teodozij cesarstvo v dvoje razdelil, v zapadnje rimsko, in izhodnje rimsko ali grško

cesarstvo. Ker Nemci niso odjenjali, morali so jim Rimljani, da jih ne bi nadlegovali, davek plačevati, in ker tudi to ni pomagalo, jemali so Nemce med svoje armade, ter so je rabili v boji proti tistim Nemcem, ki so čez meje udarjali. Takó so se Nemci z Nemci bili. Za nekaj časa to Rim zavaruje, pa kmalu pride toliko hujša nesreča. Nemci na zadnje prederó meje in kupljeni žolnirji so prevideli, da le oni Rim držé, in da brez njih mora na kosec razpasti. To je stori ošabne in prevzetne, oni nečejo več služiti tam, kjer bi lahko gospodovali, tedaj se zoper Rim spuntajo. Dostikrat oni zdaj iz svoje srede cesarja izvolijo in ga po sili Rimljanom vrinijo, dokler jim ni tudi to premalo in si oni 476. l. Rima z zahodnjim cesarstvom popolnoma ne podvržejo. Laško deželo razdelé zmagavni žolnirji in nje tretji del záse obdržé. Bili so oni večidel nemško-herulskega rodú, in so si Odoakarja kralja izvolili, ki je, kakor popred rimski cesarji v Rimu, včasi tudi v Raveni svoj sedež imel. Drugi nemški surovi národi so pa čez Angleško, Francosko, Španjsko in čez druge dežele planili in je tudi sebi podvrgli in razdelili. Tako je nehalo rimsko cesarstvo. Čudno se bo morebiti komu zdelo, da so Nemci, akoravno od konca večkrat nabiti, vendar le in sicer čedalje hujše naskakovali rimske meje. Vzrok tega je bila velika prekucija v drugem delu sveta, v Azii, od koder je bil prepoden divji hunski rod. V begu pred sovražniki se je vrgel ta rod v Evropo in je prepodil, kamor je privihral, národe iz njihovih sedežev. Pregnani so se tí vrgli zopet na druge národe, in tako je ljudstvo na ljudstvo pritiskalo in se preganjalo. Ta drenja se privalí tudi do Nemcev, ki so pred sabo imeli dežele Rimljanov, in tako so oni prisiljeni bili umakniti se drenjajočim národom in udarjati čez Donavo. Čedalje hujši je pritisk od zadej, čedalje silniši tedaj tudi napad na Rimljane, dokler kakor je zgorej rečeno, kupljeni nemški žolnirji laške, drugi Nemci pa ostale dežele ne poplavijo. Pa veličastvo Odoakarjevo je malo časa trpelo. Ko so rimsko cesarstvo razdjali, jeli so se národi sami med sabo napadati, in tako pride močnejši tudi na Odoakarja. To je

bil kralj Gotov — Teodorik. On se vzdigne z armado, Herule pri Ogleji, pri Veroni in na reki Adi premaga, in se v kratkem vse laške dežele polasti. Čeravno tistega tretjega dela zemlje, ki so ga Heruli imeli, ne dá pravim posestnikom nazaj, temuč ga le med svoje vojščake razdeli, vrnejo se vendar o njegovi vladi srečnejši časi. Sovražniki so se ga bali, in Laško pri miru pustili; dežela si oddahne dolzega ruvanja, in kmetija in kupčija se veselo povzdignete. Njegovi nasledniki so se sami med sabo prepirali, in tako je blagor vnovič iz dežele zginil. Izhodnje-rimski ali grški cesar Justinijan *) porabi priložnost, Laško, nemškím Gotom vzeti in sebi podvreči, kar mu okoli 550. l. srečno izteče. Pa tudi Grki gospodarijo tu malo časa. Nov nemški rod, ki se je Lombarškega imenoval, plane iz severa v deželo, in se velikega dela laške zemlje polasti. Ta rod je taisti, ki ima zdaj Milan in Benetke in čegar del je podložen avstrijskemu cesarju. Nasledek teh napadov od raznih rodov bil je ta, da je stari latinski jezik zginil in se iz zmesi različnih govorov osnoval sedanji laški jezik. —

V izhodu Evrope živi pet narodov, grški, turški, valaški, madžarski in slovenski. Grški narod je obdan od treh strani s srednjim morjem, le proti severu se s Turki mejí. Grki so bili še pred Rimljani pogumen, visoko učen in slaven rod, tako da se jim nobeno ljudstvo niti starih niti novih časov na stran postaviti ne more. Pozneje so je Rimljani podjarmili, pa njih slovstvo je tak pospeh imelo, da so se pogrčile vse dežele, iz katerih sedanja evropejska Turčija obstoji. Okoli leta 400 je rimski cesar Teodozij te dežele od ostale države odločil in izhodnje kraje cesarstva, da bi se lože nemških napadov branile, mlajšemu sinu izročil. Pa vkljub tej naredbi so Nemci tudi tu meje predrli in kraje ob Donavi in tržaškem morji strašno razdjali. Komaj so pa na Laško odšli, da udarijo na Odoakarja, koj so je namestili drugi še hujši sovražniki. Bili so to naši pravi očetje Sloveni in rodovi njihovega plemena, a kasneje divji Obri (Avari). Leto za

*) Po rodu Sloven, ki je pa svoje slovensko imé „Uprava“ premenil v latinsko „Justinijan.“

letom so oni grške krajine napadali, končevali in ropali, tako da so sedanja Bosna, Dalmacija in Srbija čez 100 let skoro bile brez prebivavcev. Dokler so oberski divjaki močni bili in razsajali po Podonavji, morali so jim Sloveni robovati; ko so pa oni oslabei, tedaj so se Sloveni njihovega jarma osvobodili in pokazali so se v zgodovini Hrvatje in Srbje ter so obljudili gori imenovane krajine, v katerih se od tistihmal Grki zopet zgubivajo, ker je Sloveni spodrivajo in slovenijo.

Grško cesarstvo, ki je imelo glavni sedež v Carigradu (v Konstantinopel-u), trpi še do leta 1453. To leto ga Turki prekuenejo in tako čez Grke kakor čez Slovene oblast dobé, ter je odslej strašno stiskajo. Še le to stoletje se Grki proti svojim tlačiteljem spuntajo in s svoje dežele nadležni jarem otresejo. Tudi Sloveni so se že mnogokrat vzdignili, pa do zdaj so se le sami Srbi osvobodili. Zraven njih je tudi majhen črnogorski rod samostojen, ki ga niso mogli Turki nikdar podjarmiti. Turkov, to je, ljudi turške vere, je v Evropi le 4 milijone in še ti inajo zdaj malo navdušenja za svojo vero, tako da v tem delu svetá če dalje bolj svojo moč zgubivajo, in se gotovemu zapadu približujejo. Največ jih živi v Carigradu in v deželah, ki so najbliže glavnemu mestu, tako ob srednjem kakor ob črnem morji, do balkanskih gorá. Unkraj teh gorá do Donave so Sloveni, in više od Donave v turških deželah, v Moldavi in Valahii in v avstrijanski deželi Erdelju Vlahi ali Rumuni prebivajo. Njih jezik je najbolj laškemu podoben in se je tudi enako iz zmesi drugih, zlasti latinskega in slovenskega govora osnoval. Njim na desni strani so Rusi, ki imajo svoje cesarstvo, in na levi strani Madžarji, ki se naši državi prištevajo. Kjer so zdaj Madžarji, ondi so nekdaj živeli Sloveni, pa Madžarji so je zgrabili in jim po grozovitnem klanji ogerske planjave vzeli. To se je v 9. stoletji zgodilo. Zató so pa tudi Madžarji še zdaj skoro krog in krog s Sloveni obdani, le na levi se nekoliko Nemcev in na desni vlaškega (rumunskega) národa dotikajo.

Poglejmo na zadnje nekoliko bolj na naš razprostrani silni slovenski narod. Že število kaže, da je

naš narod eden najmogočnejših narodov v Evropi, zakaj okoli 80 milijonov duš je našega naroda, t. j. toliko, kolikor vseh Germanov skupej, namreč: Nemcev, Skandinavcev in Angležev, in nekaj manj, kot vseh Grko-Romanov, katerim se prištevajo: Grki, Lahi, Španjoli, Francozi itd. Zares silno množstvo ljudi, pa tudi silno množstvo dežel, ki so njihova lastnina! Njih meja na levi so Nemci, na desni pa nimajo konca v Evropi, ki jo presegajo, nimajo konca v Azii, ktere tretji del svojo zemljo imenujejo, ampak še le ameriški gozdje jim ko meja na desni stojé. Po pravici se more reči, da solnce nikdar ne zapade na zemlji našega naroda. Mi imamo noč, pa Slovenom v Ameriki sveti jutranje solnce in ko nje temota zagrinja, radujemo se mi belega dneva.

Kakor vsak velik narod, tako so tudi Slovenci na več manjših rodov razdeljeni. Najbolj proti severu zahodnje strani so Čehi, katerim se tudi Moravci in Slovaki prištevajo. Ta rod se steguje od Bavarecev in Saksonov noter do vode Tise na Ogerskem, in šteje okoli sedem milijonov duš. Češki rod je bil nekdanj, zlasti pod kraljem Svatoplukom silno mogočen in je v hudih bitvah Nemce premagoval. Tudi pozneje v 15. stoletju so Čehi sloveli in so na daleč okrog madžarske in nemške dežele nadlegovali. Noben sovražnik se ni mogel ponašati, da bi bil kdaj njih vodje Žiška, Prokopa in druge premagal. Pa ne le v boji so bili Čehi imenitni, tudi v učenostih so bili v 16. stoletju med prvimi narodi Evrope. Ta veličast pogine v bitvi na Beli gori. Čehi so se bili namreč pouteranili in so prišli tako s katoličani v spor. Ti je užugajo in skoz celih tri sto let hiral je potem češki narod dušno in telesno. Še le konec preteklega stoletja mu bolj vesela doba zasije. Učeni možje so namreč zopet v domačem jeziku, ki se je bil skoro le v kmečkih kočah ohranil, pisati in narodu koristne bukve podajati začeli. Tako se je ta rod dušno zopet oživil in važno 1848. leto mu je tudi vnanjo ali telesno svobodo pridobilo.

Vrh Čehov živi poljski rod, ki prekosuje češki narod v oziru števila slavne preteklosti in skoro da tudi v učenosti. Štirinajsto in petnajsto stoletje je bilo zlati čas

za Poljake. Imeli so oni takrat silno kraljestvo, ki je po eni plati daleč v Rusko, po drugi globoko na Nemško in Ogersko segalo; imeli so previdne in srčne kralje, ktere je vse za prijaznost prosilo, in ki so vsacega sovražnika užugali; imeli so vsučilišče ali véliko šolo v Krakovem, iz ktere so izhajali najzmožniši in najbolj učeni možje, ki so veliko število domačih bukev napisali. Vlada je bila od tistih časov in dokler je kraljestvo samo svoje ostalo, na vstavo zidana, kralji so bili volitni. Brez dvombe bi bili Poljaki najmogočniši narod v Evropi postali, ko se ne bi bili jeli med sabo prepirati in deželo trgati. Ker se pa to zgodi in se stranke na tuje obračajo, in ena tega, druga unega kralja na pomoč kliče, pade poljsko kraljestvo brez upanja, da bude kedaj zopet vstalo. Pruski kralj, in avstrijski in ruski car poljsko državo razdelé in vsaki si prilasti kraje, ki so najbliže njegovih dežel. Avstrija vzame Galicijo in Vladimírijo; Porusko dobi Poznanjsko in zahodnje Porusko; ruska carica pa to, kar je ostalo. Ona si je največi delež prisvojila, in Rusi so si ga tudi vkljub vsemu puntanju Poljcev obdržali do današnjega dné.

Za poljskim pride proti izhodu ruski rod, ki je največi med vsemi, zakaj do 50 milijonov je njegovo število. Rusi prebivajo v nekem kosu Amerike, v severni Azii in skoro v celi izhodnji Evropi, kjer jih je največ, in kjer imajo svoja glavna mesta Petrograd, Moskvo in Kiev. Meja Rusov je proti severu čez in čez morje, ki se zavoljo ledu, ki ga skoro zmiraj krije, imenuje ledeno morje. V zapadu imajo zgoraj iztok atlanškega morja, ki se tu blede ali baltiško in proti nemški meji izhodnje morje imenuje. V to morje se izteka več velikih rek, med kterimi ste najimenitnejši Neva in Dvina. Niže doli se blede morje zakrivi, in Rusi pridejo potem v dotiko s tistimi Poljci, ki so njih oblasti podvrženi. Še bolj proti jugu se pa oni mejijo z našim cesarstvom, in najniže so jim meja turške dežele. V jugu naslanjajo se na črno morje, v katero deró reke Prut, Dnister, Dnieper in Don. Te reke, ki gredó proti jugu v črno morje, in une, ki se v blede morje proti zahodu valé, izvirajo iz ene in

tiste vrhoturške višine. Kraji, unkraj te višine so mrzli, za žito malo pripravni in nerodovitni; dežele takraj gore proti črnemu morju pa imajo tako dobro zemljo, da bi polovico Evrope lahko z žitom preskrbele. Tu imajo Rusi svoji najljubši mesti, staro Moskvo in sveti Kiev. Semkej so se ruske armade umaknile, ko je Napoleon Rusko zgrabil, in tu so se one tako z zvestimi sinovi domovine namnožile, da so francosko vojsko pobile in Evropo otele. — Od črnega morja naprej so silne kavkaške gore meja proti azijski Turčii, in še naprej je kaspisko jezero, v katero se steka največa ruska reka Volga, ki tudi na južni strani Vrhatura izvira. Blizo te dere v to jezero tudi voda Ural, ki evropejske Ruse od azijskih deli, in pride s hriba Urala, ki dela to ograjo dalje noter do ledenega morja. Unkraj kaspiskega jezera pa ločijo neizmerne puščave na jugu Ruse od azijskih divjakov. —

Četrty slovenski narod so Bolgarji, ki živé na Turškem med Donavo in balkanskimi gorami od srbske kneževine pa do črnega morja. Ta zemlja je njihova bila skozi in skozi, ali sedaj, žalibože, ni več, kakor je bilo; kajti velike dele te dežele so Turki, Tatari in drugi sovražniki posedli, in od tod Bolgarje ali čisto ali pa deloma izrinili. Bolgarji pa ne prebivajo samo v tej deželi, ampak so tudi unkraj Balkana v stari Tracii in po velikem delu stare Macedonije. Oni so po številu skoro tako močni, kakor Čehi, in najmočnejši izmed vseh rodov, kar jih je pod turškim sultanom v Evropi. Nekdaj so bili oni mogočni in slavni; njihovo gospodstvo je segalo od črnega tje do jadranskega morja, od Donave pa do egejskega pobrežja; pred njihovimi vladarji trepetal je večkrat sam Carigrad. Toda Slovenom jezna sreča je zdrobila njihovo moč. Turki privihrajo ter je vprežejo v jarem, pod katerim nesrečniki zdihujejo že toliko sto let in javalne bodo mogli kmalu otresti to ostudno robstvo.

Peti slovenski rod so Srbi in Hrvatje, ktere skoro nič družega ne loči, kot vera. Oni živé na Granici, na doljnem Hrvaškem, Slavonskem in v bivši vojvodini, unkraj Save pa na Srbskem, kamor že tudi Donava iz Ogerskega priteka, v Bosni, stari Srbii, na severnem

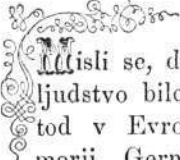
Ščipetarskem ali Arbanskem, v Črni gori in v Dalmaciji. Zraven Donave in Save je še več važnih vod, ki dajejo rodovitnost tem deželam, tako na Srbskem Morava, ki v Donavo gre, v Bosni Drina, Bosna in Verbas, ki se iztekajo v Savo, in v Vojvodini ogerska Tisa, ki enako Savi in Moravi v Donavo dere.

Srbi so trojni oblasti podložni; Srbi takraj Save se štejejo k Avstrii, tisti unkraj so Turkom podvrženi, razun Črnogorcev in Srbov med Drino in Donavo, ki imajo lastne vladarje. Srbi so korenjaški narod, ki je v 14. stoletji o vladi kralja Štepana Dušana imel mogočno kraljestvo, katero je skoro vse dežele sedanje Turčije obsegalo. Pa tisti greh, ki je Poljake pogubil, bil je tudi vzrok padcu srbskega kraljestva. Tudi Srbi so bili namreč nesložni, in takó so je Turki napadli in 1389. l. na Kosovem polji premagali. Od tistihual so prišle nad nje stiske za stiskami, in bili so celó prisiljeni s Turki proti kristjanom bojevati se. V milo-žalostnih pesmah je tožil narod svoje nadloge svetu, pa nihče ga ni slišal, dokler niso iz zatrtega naroda vstali domači junaki, ki so Turke pobili in si saj med Drino in Donavo bolj neodvisno državo pribojevali.

Sesti slovenski rod smo mi Slovenci, kamor Kranjci, Istrijani, Goričani, dolnji Korošci in Štajerci, kakor tudi 20.000 prebivavcev videmskega okrožja na Laškem in 50.000 duš na Ogorskem spada. Noben slovenski rod ni tedaj takó razdeljen, kakor mi, nobeden ne prebiva v več deželah, kot mi, in vendar smo najmanjša veja slovenskega debla. Naš rod šteje le 1,500.000 duš, in še čudno je, da nas je toliko, zakaj proti severu so na nas pritiskali Nemci, proti izhodu Madžarji, in v jugu in zapadu Taljani. Vsi ti národi so nas skozi stoletja napadali in potem so se jim še Turki pridružili, ki so naše krajine teptali in naše prednike v sužnost odganjali. Proti štirim straném so se morali tedaj naši očetje obračati in braniti, nikdar jim ni bilo pokoja, komaj je en sovražnik odjenjal, že so toliko silniše drugi pritiskali. Mnogo narodov, ki so popolnoma poginili, ni bilo v taki nevarnosti, v kakoršni je bil naš narod. Pomorjane na

izhodnjem morji so le Nemci napadali, in ni jih več, in takih izgledov bi se dalo mnogo naštetih. Pa mi, na ktere je dušna in telesna moč štirih narodov padala, mi smo se obdržali. Še smo Slovenci, kot naši očetje pred 1000 leti. Koliko truda in boja so mogli tedaj naši spredniki prestati, koliko krvi prelitih, s kakošno stanovitnostjo se boriti, da niso popolnoma omagali, in da so nam naslednikom toliko lepih dežel in pred vsem slovensko ime in slovenski jezik ohranili. Kolikova mora tedaj tudi naša hvaležnost biti do hrabrih očetov, brez katerih poguma nas ali celó ne bi bilo, ali bi pa bili zvrženi zarojenci tujih narodov. Lepše pa se gotovo ne dá ta hvaležnost skazati, kakor če se del prednikov spominjamo, je premisslujemo, in se iz njih za enaka djanja nadušujemo. Še je en vzrok ravno takó važen, da se z zgodovino ali preteklostjo svojega slovenskega rodú pečamo. Vsak skrbni hišni oče pregleda pisma svojega starega očeta in marljivo preiskuje, kako so stariši to posest pridobili, kake pravice so na nji, kaj se je morebiti po zmoti ali goljufii odtrgalo in bi se smelo v pravični pravdi nazaj tirjati. Ravno to, kar hišni gospodar, moramo tudi mi v obziru vsega naroda storiti, da nas ne bodo vnuki nemarnosti za lastni blagor dolžili. In zadnjič, kaj je tudi ljubše in prijetniše poslušati, ko to, kdo je nekđaj gospodaril čez zemljo, ki jo zdaj svojo last imenujemo; kdo so naši predniki bili; kako, kdaj in od kod so v te kraje prišli; kako se jim je skozi toliko stoletij godilo. Vse to nas nudi, dogodbe našega dragega slovenskega rodu bolj na tanko premissljevatih in je obširnije popisovati, kakor se je to pri laškem in ogerskem narodu in pri drugih slovenskih narodih zgodilo.

I. Stari Slovenci.

 Misli se, da je enkrat germansko, grško in slovensko ljudstvo bilo le en narod, ki je v Indii živel, in se od tod v Evropo preselil. Grki so ostali pri srednjem morji, Germani so proti severu šli, Sloveni pa med črnim morjem in kaspiskim jezerom popotovali in se na Ruskem pod vrhoturško višino vselili. V začetku so gotovo vsi trije národi še bolj enako govorili, pa sčasoma se je to moralo premeniti; zakaj vsako ljudstvo je videlo v krajih, kjer je ostalo, reči, ki jih drugo ni imelo in tedaj tudi imén, ki je je tem rečem dalo, drugi dve ljudstvi niste razumeli. Tudi kraj je k temu pripomogel. Grki so imeli gorko, Sloveni nekaj srednjo nekaj mrzlo in Nemci mrzlo zemljó; da pa to človeško kri in vse občutke in tudi način govorjenja zeló premeni, ne bo nihče dvomil. Kdor je v gorkih krajih domá, njegova kri je vroča in vse njegovo govorjenje je živo, viharo in goreče, ko nasproti mrzlozemec kratko, počasno in suho, pazno beseduje. Vendar so vsi trije národi še precej besed ohranili, ki je še zdaj vsi rabijo, in ki so živi spominček nekdanjega združenja. Zlasti imamo pa mi Slovenci tudi več dokazov, da je naša stara domovina rodovitna Indija v Azii. Le tukaj namreč prebiva silna zver, ki se slon imenuje, in vendar jo mi tudi v Evropi še poznamo in ji ime vemo. Tega gotovo ne bi bilo, ko ne bi bil tudi naš narod enkrat ondi prebival. Tudi naš jezik je staremu indiškemu jeziku čudovitno podoben tako v vezi govora, kakor tudi v besedah. Kar mi sestra imenujemo, se pravi po indiški svastri, dan je tam dana, zimi pravijo hima, in takih besed se da še na stotine našteti. Indija je zeló gorka dežela, tako da tam nikakoršne obleke ni treba; zato so pa tudi stari Slovenci svoje malike nage delali. Ni davno, kar so na nemškem

več takih starih malikov enake pomembe izkopali. Eni so bili nagi, ki so bili gotovo najstarejši in morebiti še v Indii pred več kot 3000 leti narejeni; drugi so bili na pol oblečeni in tedaj najbrže tačas izdelani, ko so se Slovenci iz Indije pomaknili v nekoliko menj gorke kraje, kjer se je že nekoliko obleke potrebovalo; in še drugi so bili že popolnoma oblečeni, tedaj gotovo že v tisti dobi narejeni, ko so naši spredniki že v bolj mrzlem Ruskem pod vrhoturškimi gorami živeli in od tistih hribov segali do karpaških gor.

Da so bili pa sedeži naših sprednikov, ko so v Evropo prišli, res tukaj in ne unkraj gori omenjenih hribov, to se že iz tega vidi, ker so naši očaki po dokazu vseh starih pisateljev kmetje bili, in kakor je bilo že omenjeno, kmetija le takraj vrhoturških hribov sad donaša. Tu so živeli oni veliko stoletij, malo znani južnim národom kot Grkom, pa za to nič menj za prid vsega človeštva marni in delavni. Druga ljudstva so se napadala, bojevala in z ropom živila; druga zopet po gozdih blodila in kot lovci živali streljala in še druga s čedami od kraja do kraja popotovala, in le tako dolgo na enem mestu ostala, dokler ni živini pošla pičla paša, ki je po pustah rastla. Nič koristnega niso tedaj vsi ti národi za človeški rod storili. Pa naši očaki so ostali mirno na tistem kraji, ki so ga pri prihodu posedli; oni so goste gozde, ki so večidel zemljo pokrivali, posekali, trdo prst so razkopali, sem ter tje vodo napeljali, si svet za njive in snožeti ogradili, kmetiško orodje ali zboljšali ali znašli in so tako v Evropi bili prvi pravi začetniki kmetije, na katero se vse življenje in vsa omika opira. Od naših prednikov so se naučili Nemci in drugi narodi kmetovanja in stanovitnih sedežev. Kdor kolikaj pomisli srečne nasledke, ki je kmetija prinaša, ta bo prevedel, da so mogli naši očetje tudi v drugih rečeh živeti v veliko boljšem stanu, kot druga ljudstva. Oni so prebivali vedno na enem mestu v miru eden pred drugim. To je gotovo moglo divjost duha in sreca, ki se jih je na njih popotovanji gotovo prijela, če bi je tudi pred ne bili nikdar imeli, s časoma zmanjšati, in jim zlahtneje in blaže misli obuditi. Le v boji

vihrajo strasti in poživinijo človeka, v miru pa se poležejo in boljšim občutkom mesto prepusté. Naši predniki so imeli potem gotovo posest in tedaj lastno premoženje. Vsakdo pa želi to, kar ima, tudi ohraniti in pred sovražniki zavarovati, kar je pa gotovo le mogoče, ako več posestnikov v zavezo stopi, da z zedinjenimi močmi napadnika odganja. Ko se pa to zgodi, položen je že tudi temelj državi. Zakaj kmalu je treba ne le brambe proti vnanjim sovražnikom, temuč tudi znotranjih postav v ti zavezi, ker se pri sedečih kmetih kmalu začno prepiri zavolj mej in drugih takih reči. Tudi ne dopada človeku, da se eden tako, drugi zopet drugače ravna in živi, ampak že človeška narava žene po zedinjenji vseh sosesčanov v vedenji in početji; sicer postane nered in vsa zveza soseske se mora raztrgati. Tedaj je ta zaveza naših kmečkih sprednikov, ki je bila proti vražnikom sklenjena, kmalu tudi zahtevala trdnih postav in vodil, po katerih so se imeli vsi sosesčani ravnati. Ker so bili pa sovražniki, ki so naše očete nadlegovali, večidel srditi in močni narodi, torej se tako ve, da jim ni bila ena soseska kos, ampak mnogo se jih je moralo združiti, da niso v nevarnosti omagali; in tako so te od konca majhene zaveze velike, mogočne in razprostrane postale. Tudi one so, ko je boj nehal, postav potrebovale, da se ni med soseskami prepir vnel, da se niso v kateri posebne navade celi zavezi morebiti škodljive vrinile in sploh da se je notranji pokoj ohranil in se vsaki napaki v okom prišlo. Taka velika zveza pa, ki ima ene in iste postave, imenuje se država. Presilno je naš narod narastel, da bi bil mogel o tistem času v eno samo družbo stopiti, osnovalo se je najmanj pet še vkljub ločitvi vendar velikih držav, namreč ruska, poljska, velikočeška, srbska in slovenska. V začetku se niso Sloveni drugače kot Slovence, kar je toliko kot govoreče, imenovali. Zakaj ko je kak Slovenec kaj prašal tujca, ki ni njegovega jezika govoril, tedaj je, se ve da ta molčal in se unemu nem (to je, mutast) zdel; tedaj so tudi naši predniki tistim tujcem, ki so je za sosede imeli, Nemci rekli, ktero imé jim je celó do zdaj ostalo. Ko je pa nasprot kak Slovenec Slo-

venca kaj baral, vedel mu je odgovor dati, in tako so se naši očetje sploh jeli govoreče, ali v takratnem jeziku Slovence imenovati. Pozneje pa, ko so se na vse strani razširili, pozabili so večidel zopet to imé in se drugače krstili, razun tistega rodú, iz kterega ravno mi Kranjci, Korošci, Štajerci itd. izviramo in kteremu se je nekđaj reklo in se še do današnjega dne pravi slovenski rod. To ločenje v več zavez ali držav je imelo ta važen nasledek, da se je tudi govorjenje Slovenov nekoliko premenilo. Čehi so jeli bolj trdo govoriti, Poljci, ali kakor se jim je še takrat reklo, Lehi so nasproti besede bolj pomehčavali in tako je jel vsak nekoliko drugače zavi-jati. Saj že v dveh bližnjih vaséh ni vse govorjenje enako, toliko manj more to biti pri velikih rodovih, kakoršni so slovenski bili, in pri posebnih zvezah, v ktere so ti rodovi stopili.

Vsaka reč na svetu je pa spremenljiva in ravno tako se tudi po potrebah in razmerah časa postave spreminjajo. Že to je vzrok, da so Slovenci večkrat imeli národne zборе, v kterih so se o spremembi starih, ali o vstanovljenji novih postav posvetovali. Tudi niso oni takrat imeli kraljev ali cesarjev, ki bi bili v miru deželo vladali, in ob vojski vojščake klicali in je pod umnimi vodji v bitvo pošiljali. Tedaj so se morali naši prededi od časa do časa zbirati, o tem in unem sklepati in si po tej poti svoje razmere vravnavati. Kar je bilo v teh zborih razpravljenega in sklenjenega, to je potem veljalo in se spoznalo. Ako je bila ta ali una postava dana, potem se je naročilo starim, skušenim možém, ki so je starešine imenovali, nad natančnim spolnovanjem te postave čuti in paziti. Ako je pa národni zbor izrekel, da se bo proti temu ali unemu sovražniku boj pričel, zbral je župan vsake vasi svoje sosesčane in je na občno zbirališče odvel. Vodstvo armade so potem starešini prevzeli in prvi med njimi, ali vikši vojskovodja, ki se je vojvoda imenoval in ki je bil v národnem zboru izvoljen, odvel je potem trume proti sovražniku. Vojske še niso takrat tako imenovali, ampak rekli so jim bran, zato ker se niso nikdar drugače bojevali, razun za brambo svojih

posesti. Kedar je bilo brambe treba, tedaj so se Sloveni ravno tako junaške vojščake, kot pred pridne kmetovavce skazali. Njihovo glavno orožje je bilo kopje, meč in pušica. Oni so se znali bojevati peš in na konji, in tako malo so je nevarnosti strašile, da so dostikrat skoro vso obleko slekli in se na pol nagi v sovražnika zagnali. Če so premagali, so razlili potem nad vjetimi vès srd svoje razkačenosti. Moške so večidel pobili in le njih odsekane glave sabo vzeli, in si je potem kot največi kinč prihranili. Tako so tisti čas v navadi imeli tudi drugi národi. Posebno so pa Sloveni razumeli, sovražnika vkiniti, ga zalesti, in nenadoma nad-nj pasti. Pozneje bomo več izgledov te lastnosti naših prededov navedli.

Ako pogledamo njihovo življenje, našli bomo pri starih Slovenih veliko več lepega, kot slabega. Oni so bili delavni, odkritosrčni, prijazni in čez vse gostoljubni. Ako je kak popotnik iz daljne zemlje prišel, bilo je vse, kar je hiša premogla, njemu na ponudbo. Gorje hišnemu gospodarju, ki ne bi bil tujega človeka pod streho vzel, mu postregel in ga prenočil. Takemu trdosrčniku je bila brez usmiljenja hiša zažgana in on sam je bil z vsemi svojimi iz posesti spoden. Mislili so naši očetje popotnike pod varstvom boga Radegosta, ki vsako negostoljubnost strašno maščuje. Slava našemu národu, da se je ta lepa lastnost ohranila, kajti težko pošlje še zdaj kak Slovenec popotnika ali pravega berača brez darila iz hiše. Nadalje so bili naši očetje tudi zeló vesel narod, ki je kratkočase ljubil, rad s kupico piva, ola ali medice radoval se, in pod staro košato lipo gosle in mično petje poslušal. Slabe lastnosti so imeli le te: ena je bila, da niso ženskam tistega spoštovanja skazovali, ki jim gre,*) druga, da so po zmagi neusmiljeni bili in tretja, da so imeli kočé nemarne in po izbah nesnažno in nepospravljeno. Pri tem se to, se ve da, ne sme prezirati, da v tistih starih časih tudi drugi neomikani národi niso boljše ravnali, in kar usmiljenost tiče,

*) Stavili so je pa vendar, vsaj nekteri, tudi na čelo zadruga ali vsega plemena, ter je volili za kneginje.

pada na Nemce še večí madež, kakor na Slovence, kajti oni so premagane Slovene strašno zatirali in ubijali, in tako niso ravnali le prosti njihovi ljudje, ampak tudi prvi njihovi veljaki, sami knezi in cesarji. Ravno tako grozovitni bili so v boji proti Slovenom večkrat tudi Grki. Razločevati je tudi rod od roda, ker v takih stvaréh niso bili vsi Sloveni enaki, zlasti potem ne, ko so se bili že razšli. — Stari Sloveni so imeli še nekatere lastnosti, katerih se še zdaj niso otresli in katerih se ne bodo znabiti, dokler jih skozi in skozi ne prerodí prava omika. Tako n. pr. oni niso poznali prave vzajemnosti, česar je, se ve da, največ bilo to krivo, da so bili raztreseni po velikem prostoru. Vsak rod je sebično skrbel le za-se, a za obče blagostanje, za srečo vsega národa ni mu bilo mar. Ravno zarad tega oni tudi niso bili složni, in njihova sebičnost in strast oslepila je je včasi tako, da so se celó med seboj pravdali in tolkli. To in nesrečno njihovo nagnjenje, da so zametovali svoje domače, a čez mero čislali tuje, naredilo je Slovencu največ škode in vsekalo jim rane, ki se jim ne bodo nikdar zacelile.

Ako pogledamo še na vero naših prednikov, tako so bili oni takrat še ajdje (pogani), imeli so malike in so mnogim bogovom čast skazovali. Pa vendar se nahaja že tudi takrat pri njih misel na eno bitje, ki zemljo, zrak in nezmerni nebes vlada in kteremu bitju so tudi drugi bogovi podvrženi. To bitje so vsi rodovi imenovali Boga, kar ravno kaže, da je bila ta misel splošna že pri starih Slovenih. Ta vera v eno najviše bitje je res pri naših ajdovskih prededih imenitna in čudna, pa nekoliko saj dá se ta prikazek razumeti. Pomniti je najpred to, da so vsi národi nekaj izročila o božjih rečéh že iz ust očakov ohranili. Dalje so Sloveni prebivali po neizmernih planjavah, krog in krog so videli krasoto narave in blagoslov in vrh sebe čisto, temnovišnjevo, po noči z zvezdami brez števila krito, daleč segajoče obnebje. Človek, ki je tako v tí planjavi stal, ozrl se in vse lepotije zemlje, neba in zraka videl, in zraven le kolikaj občutljivo srce imel, ta je moral misel dobiti na večo kot malikovo moč, ki vse te svetove drži in naravo s kinčem oblači,

ktera moč je očesu nevidna, pa duhu, ki krog in krog njeno vladbo zaznava, razumljiva in vidna.

Pa zraven enega najvišega bitja so molili Sloveni še več družih bogov, katerim so posebne navade ali naravne prikazni ali svoje posesti posvečene mislili. Že je bilo omenjeno, da so boga gostoljubnosti Radegosta imeli. Temu so tudi poglavarstvo vseh drugih veselie, kakor tudi rodovitnost zemlje pripisovali. Poglavni praznik tega boga je bil jeseni; takrat so mu duhovni darovali in mu v rog, ki ga je v roki imel, novega vina in novega medu nalivali. Pri tem se je tudi o rodovitnosti prihodnjega leta prerokovalo. Ako je bilo v rogu še kaj od prejšnjega leta, bila je to vesela prikazen, ki je gotovo srečo tudi za drugo leto obetala; ako je bil pa rog prazen, tako je bilo to znamenje prihodnje nerodovitnosti in v žalosti se je množica po darovanji razšla. Sicer so slovenski duhovni tudi iz letanja tičev, iz zamotanja čév pri živalih, ki so bile v darovanje zaklane, in še iz drugih znamenj, kakor iz stanja zvezd na nebu i. t. d., prerokovali. Zraven Radegosta se je največa čast Triglavu in Svetovidu (Svantevidu) skazovala. Tega so si s štirimi obrazi mislili, s katerimi je na štiri strani svetá obrnjen, tako da vse stvarjenje in početje vsega človeškega rodu pregleduje. Triglav jim je bil gospodar zemlje, morja in zraka, in zavolj te trojne oblasti so mu tudi tri glave pripisovali, in ga tudi po teh treh glavah Triglava imenovali. Bog oblakov, groma in bliska jim je bil Perun, bog časa Gruden, boginja in bog ljubezni Živa in Lelj, bog razuzdanosti Kurent, kteremu so pustne večere z mnogoterimi burkami in veselicami god obhajali. Tudi zvezde, luno in solnce so Slovenci zelo častili in zlasti zadnje na kresne dni s plesom in požiganjem gromad praznovali. Pa tudi slabe in hude prikazni so posebnim duhovom podvržene mislili. Boginjo smrti so Morano imeli, ki so jo na mnoge načine častili, in najbrže nji na čast tudi sedmine, ali praznične shode in gostarije sedmi dan po pogrebu obhajali. Vse hudo pa, ki jih ni po naravni poti, temuč bolj po naključji zadelo, so pripisovali Zlodeju, ki so mu tudi še hudir, hudič, škrat, netek itd.

rekli. Tudi svoja zemljišča in čede so pod brambo nevidnih varhov devali, tako je n. pr. nad njih ovcami bog Veles čul, da se niso pozgubile in jih niso volkovi in divji turi napadli. S temi ajdovskimi mislimi so stari Slovenci več stoletij na Ruskem živeli, srečni v obilni posesti čed in zemljišč, vedno pridni in veseli, nikomu v škodo, s svojim kmetovanjem pa vsemu človeštvu v prid. Posebnih dogodbeb se od njih v tem času ne ve, dokler se v četrtem in v začetku petega stoletja njih okoliščine popolnoma ne premené in oni, iz svojih sedežev pahnjeni, svetu znani ne postanejo.

Že tretje stoletje je velik nemški rod, ki se je gotskega imenoval, naše predede v zahodu napadel, in je bolj v notranje Rusko potisnil. Kmalu so Goti tudi proti črnemu morju rinili, in tudi tu Slovence više gori pomaknili, tako da so oni zdaj v sredo med Slovence in črno morje prišli, kjer so se tudi, kakor naši očetje, stanovitno vselili. Pa to stanovanje so oni le za kratek čas v oblasti imeli. V četrtem stoletju se je namreč v Azii zgodila tista prekucija, ktere smo že omenili, in po kateri je preganjani rod Hunov moral svoje sedeže popustiti in proti Evropi bežati. Kamor so ti divji ljudje prišli, ondi je vse bežalo, in tako se zaženo tudi na Slovence in Gote na enkrat strašne drhali bežečih ljudstev in Hunov, ki so je podili. Goti se ustavljajo, pa so bili premagani in beže potem od črnega morja nazaj, dokler jih Huni ne dolité in silijo, k njim pristopiti, ter se za naprej za Atila, kralja Hunov bojevati. Tudi na naše predede od vseh strani ljudstva pritiskajo, in tako se morajo razun Rusov, ki so v starih sedežih ostali, vsi drugi rodovi in tudi naš slovenski umakniti in proti zapadu Evrope iti. Česki in poljski rod gresta na severnih krajih v Nemško in se v sedanjem Poljskem in Českem zopet vselita, en del Srbov gre še dalje in posede Nemško do vode Labe, drugi del pa gre proti jugu in se ondi nastani. Toda naš namen ni, teh rodov dogodbe popisovati; nam je najbliže naš slovenski rod. Tega tedaj hočemo na njegovem potovanji spremljati in na njegova dela ozirati se.

II. Boji poganskih Slovencev z Grki.

Ko so bili Goti, kakor smo že na 18. strani povedali, od črnega morja pregnani, tedaj je naš rod, ki je med vsemi šestimi najbelj na jugu prebival, zopet tiste kraje posedel, ki so je popred Goti imeli. Pa pririvanje ljudstev še ni jenjalo, in tako so bili Slovenci od črnega morja zopet pahnjeni in proti Donavi gnani. Tu so se v sedanji Moldavi, Valahii in na Erdeljskem zopet ustavili, tode vseliti se jim ni bilo mogoče. Kaj je pomagalo hišo postaviti, si živino rediti in sejati, ko si ni bil nihče svest, da nenadoma kako novo ljudstvo ne privihra, in vse posesti ne odvzame? Tedaj so Slovenci dežele neobdelane puščali in rajši tako kot drugi narodi ob ropu živeli. In kaka priložnost je bila k temu! Pred sabo unkraj Donave so imeli lepe, rodovitne, z vsem, kar je za življenje potreba, obilno previdene krajine grškega cesarstva. In kdo je v teh krajinah prebival? Mehkužno, pohabljeno, za kolikaj teže delo premehko, in le še za igre in veselice navdušeno ljudstvo — še senca starih, junaških Grkov ne — stanovalo je tu. Kako bi se bil mogel tak narod utrjenih, za delo kot vstvarjenih Slovencev ubraniti! Res so Grki tuje vojake, zlasti Nemce, kupovali in jim mesto med svojimi armadami dajali, pa ti vojaki, če ravno hrabri, niso vendar za Grke nikakega sočutja in skrbi imeli, da bi bili vso moč v odgon tujega ljudstva napeli. Take so bile okoliščine grškega carstva, ko se Slovenci v petem stoletji čez Donavo vlijó in dežele unkraj te reke napadejo.

V svojo nesrečo so se nekaj časa potem Grki v hud boj zapletli z Goti, kateri so se po mnogih vojnah, potem ko je po smrti silnega kralja Atila hunsko kraljestvo razpadlo, na zadnje čez Laško zagnali, in tu tudi premagavši Herule samostojno kraljestvo napravili. Pod

modrim kraljem Teodorikom so Goti v miru pred vsemi napadi ostali. Ko se pa po njegovi smrti žlahtniki za prestol in krono pričkajo, polasti se Justinijan, grški cesar, vesel tako lepe dežele, pošlje svojega slovečega vodja Belizarja (Veličarja), rojenega Slovena s pičlo armado na Laško. To se je zgodilo okoli l. 530, tedaj ravno takrat, ko so Slovenci grške dežele napadali. Cesar Justinijan vidi, da mora v boji z dvema nasprotnikoma omagati, tedaj sklene s Slovenci poravnati se, in ako bi mogoče bilo, je tudi pregovoriti, da bi v njegovo službo stopili in na Laško proti močnim Gotom korakali. Res tudi ta njegova poskušnja popolnoma zastoj ne ostane. En del Slovencev se mu po takratni navadi prodá in gre k armadi Belizarjevi na Laško. Grki so ravno bili Rim vzeli Gotom, ki so se pa kmalu zbrali in Belizarja s 150.000 vojščaki oblegli. Res se je on krepko branil, pa tudi krepkost na zadnje omaga, ako pomoč in otetba ne pride. V tej zadregi tedaj se Slovenci Rimu približajo, noter udarijo ter dan za dnevom potem iz mesta udarjajo in ošabne sovražnike pobijajo. Tako je bilo mogoče, Rim do trde zime ohraniti, o katerem času je nova grška armada prišla in oklenjeno mesto obsede otéla.

Slovene pa, kateri niso na Laško šli, potolažil je Justinijan za kratek čas, toda drugi (Sloveni namreč) začno v čedalje večih trumah čez Donavo vhaajati, vsako leto huje in silniše, tako da nima grški vodja Chilbud, sam rojen Sloven, ki ga je Justinijan v brambo granice poslal, nikdar pokoja pred njimi. Ta Chilbud je bil skušen mož, in ravno tako srčen kot prebrisan vojščak. On (Chilbud) je tri leta Slovene srčno odganjal, pa ravno ta sreča ga stori ošabnega, tako da si celó čez Donavo predrzne, in naše predede v njih sedežih grabi. Pa premajhena je bila njegova truma; Sloveni se zberó; njih visoka telesa, katerim so se rumenkasti lasje in odkritosrčni, neprestrašeni obrazi tako močno podajali, obudé v Grkih neki strah, in bitva je zanje zgubljena. Vsa truma obleži na borišču, in hrabri Chilbud sam je med mrtvimi ležal.

Zdaj ne bi bila nobena moč več Slovenov zadrževala, ko se ne bi bila med njimi notranja razprtija vnela.

Rod se je ločil v dva dela, ki se sovražno napadata in v boji bratovsko kri prelivata. Ta nesrečni spor je menda več let trajal, tako da do leta 547 grške dežele malo nadlegovanja prestanejo. Pa zdaj so se naši prededi zopet zedinili, in tako planejo z združeno močjo nad grškega cesarja. Ta je imel čez in čez na Laškem opraviti in hoče tedaj od te strani pokoj imeti, in se v ta namen ne sramuje, najneslavnišega miru s Slovenci storiti. Moral jim je na grški strani Donave trdnjavo dati in jim več rodovitnih krajev svojih dežel prepustiti; moral jim je tudi leto za letom od zdaj davek plačevati, da so mu Donavo varovali in da njegovega carstva niso dalje nadlegovali.

Da tak mir ni Slovencev ukrotil, temuč jim, ker so slabost cesarja in njegove države videli, še le moral željo po večih dobičkih obuditi, to bo vsak lahko prevedel. Tedaj pa tudi naši dedje ne ravnaajo dolgo po besedah miru; davek, ki se jim pošlje, res prejmo, pa vkljub temu se vender že 548. l. z vso vojsko vzdignejo. Obrnili so se v začetku na jug, potem so pa vdarili v dežele na desno, naravnost proti tržaškemu morju, kjer je bilo obilno plena pa tudi 15.000 grških vojakov.

Ta napad ilirskih dežel je bil tako nagel in silen, da niso Sloveni nobenih priprav za branbo, nikakoršnega ustavljanja ali le zbiranja armade našli. Tistih 15000 grških vojakov se na vse kraje razkadi, in le enega vodja ni, ki bi je postavil v red in sovražnike prijel. Brez skrbi tedaj in v raztresenih trumah naši predniki po deželah vihrajo, žgó, ropajo in živino in ljudi v sužnost vlačijo. Tudi ko se mest lotijo, malo ovire najdejo, in tako tudi več trdnjav na silo vzamejo in staro, imenitno in veliko mesto Raguzo (Epidavr) tako razdenejo, da kamen na kamnu ne ostane. Tudi na Laškem, kjer so se Grki proti Gotom srečno bojevali, hočejo Sloveni to spremeniti in res se dvigne šest tisoč junakov Gotom na pomoč. To pozvedevši jim naglo iz Beneškega nasproti gredo Grki, ki je Lacar vodi; pa Hidizeg, vodja Slovenov, zagradi Lacarja, in ga tako pobije, da je Slovenom pot na Laško odprta. Pa tudi Goti se tako silnih prijatelov prestra-

šijo, in tako gredó Sloveni zopet iz Laškega nazaj v svoja bivališča ob Donavi.

Tudi leta 549. razsajanje Slovenov po grških deželah ne preneha. Tako so oni zdaj Grke zaničevali, da le 3000 Slovenov konje zasede in čez Donavo in Moravo splava, in še ti se unkraj te reke razdelé. 1800 jih v eni trumi, 1200 v drugi ostane, in vendar še tako majhenega števila niso v stanu premagati grški vodji, ki imajo veliko tisoč vojakov; marveč so oni vselej, kedar se v bran postavijo, pobiti. Več grških armad je že na tako vižo poginilo in brez opovire ropajo Sloveni na dolgo in široko po grških deželah. To nesrečo je grški cesar temu pripisoval, ker so bili Sloveni le na konjih, njegove vojske pa nasproti večidel peš, in tedaj veliko počasniše za rabo. Toraj zbere tudi on veliko armado konjikov, s katero naglo gre velitelj Aspad proti sovražnikom. Pa urnejša je truma slovenskih jezdcev; ona prehití Grke in vso armado Aspadovo tako pobije, da le malokdo uteče v glavno mesto Carigrad, blizo kterega se je ta bitva vršila. Med vjetimi je bil tudi vodja Aspad, kterega razkačeni Sloveni v ogenj zaženo ali sežagajo. Že se zdaj mesto Carigrad pred našimi spredniki trese. Pa oni za zdaj to mesto pusté in plenijo Ilirijo in Tracijo. Tu obležejo bogato, kupčijsko mesto Toper, ki je pri morji stalo, in bilo eno prvih mest ne le traške dežele, temuč tudi celega grškega cesarstva. Sloveni se mestu približajo in naglo nekoliko vojščakov v zakrit kraj tik ozidja postavijo. To storivši tekó zopet od mesta, kakor da bi se bili zbalí obilne posadke, ki se je po mestnih zidovih v brambo Toper zbrala. Česar so pričakovali, to se tudi zgodi; Grki menijo, da Sloveni begajo, in zato udarijo naglo, da jim ne bi ušli, za njimi po polji. To videti, naglo planejo zakriti Sloveni iz svojega zakotja ter Grke za hrbtom zgrabijo. Zdaj se tudi uni, ki so popred pred Grki bežali, obrnejo in tako svoje sovražnike tudi spredej napadejo. Od vseh strani obdana se posadka zastonj brani in je do zadnjega moža posekana. Po zmagi Sloveni naglo na vseh krajih Toper naskočijo. Srdito se branijo prebivavci z ozidja; moški mečejo pušice, ženske in otroci pa vlivajo vrelo olje in

gorečo smolo na napadavce. Sloveni se nekoliko odmaknejo, a strelci spuščajo neizmerno pušic, da se skoro zrak zatemni, na brambovce, na zidovje pa iz velikih zató napravljenih strug silne skale telebajo. Kmalu prešine prebivavce strah in Toper se Slovencem udá. 15000 moških, ki so se branili, ti v dobljenem mestu posekajo, potem pa hiše in cerkve izropajo in zopet Toper popusté. Tudi drugej je bilo njih obnašanje divje in krvižejno.

Predno so se Slovenci zopet k Donavi vrnili, nabrali so zraven silno velicega ropa še mnogo tisoč ljudi, ktere so v sužnost peljati namenili in jim tedaj prizanesli. Takó so divjali takrat naši spredniki, zato ker jim še ni luč kristjanstva sijala, in kjer je bojno življenje njih sicer občutljivo sreé podivjačilo.

Tudi drugo leto grške dežele počitka nimajo, zakaj zopet udari več tisoč Slovencev prek Donave in hoče Niso obleči; pa dobljenje Topera daje jim upanje, da se morejo tudi silniših mest polastiti. Zatoraj udarijo vnovič proti srednjemu morju in namerijo mogočni Solun pridobiti. Pa ta pot so je Grki prehiteli; z veliko armado, kateri umen vodja zapoveduje, se naglo ustavijo pred Solunom. Slovenci morajo tedaj tú svoj namen pustiti, pa razkačeni o tem, da so vkanjeni, se proti Dalmaciji dvignejo, in to takrat cvetočo, z mesti napolnjeno deželo, strašno končujejo. Zopet peljejo sabo neizmerno množico vjetih, ki morajo svojim tlačiteljem domača dela opravljati. Ti jetniki so bili večidel kristjani in tedaj kršeni, zatorej so jim tudi Slovenci potem „kršenci“ in „kršenice“ rekli. Od tod pride ime kršenica, ki je še zdaj v zaznavanje hišne dekile v navadi.

Pa še to leto, namreč 550. l., ko so komaj rop domu pripeljali, vnovič Slovenci druge dežele in narode, ki so zraven njih, pa tudi grško carstvo napadejo. V tri trume so se bili v ta namen razdelili in zlasti tista truma, ki je na Grke šla, je divje razsajala. Na Grškem jej je tako všeč, da tudi po zimi dežele ne zapusti in zdí se jej, da se bo za zmiraj ondi vselila. To odvrniti napne Justinijan vso moč svojega cesarstva in zbere res silno armado, ktero trije vodji zoper Slovence peljejo. Ti se vta-

boré na nekem hribu blizo Drinopela (Adrianopel-a), Grki pa zasedejo obširno dolino, ki se pod hribom vleče. Oni mislijo sovražnike izstradati, ali je pa saj z zamudnim čakanjem z gore spraviti. Pa kmalu se pokaže, da Grkom prvim živeža zmanjka, tako da lačni prostaki svoje poveljnike k bitvi prisilijo. Najnesrečniši boj je nasledek tega prisiljenja. Skoro vso armado Slovenci, ki se z gore lahko branijo, posekajo; le vodji v Carigrad pobežé. Celó veliko bandero grškega carstva je bilo v tej bitvi zgubljeno. Pa še večja nesreča se potem približuje. Od Drinopela (Adrianopel-a) do Carigrada Slovenci vse izropajo; največa bogastva, ki so bila ravno v teh krajih, so dobiček njih počenjanja; samih jetnikov so blizo 100.000 nabrali. Tako se valí ta vlak proti glavnemu mestu, v katerem trepet in strah vse stanove navdaja, le moliti znajo še Grki, kakor da bi bil Bog kdaj pomagal tistemu, ki roke križem drži. Vendar odide Carigrad tudi to pot poginu, zakaj Slovenci se niso radi pri oblegah mudili, tudi so imeli zdaj obilo plena, ktereга želé kmalu domú spraviti. In tako se premikajo počasi nazaj proti Donavi; zadej jim hodi nova grška armada, ki sem ter tje kako trumo prijemlje, in celó v eni teh majhenih prask veliko bandero in sicer še mnogo jetnikov otmè; pa prave bitve si ne upa z našimi predniki začeti, in tako ti z večim delom svojega ropa unkraj Donave pridejo.

Pa bogati plen tega leta jih ne zadržuje, da se tudi 551. l. čez grško cesarstvo ne vlijó. Iščejo sí zdaj krajev, kjer še niso popred bili, ali je pa še od prejšnjih let kaj ostalo. To je bilo zlasti v rodovitni Ilirii in tedaj nad to deželo padejo; kar še dobé, to vzamejo, ostala pohištva požgó in še tiste ljudi, kar jih najdejo, ali posekajo ali v sužnost odpeljejo. Potem je bilo v grškem cesarstvu malo več ropati, in tako tedaj te kraje za vselej popusté, in se zatoraj tudi iz pohištév, ki so je ob Donavi imeli, za vekoma vzdignejo. Bili so oni ravno to za grško carstvo, kar Nemci za Rimsko in zlasti za laško deželo. Zdaj se naši očetje bojév naveličajo in, nevkretnega življenja siti, želé mirú da bi svoj rop vživali in kot njih spredniki se za naprej zopet s pridelki zemlje

živili. Okoli 553. l. posedejo dežele ob Savi, Kolpi in Dravi, to je sedanje Kranjsko, Goriško-Istrijansko, Tržaško, Hrvaško, vse Koroško in veči del Štajerskega in dolnjega Ogerskega in veliko krajev na Laškem, v Avstrii, Solnograškem in Tirolskem. Vse te dežele, ki so je prazne pa tudi puste našli, obdelovali so potem marljivo.*)

Predolgo bi bilo pripovedovati vse dogodbe narodov, kateri so pred Slovenci te dežele v lasti imeli, zatoraj omenjamo le najglavniše in najimenitniše.

Najprva ljudstva teh krajev so bila v izhodu Panonci, na jugu Ilirci in v zapadu zlasti na sedanjem Goriškem in Koroškem Kelti. Panonci niso bili divji narod, temuč so imeli stanovitne posesti, polja, čede, in so tudi po malem kupčevali. Njihova obleka je bila široka in žene so na glavi nosile pečo, kot sedanje Slovenke. To so gotovo lastnosti, ki so lastnostim slovenskega naroda podobne, zatoraj nekteri že tudi Panonce Slovincem prištevajo. Pa to se vendar ne da do čistega dokazati; zakaj dva naroda si moreta v nekterih rečeh podobna biti, in vendar pri tem dva naroda ostati. Tudi o Ilircih mnogi mislijo, da so Slovenci bili, kar pa ni za

*) Gosp. pisatelj meni, da so Slovenci, ki so napadali Grke, ravno Slovenci bili; mogoče, al gotovo ni. Misli je, da so to bili oni Slovenci, ki so se potem v onih deželah naselili, predniki današnjih Slovencev na Turškem. — Leto, v katerem so se Slovenci v svojih sedanjih deželah naselili, je pač težko določiti; verjetno pa je, da so v večem številu v drugi polovici 6. stoletja že tukaj našli svoje domovje, in gotovo je, da so oni konec 6. stoletja že tukaj prebivali. Mnogocenjeni hrvaški zgodovinar, kanonik dr. Rački (Arhiv za povestnicu jugoslavensku, knjiga IV. str. 252) misli, da so morda mnogi zatatranski Slovenci z Obri vred okoli 563. leta morali v Panonijo iti, al ondi da so našli svojih prestarih sorodnikov. Jaz menim, da je treba človeku tadanje okolnosti poznati, pa vrh tega premisliti to, kar se je zadnji čas napisalo o tem, in kar je naš neutrudljivi preiskovavec dotičnih starin, g. Davorin Trstenjak razlagal in dokazoval, pa bode moral priznati, da je jako verjetno, da so naši prededje že v davni rimski dobi stanovali na jugu Evrope; toda pri tem mora res biti tudi to, da so mnogi kesneje, ob času preseljevanja narodov, prišli za njimi.

dosti verjetno. Oni niso obdelovali polja, temuč so bili morski roparji, dokler niso Rimljani njih kraljice Tevte premagali in se o njenem sinu Genciju polastili Dalmačije in Albanije, kjer je bil poglavni sedež Ilircev. Tisti Ilirci, ki so v Istrii in na Kranjskem živeli, obdržali so se dalje. Njihova glavna mesta so bila Terpo, Arup in Metulo, v katerih so se do leta 30 pred Krist. rojstvom branili in večkrat celó velike rimske armade premagali. Pa to leto pride Oktavijan, pozneje rimski cesar Avgust, užuga Arup in Terpo in zadnjič tudi Metulo obleže. Malo mest se je kdaj branilo s tako trdovratnostjo, kot Metulo. Zastonj so je Rimci naskakovali, na zidovje kamnje metali in po mostovih, ki so je na ozidje vrgli, skušali v mesto priti. Njih napadi so bili odbiti, njih struge, ki so kamnje metale, razrušene in mostovi podrti; že veliko sto Rimljanov pade in Oktavijan sam iz dveh ran krvavi. Pa vkljub temu vendar on od oblege ne neha, temuč od dne do dne hujše pritiska. Možje Metula, ki so mesto branili, so sčasom po hudih bojih skopneli, zakaj le 3000 se jih je štelo. Tako Rimljani na zadnje prederó. Ko to žene metulske vidijo, zapró se v neko poslopje, in se tu z otroci vred zažgó, do zadnjega diha svobodne. Metulo je potem zapadlo; blizo mesta pa, kjer je Metulo stalo, sezidali so Slovenci Metlje, vas v obloški fari. Tudi Kelti so bili bolj ljub narod, ki so imeli ostre jeklene meče, ktere so iz lastnega jekla delali, zakaj pečali so se zeló z rudarijo, ktera jim je obilo dobička donašala. Proti Rimljanom so se hudo branili, celó ženske so v vrsti moških stale in se borile. Rimljani so šli počasi naprej, pa v sto letih so jim bili vendar vsi Kelti podvrženi.

Od Gorice doli ob tržaškem morji je še en majhen rod prebival, ki se je Venete imenoval. Ker se je to ime pozneje tudi nekterim Slovencem dalo, mislilo se je brž tudi zastran Venetov, da so Slovenci bili. Pa imé Venet je zeló splošno, zakaj nekteri slovenski, kakor tudi nekteri nemški in keltiški rodovi so se tudi Venete imenovali. Sicer so pa tudi Veneti že zgodaj pod oblast Rimljanov prišli. To bi pa znalo veljavno biti, kar drugi dokazujejo, da so namreč Sloveni kdaj res to stran Donave

do jadranskega morja segali, pa so bili 400 pr. Kr. od Keltov nazaj odgnani, da so le nekteri ostanki prihoda novih bratov pričakali. S tem se nasprotno misli najprej poravnajo.

Tako so tedaj vse te dežele, v katerih zdaj mi Slovenci prebivamo, rimske postale. Panonci so se še včasih spuntali, pa po zgubi svojega takrat velikega mesta Siska, katerega jim je Oktavijan po trdem boju vzela, bila je njih moč oslabiljena, in tudi oni so se nove oblasti privadili. Ta oblast je bila res huda in je narode tlačila, toda zraven ni brez prida ostala. Rimljani so notranji mir krepko varovali; oni so ali nova mesta zidali, ali stara in zapadla popravljali, tako Celje, tako Emono — sedanjo Ljubljano — tako koroško Norejo, Trst in Oglej, ki je prva rimska trdnjava in bramba laške dežele postal. Vipavska dolina je bila takrat s trtami nasajena; povzdignila se je kmetija; bile so lepe ceste na vse strani narejene, in tudi kristjanstvo so učenci sv. Marka, ki je v Ogleju učil, v naše kraje prinesli. Hudo so se ajdovski rimski cesarji novemu nauku ustavljali, morili so škofe in njih poslušavce, pa vse to ni pomagalo. Goreči oglejski škofje so neprenehoma ljudstvo krščevali in učili, in če ravno jih je več izmed njih usmrtenih bilo, bili so vendar njih nasledniki enako ognjeni in za razširjenje vere navdušeni.

Okoli štiri sto let so bile naše dežele pod Rimom in so se ta čas do malega polatinčile. Vse postave, navade in šege so rimske postale, prebivavci mest so bili Rimljani, in tudi zunaj mest so Panonci, Kelti in Ilirci giniti. Zlasti se zadnji kmalu zgubé, pa tudi Panoncev, ki so se najdalje držali, že v četrtem stoletju ne nahajamo več kot poseben narod. Ko se tedaj že omenjeno národno preseljevanje začne, in v naše dežele Nemci prideró, najdejo oni Rimljane v deželi. Ljudstvo za ljudstvom je potem naše kraje previhravalo in prebivavce pobijalo ali sabo v daljne dežele tiralo, zlasti so pa Huni pod svojim kraljem Atilom v naši deželi Emono in Oglej razdjali. Ko si Heruli Laško podvržejo, pokorni so jim tudi naši kraji; ko potem Goti pridejo in Laško dobé, tudi oni na naši zemlji kraljujejo, zakaj ona je po na-

rodnem preseljevanji ob svoje ljudstvo prišla, le kak posamezen človek se je še tû in tam redkoma nahajal.

III. Slovenci v svoji sedanji domačiji.

Po tem kratkem ločenju od zgodovine našega naroda, vračamo se zopet k našim očetom nazaj, da njih daljne dogodbe preišljajemo.

Ko so Slovenci v te kraje prišli, našli so deželo poteptano, mesta požgana, in sploh nobene reči za mirno kmečko življenje pripravljene. Pa to jih ni skrbelo, eden si zbere to, uni to za obdelovanje in kmalu je brazda potegnjena, liša postavljena, in potrebno orodje narejeno. Tako se Slovenci kmalu v novih sedežih vdomačijo. Visoko na gorenskem so videli silno goro, ki je s svojimi tremi glavami v oblake kipela. Tu tedaj so si naši spredniki mislili, mora njih bog Triglav prebivati, in so tudi potem hribu imé malika podelili. Drugi Slovenci so prišli do majhenih goric, na katerih je zlasti ovčja paša obilno rasla, in tako so kraj in tudi vas, ki so jo zidali, po bogu „Velesovo“ imenovali. Še drugej so videli globoko, krog in krog s črnim lesovjem obraslo dolino; zdelo se jim je kot prebivališče boginje smrti in zato so jej rekli moravška, in vasi, ki so jo ondi postavili, Moravče. Tako se je tedaj tudi vera jela na njih nove sedeže vezati, in tolikanj lože so se novega domovja navadili. Na več krajih, n. pr. na bleškem jezeru vzdignejo se bogovom tempeljni, in gotovo se tudi začetek mest položi. Kmalu vstane Kranj, Zagreb, Ljubljana, Gorica. Sicer se šege in navade Slovencev ne premené. Zdaj kot pred

je župan veljaven, starešina česčen in vojvoda v oblasti, da v boji veleva. Zdaj kot pred se tudi ljudstvo ob času nevarnosti ali v drugih potrebah zbira in o svojem blagostanji posvetuje.

Pa naši predniki niso dolgo v miru živeli, imeli so prenepokojne, divje in bojaljubne sosede. Na severu je bil vojvoda (kralj) bavarski Tesel I., ki je vsako priložnost porabil, svoje gospodstvo povečati in je željno po Koroškem gledal. V izhodu na ogerski strani je novo, prejšnjim Hunom podobno ljudstvo, Obri po imenu, gospodarilo. Obri so bili, kakor se piše, živinski ljudje, brez človeških občutljev in vere, le od ropa živčči, in že po zunanji podobi strašni in človeški postavi nepodobni, tako da so je naši očetje le psoglavce ali peslajnarje imenovali. Na jugu se je v Istri še nekoliko Grkov obdržalo, ki so, kar so le mogli, Slovencem nagajali. In v zapadu so unkraj Soče zdaj Lombardi živeli, kateri so bili Nemci, ki so je naši predniki že takrat Lahe imenovali, če ravno se še njih jezik ni bil z latinskim pomešal.

Izmed teh sosedov je bil bavarski vojvoda Tesel naglo na Koroško planil, in slovensko trumo, ki se zbere, mahoma pobil. S tem se je začelo bojevanje Nemcev s Slovenci. Pa vkljub prvi zmagi ni Tesel namena dosegel, marveč se Slovenci 595. l. na novo vzdignejo in Nemce iz dežele poženejo. Pa komaj je ta boj srečno dognan, že se 598. l. nov začne proti Grkom v Istri. Tudi tu je Slovencem sreča na strani, da premagajo. Zdaj udarijo tudi Lahi na-nje in poplavijo pod vodjem Gizulfom kraje ob Soči. Ž njimi so bili poprej Slovenci prijatli, in zlasti s pomočjo naših očetov so Lahi Mantovo in Kremono Grkom vzeli. Zakaj da so zdaj nategoma tako sovražni postali, tega ne vemo, pa to se za gotovo ve, da so, kakor poprej Nemce in Grke, zdaj tudi Lahe hrabri naši očetje premagali.

Pa nevarnejši sovražniki kot ti trije so bili Obri, ki so dežele Slovencev napadli. Gotovo so se oni branili, pa kaj je to pomagalo proti ljudem, ki jih je kot listja in trave na našo zemljo prišlo. Pa slovenski rod ni sam

pod jarmom Obrov omagal, temuč tudi Moravci in Čehi so eb enem njegovo težo čutili. Ta sužnost, v kateri so Slovenci več kot dvajset let bili, ni se dala primerjati goli podložnosti, temuč bila je stiska brez mere, klanje brez prenehe in vničevanje ne le posameznih ljudi, temuč celega naroda. Slovenci so bili poljedelno ljudstvo, ki so polne žitnice imeli. Pa ravno žita so Obri potrebovali, zakaj z denarjem in drugimi rečmi so je mogli Grki zalagati. Tedaj so v dežele naših prednikov pridrli, mastili se od njih žuljev, in grozovitnosti počenjali, da poskus jih popisati še senca tega ni, kar se je v resnici godilo. Žito je bilo našim očetom vzeto, odneseno, ali končano; njih ženske trpinčene; njih hčere skrunjene; njih otroci psom za živež metani in oni sami primorani, vse to tiho gledati, ali pa, ako se ustavljajo, nesrečen konec storiti. Leto za letom trpi to mučenje, celo po zimi ostanejo Obri na Slovenskem in tako trpé zdaj Slovenci sami muke, ktere so oni Grkom prizadevali. — Še je trpljenja odraslih slovenskih sinov omeniti. Oni so morali svoje stariše in dom popustiti in hoditi z Obri vred proti Grkom in drugim narodom bojevati se. Ko je prišel dan bitve, bili so ti mladenči primorani, sami na celo vojsko sovražnikov pasti, ako je pa njihov pogum užugal, ni bilo zanje po zmagi olajšanja. Vse dobičke so Obri za se obdržali. Če so bili pa slovenski mladenči pri tem napadu nesrečni, potem še le se jim je pridružila truma njih zatiravcev in ž njimi vred bitvo ponovila. Tako se je slovenska kri takrat za tujo plenaželjnost pretakala, pa osoda je hotela, da ni tekla zastonj. V teh bojih si je mladost naših prednikov nabrusila meč, ktereга je kmalu sukala proti tistim, ki so jo k tem bojem morali.

Rešitelj našega naroda iz teh strašnih nadlog je bil Samo. O njegovi mladosti se nič ne ve; tudi o kraji, kjer je bil rojen in izrejen, zgodovina molčí, le o njegovih delih se je slava raznašala. Nemci so mislili, da je bil kupec, ki je od dežele do dežele s svojim blagom popotoval. Pa prikazni, ki na dan pridejo, to skrivnost razjasnijo, zakaj ob enem času Slovenci, Čehi in Moravani vstanejo in se na svoje tlačitelje Obre zaženó in vsi ti

rodovi imajo vojvoda Samota. Brez dvombe skoro se je tedaj Samo le kupca hlinil, da je varno in brez suma od kraja do kraja hodil, svoje rojake s pogumom naduševal, je spodbujal, tolažil in jim čas rešitve obetal. Še le ko je dovelj srčne in pripravljene vidi, dá znamenje za punt proti Obrom, ki so bili zdaj ob enem na Veltavi, Moravi, na Dravi in Savi napadeni. Za Slovence je bilo to početje toliko nevarniše, ker je o tem času tudi francoski kralj Dagobert, kteremu so bili Bavari in še več drugih Nemcev podložni, slovenske dezele zgrabil. Pa kaj ne storí narod, ki ga kak domoroden, imeniten možak vodi, in ki se kot takrat naši očetje bojuje za svojo last, za vse, kar mu je drago in ljubo, za obstoj svoje národnosti in za svobodo. Leta 1848 smo doživeli, da so naši hrvaški bratje ob enem času Lahe premagovali in puntarske Ogre napadali. Imeli so bana in imeli so nadušenje za dom in cesarja. To je bilo tudi pri naših očetih: imeli so Samota in imeli so ognjenost za rešenje zatrttega doma.

Komaj Slovenci vstanejo, že tudi od vseh strani sovražniki vró, na desni s silno armado Obri pridejo, na levi iz Solnograda sem se Dagobert in Nemci približujejo, Lahi čez Sočo udarijo in drugi nemški rodovi na severu zgrabijo Čehe. Tako obdani se naši očetje na bran pripravljajo. Koroški Slovenci so prvi na nogah in nagloma iz svoje dezele Nemce izženejo, na Tirolsko udarijo in se tu zopet polasté starega mesta Agunta, ki je od konca slovensko bilo, pa potem Teslu v roke prišlo. Na kralja Dagoberta gre potem velika vojska Slovencev, ki jej Samo sam zapoveduje. K njemu je Dagobert napotil poslance, ki v imenu kralja tirjajo, da se Slovenci, ker so božji psi, podadó Francozom in Nemcem, ki so božji hlapci. Jezno odgovori Samo: Ako smo mi psi, vi pa hlapci božji, toraj vas bomo raztrgali, ker ne spolnujete volje tega, čegar hlapci ste. Po tem pogovoru se Samo z armado vzdigne, in pri Vogastogradu, ki je bil najbrž na levem bregu Mure na štajerski zemlji, francoske in nemške drhali zagrabi. V groznem boji preide prvi dan, tudi prihodnji dan boja še ne odloči, strašnjeje še kot pred se tretji dan bitva ponovi. Francozov in Nem-

cev je več in pričujočnost kralja samega jim srčnost zbujuje, tedaj so njih napadi grozoviti in če ravno prvokrat ne prederó, zakadé se toliko silniše v drugo. Pa njim nasproti stoji ljudstvo, ki se je iz dolgih stisk predramilo, ki je zaklepe razbilo in srdito na maščevanje prišlo, in to ljudstvo ima Samota zapovednika, kteremu brez dvombe ni kos kralj Dagobert. Tako se vrti boj tudi tretji dan, pa predno še mrak napóči, pobegnejo Francozi in Nemci in jasna luna osveta dobljeno, s tisoči in tisoči sovražnikov krito borišče. *)

Na vseh krajih obrne ta slavna, 623. po drugih 630. leta dobljena zmaga okoliščine Slovencev. Lahi, ki so že daleč na Kranjsko pridrli, pobegnili so zdaj nazaj; Čehi se zberó in Nemce, ki so je napadli, pobijejo, in tudi upiranje Obrov je proti razkačenemu ljudstvu zastonj. Gotovo je bila morija proti tem sovražnikom največa. Obrom je dajala misel, da so toliko časa močnejši in gospodje Slovencev bili, in da bi presramotno bilo dati si zdaj to oblast iztrgati, pogum in junakost. Slovenci so zopet imeli brez števila krivic maščevati, in zmaga proti kralju Dagobertu jim je podelila veselo zaupanje v lastno moč. Boj je dolg in krvav, pa kakor Francozi in Nemci premagani so tudi Obri tako, da od tega časa nikdar več prejšnje veličasti ne dosežejo. Plačilo teh zmag je za Slovence samostojnost in stara svoboda, za vodja Samota pa kraljeva krona, ktero mu Slovenci, Moravani in Čehi podadó. Vse rodove je vladal potem on več kot 30 let, namreč do 658. leta. Dokler je živel, bili so Slovenci mogočno ljudstvo, in so zaporedoma Francoze, Obre in Nemce strahovali in njih kraljestvo je segalo od tržaškega morja do Donave in od Donave gori noter do izhoda njega morja. Pa le krepka pest Samotova je zamogla vse te dežele skupej držati; ko on umrje, tudi njegovo kra-

*) O tem boji pripoveduje g. J. Kořan v sestavku: „Korutany“ (v Slovniku naučnem, del IV. str. 837) nekaj drugače; on navaja za ta boj 630. leto. Ravno takó obá Jirečka v „Oesterr. Geschichte für das Volk, II. Entstehen christlicher Reiche im Gebiete des heutigen österr. Kaiserstaates vom J. 500—1000, S. 89.

ljestvo razpade in zopet živé Slovenci in Čehi posebej. — S tem, da so naši očetje Samota kralja postavili, popustili so oni prvokrat staro navado, svoje zadeve v narodnih zborih posvetovati, v miru nikoga za glavarja imcti, in le ob času vojske iz svoje srede izvoljenemu vojvodu pokorščino skazovati. Tudi po smrti svojega rešitelja niso oni te navade z nova vpeljali, temuč tudi z naprej so vladarja imeli, ki so ga kneza ali tudi še vojvoda imenovali, če ravno je on tako v miru kot v vojski oblast imel. Toda oblast teh vladarjev je bila omejena in je morala stare šege in svobode spoštovati, sicer je bila osoda vojvodu ali knezu ta, da mu je bila moč zopet odvzeta in on iz domače zemlje pregnan. Slovenski vladarji so stanovali v gradovih, ki so bili na hribih postavljeni, in navadno so se pod hribom njih služabniki, ali tudi drugi Slovenci iz ljubezni do kneza vselili. To je bil pravi začetek slovenskih mest, in še zdaj imajo večja med njimi stare, na hribu zidane gradove, kakor Ljubljana, Gorica in Gradec, ki je sicer zdaj skoro zgolj nemški, ki je bil pa dolgo po večem delu slovenski.

Samotu naslednik je bil pri Slovencih Valduh, od ktereга je le eno delo zadosti, da se nam njegova krepost in ljudomilo mnenje pokaže. Obri so se bili namreč, ko je je bil Samo pobil, proti našim rojakom Bulgarom vzdignili in so devet tisoč rodovin tega ljudstva iz dežele pregnali. Pobegli Bulgari zemlje prosijo kralja Dagoberta, kateri je pa k Bavarom pošlje in na tihem njih vojvodu povelje dá, vse te rodovine pomoriti. Tako pade več kot 8.000 Bulgarov in le 700 rodovin pomoru odide. Te vzame potem slovenski vojvoda v svojo brambo, dá jim potrebno zemljo in jih vsega nadlegovanja varuje. Tudi sicer so še tuji beguni pri Slovencih varstva iskali in je tudi naši, tako laški puntarji, ktere je njih kralj pregnal, potem ko je bil puntarski vodja v boji poginil. Tem puntarjem Slovenci celó vojsko posodijo, da bi ž njeno pomočjo zopet na Laško padli in svojega kralja prepodili. Pa ta armada ni laške zemlje poznala, in bila je skoro do zadnjega moža pobita.

Oba naroda, Slovenci in Lahi, bila sta po tej dogodbi

razžaljena. Slovenci zato, ker so premagani bili, in Lahi zato, ker so Slovenci puntarje podpirali. Sicer so pa tudi laški kralji imeli želje, polastiti se slovenskih dežel. Slovenci se prvi vzdignejo, čez Sočo udarijo in laško kraljestvo napadejo. Ta dogodek zve laški vodja v Pavii in naglo kot blisk na kraj bojevanja hiti. Njegova truma je le pičila, pa vkljub temu on Slovence iz Videmskega prežene in jih na natižonskem mostu dohití. Tako malo ima ljudi pri sebi, da ga sovražniki imajo le za oglejskega škofa, ki ravno iz lova dohaja. Pa kako se začudijo, ko se on na mostu ustavi, si čelado raz glavo sname, in oni častiti obraz sivolaslega laškega vodja zagledajo. Vsi osupnjeni begajo pred njim, pomečejo meče in ščite na tla in hité na vso moč, dokler varnih krajev ne dosežejo.

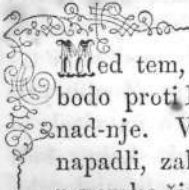
Ta lahka zmaga v Lahih obudi zaničevanje proti našim očetom in nič se jim laže ne zdi, kot podvreči si Slovence popolnoma. Leta 705 se tedaj z armado vzdignejo in pod vodjema Ferdulfom in Argajdom slovenske meje prestopijo. Le enega sovražnika ni, ki bi se jim ustavil, vse je mirno, brez zgube stopa dalje in dalje vojska Lahonov. Iz nižav in dolin pridejo ti v gorate kraje; in pot, ki jo nastopijo, vodi zlasti med skalami in strmimi pečinami. Naprej gre vodja Argajd, za njim stopa Ferdulf, zavolj kraja je pot počasna in težka. Kar pridejo Lahi do zasék, ki jim daljno korakanje branijo in krog na hribih se vojska Slovencev pokaže. Zastonj skušajo Lahi spredej, zastonj zadej predreti, vse je zasedeno in zaprto in z vseh višav leté vse vprek hlodje, skale in puščice na oklenjene doli. Ferdulf v grozovitni gnječi pogine, njegovi vojščaki delé do zadnjega osodo svojega velitelja in le Argajd je vjet. Tako se je jenjala ošabna vojna Lahov s Slovenci; le o enem sovražniku se ne bere, da bi bil ubegnul in nesrečo svojih bratov kralju poročil.

Vendar s tem Lahi ne nehajo poskušati, podvreči si naše dežele, marveč kmalu po tej bitvi hrabri vodja Pemo zbere novo laško armado. Ž njo dere skozi Goriško in naprej proti Kranjskemu in Istri. Boj se pri Lavrani odloči. Lahi so potem, ko so domu prišli, o tej bitvi pripovedovali, da so Slovence dvakrat zagrabili,

pa da so vselej užugani bili, in da so še le po trdem boji, ko so v tretje napadli, sovražnike premagali. Ker je pa Pemo po bitvi, namesto dalje iti, naglo zopet na Laško prišel, je zelo verjetno, da Lahi tudi pri tretjem napadu niso zmagali, marveč popolnoma potolčeni in prisiljeni bili, oditi iz slovenskih krajin.

Okoli 740. l. napadejo Lahi vnovič naše dežele, pa tudi zdaj ravno tako malo opravijo, kakor prejšnje čase. Še od prvih časov, ko so Slovenci sem prišli, je nekaj Slovencev bilo, ki niso bili slovenskemu vojvodu, temuč laškemu kralju podložni. Slovenci tedaj zdaj sklenejo, tudi te brate laške podložnosti rešiti. Ali so se morali zavoljo tega posebno bojevati, ali ne, to se ne vé; toliko pa je gotovo, da so namen rešitve dosegli.

IV. Prvo pokristjanovanje Slovencev.

 Med tem, ko so Slovenci srečno obranili svojo svobodo proti Lahom, vzdignili so se pa tudi Obri vnovič nad-nje. Verjetno je, da so je že tudi popred včasi napadli, zakaj prirojena lastnost tega ljudstva je bila roparsko življenje in boj, pa vendar so jim ti poskusi spodleteli. Pa zdaj, namreč leta 747, prišli so s tako silno armado, da niso bili naši očetje v stanu zapoditi je sami, toraj se obrne njih vojvoda Borut do Bavarov, ter prosi njihovega vojvoda Tesla II. za pomoč proti Obrom. Res pride Tesel II. z vojsko, in ropajoče divjake potolče, pa kot sploh sebični prijatli tudi on ni hotel zastonj pomagati. Slovenski vojvoda mora bavarskega vojvoda za svojega gospoda spoznati, in v poročstvo zvestobe celó svoje otroke Teslu poslati. Tako so prišli naši predniki zopet pod tujo oblast, če ravno ni bila še trda, ker so se Nemci

krepkega naroda bali, temuč je bolj v podložnosti njihovega vojvoda obstajala. Edini prid, ki so ga Slovenci iz te zaveze dosegli, bilo je večje razširjevanje krščanstva. — Gotovo je že en del Slovencev kmalu po naseljenji v tukajšnjih krajih svoje malike zavrnel in se dal krstiti. Zakaj v Ogleji je skozi in skozi veliki škof (patrijarh) prebival in tudi okoli tega mesta so se Slovenci naselili. Ker so bili ti oglejski patrijarhi za razširjanje vere vedno marljivi, sme se misliti, da so brez dvombe tudi Slovence, ki so krog Ogleja in tudi v mestu prebivali, k pravemu razsvitljenju pripeljali. Vendar se ne ve, da bi bili ti škofje tudi dalje gori na Kranjskem in Koroškem podučevali, marveč so bili ti kraji, ko so nemški mašniki tje prišli, še popolnoma malikovavski. Ti nemški mašniki tedaj, kateri so iz Solnograda prišli, bili so pravi razširjevalci krščanstva po naših krajih. Rupert sam, škof solnograški, pričel je to delo, njegov naslednik v škofiji je je dalje speljal in njegov učence, sv. Modest, je že večji del Korošcev in Kranjcev spreobrnil. Koder so se novi nauki razširili, podrli so se stari ajdovski tempeljni, cerkve zidale, maliki končavali, in namesti prejšnjih žrtvenikov namestovali so se krščanski. Vendar je na skrivnem živelo še mnogo neverceev, kateri so novi nauk zaničevali, stare bogove trdili, in krščanstvo držali le za zanjko, s katero je mislijo Nemci ob svobodo pripraviti. Zlasti so bili med temi trgovatnimi starešini in malikovavski duhovni. Ž njih prigovarjanjem in trudom se je nejeverstvo tako na visokem Gorenškem, posebno v celi bohinski dolini, kakor tudi pri štajerskih, hrvaških in ogerskih Slovencih obdržalo. Vsi ti so hoteli krščanstvo zopet izriniti, in ker to ni z lepa šlo, zato so to tudi z orožjem skušali. Pa vse njih prizadevanje je bilo zastoj, zakaj luč krščanske resnice bila je premočna, da bi se bila dala ugasiti. Tudi so bili slovenski vojvodi sami krščeni in so tedaj novi veri na pomoč šli. Borutov sin Karast, ki je bil na pravovernem dvoru vojvoda Tesla po krščanski zrejen, prizadeval si je na vso moč, vero, ki jo je on imel, pri vseh Slovencih razširiti. Ravno tako tudi njegov bratranec Kajtimar, ki je po smrti Karastovi Slovence vladal. Oba sta pokli-

cala krščanske duhovne v deželo, in zidala mnogo novih cerkev, kakor cerkev svetega Lamberta na Koroškem. Srd ajdov je bil zavoljo tega tako velik, da so se spuntali in Kajtimara hoteli pregnati; pa s pomočjo krščenih Slovencev je ta uzuga, da so morali za naprej le molčé razširjanje prave vere gledati. Pa v tem sta Karast in Kajtimar grešila, da sta se preveč z bavarskim vojvodom Teslom zavezala in do malega njegova služabnika postala.

1699. 769. l. je Kajtimar umrl. Ko bi bil tudi njegov naslednik Valhun krščanstvo z lepa razširjal, bilo bi gotovo kmalu poginilo malikovavstvo. Zakaj pri verskih rečeh le prepričanje veljá, in ker je bila Jezusova vera toliko žlahtnejša in resničniša od malikovavske, ni bilo dvomiti, da bodo kmalu tudi največi protivniki resnico spoznali in malike zavrgli. S silo se pa take reči kot je vera nikdar ne dadé vkoreniniti. Zakaj mi smo tako vstvarjeni, da se reči, h kateri smo morani, ustavljamo, če je ona sama na sebi tudi dobra in prava. Tedaj je tudi Valhunu, ker je ajde z orožjem k krščanstvu silil, to spodletelo in le še bolj so se zdaj malikovavci za bran svoje stare vere zedinjevali. Na skrivnih krajih so se shajali in se zastran nevarnosti, v kateri so bili, kakor tudi zastran ravnanja v teh nevarnostih posvetovali. Dali so si besedo ne odjenjati, dokler Valhuna ne izpodijo, oblasti Bavarov ne končajo in stari maliki pri Slovencih ne dobé časti in veljave. V nesrečo Valhunovo so imeli ajdje umne, skušene vodje, ki so bili tako predrzni, da so brez premislika tudi z manjšo vojsko prijeli in tako znajdeni, da so večidel tudi premagali. Prvi med temi vodji je bil Droh, ki je bil zraven tudi vikši duhoven malikovavnih Slovencev. On je bil poglavitni začetnik ože zveze, ki so jo ajdje storili; on je potem očiten boj prvi začel in je do zadnjega diha stal na čelu tega punta. Bil je brez preneha delaven, v bitvi najprvi, pri bežanji najzadnji, za malike, katerih duhoven je bil, divje navdušen in pripravljen, zanje in za svobodo Slovencev poslednjo kapljo krvi preliti. Ker je imel malo vojščakov, zapustila ga je vkljub vsi srčnosti dostikrat sreča, takó da je bil premagan in

je moral bežati; pa kmalu si je iz svoje nadloge zopet pomagal. Poiskal si je novih tovaršev in pobegle je vnovič zbral, tako da kmalu novo moč zadobi in boj zopet začne. Gotovo je tedaj velika škoda, da se je tak mož za malike proti pravi véri bojeval. Ko bi bil on kristjan, in ne Valhun, temuč Droh slovenski vojvoda, bili bi gotovo pod takim vladarjem naši očetje zopet imenitni in slavni postali in ne bili bi se tako kmalu tuji oblasti uklonili.

Razun Droha so bili najbolj sloveči vodji ajdov Vrel, Drodor in Samo. Za Drohom je bil Vrel najbolj pogumen in prebrisan, le da je bil preveč predrzen, in da je v svojo moč preveč zaupal. Vsi ti malikovavski glavarji bili so brž ko ne štajerski Slovenci, zakaj ravno na Štajerskem se je večidel še stara vera ohranila.

Tem možém stoji nasprot vojvoda Valhun, čegar ravnanje v razširjevanji vere ne kaže ravno velike umnosti. Sicer je bil pa ta vojvoda še kriv velike zgube, ki jo je o njegovem vladanji slovenski narod utrpel. Valhun se je namreč popolnoma v roke dal Teslu, ki to slabost porabi, da to in uno od slovenskega vojvodstva odtrga. Takó pride najbrž o tem času tisti del Tirolskega, kjer so Slovenci živeli, pod Bavare in ravno tako so bili zgubljeni tudi tisti kraji, ktere so Slovenci na Solnograškem imeli. Ker so bili zdaj Slovenci na Tirolskem in Solnograškem od bratov ločeni in pod nemško oblastjo, postali so kmalu tudi oni Nemci in pozabili so lepi jezik očetov, ki mora vsacemu najdraža lastina biti. Zraven Tesla se je Valhun tudi z Lahi, ki so bili vendar kakor Bavari vedni nasprotniki naših očetov, sprijaznil in združil. — Pa kmalu se je pokazalo, da so te zaveze malo pomagale, zakaj nagloma plane Droh iz brlogov, dol za dolom posede, si mesta podvrže in Valhuna samega iz dežele zapodi. Le majheno trumo kristjanov je ta njemu nasproti postavil, pa še ta truma je bila pobita in raztirana. Valhun je potem k Teslu pobegnil in ga pomoči prosil proti puntarskim malikovavcem. Res se on tudi naoroža in z veliko armado proti slovenski zemlji napoti.

Prej še kot v teh krajih začel se je boj z Lahi.

Brž namreč, ko se je za punt zvedelo, vzdignil se je laški kralj Deziderij in je šel nad Slovence. Rekel je, da hoče le pomagati Vallunu, s katerim je bil zvezo storil; pa kakor pri Teslu bil je tudi pri njem pravi namen ta, da bi se bil rad te ali une slovenske krajine polastil. K sreči mu ni samo ta naklep spodletel, ampak pogumni Vrel je tudi z majheno trumo njegovo armado tako nabil, da le malo Lahov uteče in da je Dezideriju prešla želja, še kdaj Slovence napadati.

Nesrečno je bilo pa bojevanje ajdov proti Vallunu in Teslu, ki sta od severa doli v slovensko deželo udarila. Slovencem je v teh krajih Samo zapovedoval, čegar truma pa še 5.000 vojščakov ni štela. Tedaj tudi nič proti Bavarom ne opravi, ampak mora po hudem boji pobegniti. Po tej zmagi razdeli Tesel svojo armado v tri trume, in pošlje vsako tje, kjer bi se ajdje utegnili ustaviti in zbrati. Po tem umnem ravnanji so v majhenem času vse krajine posedene, razorožane in Vallunu podvržene. Od dné do dné moč nevercem usiha, dokler kristjani povsod premagajo in Droh in Vrel v goščavo pobegneta, da ne bi sovražnikom v roke padla.

Valhun je prišel po teh dogodbah zopet do oblasti vojvodske, in je imel priložnost v rokah, s tem, da se ne bi nad nikomur maščeval, ljubezen podložnih zadobiti si in z milim ravnanjem oplašene ajde pomiriti in pokristjaniti. Pa te priložnosti on ne porabi, marveč ga je misel, da je ravno zdaj, ko je s Teslovo pomočjo zmagal, pravi čas, na vso moč nad ajde pasti in njih trdovratnost s silo ulomiti. On tedaj zapové malikovavcev iskati, je preganjati in tiste, kateri se dobé, brez usmiljenja moriti. Pa kakor trinožen in divji je bil Valhun proti svojim nevernim podložnikom, tako ponižen in suženj je bil proti Bavarom in Teslu. Ž njih pomočjo je mislil svojo vlado utrditi, in je toraj na svojem dvoru tudi Nemce imel. Tako so doživeli naši očetje sramote, da je je lastni vojvoda zanemarjal in da so v njih deželi tuji glave po koncu nosili in ubogi, izdani narod trpinčili.

Valhunovo ravnanje je tako Droha razkačilo, da je gozde popustil in boj zopet pričel. Malo so zdaj Bavari

vojvodu pomagali, ž njimi vred je bil potolčen in v drugo primoran bežati iz svoje dežele. Vse nadloge, ki so nad narod prišle, pripisovali so ajdje v svoji slepoti krščanstvu, zatoraj je zdaj z mečem in ognjem pokončavajo. Grozovito razlijó svoj srd nad Nemci, kateri jim v roke pridejo; krščanske duhovne brez usmiljenja davijo in celó svojim krščanskim bratom neverci ne prizanesó. Godé se divjosti, kakoršne je dežela videla le ob času Obrov, in niti pred, niti potlej več. V prah in pepel se krščanski oltarji poderó, nove cerkve se ali razrušijo ali v ajdovske tempeljne premené, z eno besedo, vsaka sled na novo vero se pokonča. Pred temi ajdovskimi divjaki ne rešijo niti stara leta sivčka, niti lepota in prošnja ženske, niti nedolžnost in milo jokanje otroka. Da se le od koga zvé, da je kristjan, smrt mu je gotova, pa ne nagla, ampak s počasnimi, in najhujšimi mukami je ona zedinjena. Še za veliko milost se mora šteti, da so bili otroci krščanskih starišev, ko so bili materam iz naročij strgani, na goreče gromade metani, da so saj kmalu poginili. Pa malo prida ajdom prinesó te strašne silovitosti. Oni bi bili morali pomisliti, da je več kot polovica Slovencev že krščanska bila, in da bi jo bilo treba pri novih naukih pustiti; toda ravno tega malikovavci ne pomislijo, marveč še dalje hujše po deželi mesarijo; torej se kristjani trpljenj naveličajo in kupoma krog Valhuna zbirajo. S svojimi krščanskimi podložniki tedaj začne slovenski vojvoda boj proti ajdom; da bi mu bili tudi Bavari pomagali, dozdeva se mi neverjetno. Zakaj ko bi mu bili zopet na pomoč prišli, bila bi gotovo po boji podložnost Slovencev proti Bavarom še večja ali saj tolikošna, kolikoršna je bila pred. Pa to se ne bere, marveč Slovenci, ko je bojevanja konec, v nikaki zavezi z Nemci več né stojé, kar je jasen dokaz, da je Valhun umnejši postal, in se ni več na pomoč Bavarov zanašal, temuč z lastnimi podložniki šel v boj proti ajdom.

Bitva se vname na Koroškem, blizo tam, kjer so bili že prvokrat neverci premagani. Da je bila krvava, moremo si misliti; kajti ena stran se je bila za stare, od nekdam veljavne bogove; bila se je z mislijo, da od krščan-

stva prihaja podložnost, v katero je bil Vallhun deželo pripravil, in bila se je toliko srditejša, ker se je bojevala s Slovenci, ktere je za odpadnike od naroda imela. Druga stran zopet se je borila za sveto resnico krščanske vere, za svoj dom, iz kterega so jo neverci spodili, in borila se je toliko srčneje, ker se je imela maščevati zavolj brezštevilnih krivic, ki so je ajdje počeli. Morivni boj je imel ravno tak konec, kakoršnega je imela bitva, ktera se je v prvem ajdovskem punktu v teh krajih vršila. Zopet so malikovavci popolnoma zmagani; le 2000 jih morii uide, med vjetimi je bil Vrel sam, ki je v tem boji ajdom zapovedoval. Njegova armada ni bila velika, pa bil je on preiskren, da bi bil Droha pričakal in še le z njim bitvo začel. To predrznost je pokoril s smrtjo, zakaj koj, ko je vjet bil, ga zmagovavci umorijo.

Enaka osoda tudi Droha in njegovo drhal zadeno. Najgrozovitnejši in hujši ajdje so bili pri njem, ki so bili sklenili, borišče ali z zmago popustiti, ali kot mrličii na njem ostati. Pa vidi se, da jim je vendar Droh malo zaupal, zakaj posluži se, da bi se Valhuna iznebil, ravno tako zaničljivega, kot nepospešnega djanja. On se pogovori namreč z dvema vojščakoma, da bi se skrivaj v Valhunovo stanišče splazila in vojvoda umorila. Splazita se res tudi v stanišče, pa v zmoti ne umorita Valhuna, ampak njegovega služabnika; potem pa ji vjemó. Ko ji pred vojvoda pripeljejo, razodeneta ona svoj naklep, pa Vallhun je milejši postal in morivecema odpusti in prostost dá. Namesto nazaj k Drohu iti, ostaneta ginjenega srea pri vojvodu, in se dasta krstiti. Da pa Droh svoji trumi ni zaupal, imel je prav, zakaj ko jo kristjani primejo, zmagana je popolnoma. Kakor pred Vrel je zdaj tudi Droh vjet, in kar se je unemu zgodilo, pretrpel je tudi on. *) Ajdje na Koroškem, Kranjskem in Štajerskem se potem podvržejo in se v kratkem času drugi za drugim malikovavstvu odpovedó. Tega pa ne storé tudi Slovenci na Hrvaškem in Ogerskem; brž ko ne so se hrvaški Slovenci o tem času od svojih bratov popolnoma ločili. Oni so se

*) Te boje krasno popeva Fr. Prešerin v „Krstu pri Savici.“

stopili s pravimi Hrvati, ki so se s Srbi vred v zgodovini pokazali, in tako so začeli govoriti sedanji hrvaški jezik, ki je še zdaj večidel slovenskemu enak in se skoro le v izgovarjanji razločuje. Ogerski Slovenci so pa pod Obre prišli, in še le po uničenji tega naroda so novo življenje in tudi željo po krščanski veri kazali. Razun teh dveh strani pa pri drugih Slovencih kmalu več malikovavca ni. Prava vera se razodeva povsod z zidanjem podrtih in tudi novih cerkev in s pokončavanjem vsega, kar je na malikovavstvo opominjalo; mnogo duhovnov pride iz Solnograda, ljudstvu razlagat čisti nauk in vse se vrne zopet na stari notranji mir in se veseli svobode in dušnega razsvitljenja. Vojvoda je večidel na Koroškem prebival, zakaj tukaj so bili takrat Slovenci najgostejše naseljeni, in še dolgo po Valhunu je Koroško glavni sedež slovenskega národa.

V. Šege, navade in jezik starih Slovencev do krščanstva.

 Ozrmo se še enkrat na dobo od prve naselitve v tukajšnjih krajih noter do smrti Valhunove. Svobodni so bili naši očetje v začetku te dobe; svobodne je nahajamo tudi pri koncu. Še imajo vojvoda, še župane in druge naprave, le oblast se je vojvodu zvikšala, in ravno zato tudi narodnih zborov ni več. Ajdovski so prišli naši očetje sem, zdaj pri smrti Valhunovi so kristjani in proč je slava Radegasta, Sventevida in Triglava; le najviša gora slovenska je obdržala imé sta-

rega boga. Kmalu, ko so prišli naši očetje, so je razkačeni, roparski sosedje napadli in ves ta čas so se morali oni bojevati. Pa vsak boj jim je skoro novo slavo prinesel; Obri, Lahi in Nemci so bili strahovani in tudi Bavarov, katerim je je nespametni vojvoda prodal, oprostili so se konce te dobe. Gotovo se smé tedaj ta doba, ki je 220 let trajala, imenitna in za naš narod slavna imenovati. Ako gledamo še na navade in šege, ktere so tačas pri Slovencih bile, tako so se one le malo spremenile od tistih, ktere so naši očetje že na Ruskem imeli. Obleka njih je bila široka, kakor pred, in srajca, hlače in jopa pri moških, krilo, robič in peča pri ženskah glavni deli, kakor nekdej; njih jedi so bili pridelki zemlje in čed, tedaj tudi takó, kakor na Ruskem; le pijača se je spremenila, na mesto piva je namreč stopilo vino, katero se je v vipavski dolini še od rimskih časov in zgodaj tudi na Dolenskem in Štajerskem, in celó na mrzlejem Koroškem pridelovalo. Stanovanja Slovencev so bila še zmirom borne lesene koče in zidane hiše ni bilo videti, le za krščansko vero so imeli pozneje tako spoštovanje, da niso delali tudi cerkev lesenih, temuč da so saj za božjo službo lepa kamnitna in visoka poslopja napravljali. Tudi njih veselice so še enake bile, godba je prvo mesto imela. Posebno čudno je bilo njih ženitovanje ta čas. Ženin ni prišel snubit, kakor zdaj, ni mu bilo treba popred z materjo govoriti, starega prepričati in svoje premoženje hvalliti. Ampak usedel se je na konja, jahal je tje, kjer je njegova ljuba stanovala, in peljal jo je sabo, če je že ona hotela ali ne, brez vse vednosti staršev. Tedaj so se jele deklice za možiteve neveste imenovati, morda zato, ker so bile staršem nezvesti(?) ali negotovi otróci, in od tod imamo tudi mi še imé. Kar pa jezik naših sprednikov v tej dobi zadeva, bil je veliko lepši, kot naš zdanji; bil je krepek, popolnoma čist, brez tuje primesi, jako lepglasen in pevski. Še imamo nekoliko pisem iz tistega časa, ktera resnico teh besedi popolnoma potrjujejo. Da je potem pri nas jezik namesto krasnejši le bolj pokvarjen postajal, temu se pa ni čuditi, zakaj Slovenci so se na severu z Nemci in na jugu z Lahi shajali in po obeh ne-

koliko tujih besedi povzeli. Tudi se je s časoma več lepih reči iz govora zgubilo, tako, da je jezik od stoletja do stoletja revniši postajal, ker ni dolgo nikoga bilo, ki bi bil v domačem govoru pisal in nam jezične lepотиje ohranil.

VI. Slovenci po Valhunovi smrti.

Po smrti Vallunovi se zgodovina Slovencev tako zmede in zmoti, da človek komaj vidi, kam niti držé in kako se sučejo. Zakaj zdaj več ne vlada en sam knez, ampak na enkrat se pokažejo Slovenci na Koroškem ločeni od Kranjskih, Kranjsko ločeno od Istre in ta od Štajerskega, Goriškega, Furlanskega in Ogersko-Slovenskega. Vsi ti kraji imajo lastne kneze in knežčike, ki se pa kmalu zopet zgube in v kakih drugih podobah pokažejo. Tako je n. pr. Gorensko v časi s Koroškim zedinjeno, v časi zopet samostojna grofija; Dolensko je zdaj pri Hrvaškem, zdaj pri oglejski škofii. Istra je v časi zase, v časi s Furlanijo skupej. Štajersko ravno tako ali samostojno z lastnimi knezi, ali pa z Ogersko-Slovenskim zedinjeno. Za en čas vse te dežele ogersko-slovenski knezi zedinijo, kar pa malo časa trpi; potem tudi oglejski škofje oblast čez večí del Slovencev zadobé, pa Istrijanci tudi to oblast kmalu prekucnejo, in tako se suče ta reč do celjskih in turških bojev, v veliko nesrečo Slovincem, nad ktere zdaj ta zdaj uni vladarček plane in je nadleguje.

Pa naš namen tù ni in ne more biti, vse te knežčike posebej premišljevati in njih dostikrat smešna imena in majhena dela razlagati, ampak mi se držimo zopet celega naroda in gledamo, kaj so Slovenci kot narod storili.

Prvo vprašanje je tukaj, kako da je prišla nad Slovence ta velika nesreča, da so se v toliko koščekov razdelili? Vzrok tega je bil francoski cesar Karol Veliki po imenu, ki je po srečnih vojskah v celi izhoduji Evropi gospodaril. Karol je slišal, da ni davnej, kar so Slovenci saj nekoliko bavarskemu Teslu podložni bili, in ker se je bil on Teslovega vojvodstva polastil, tirja od Slovencev, da oni tudi njemu zdaj to podložnost skazujejo. Še mnogo mogočnejši národi, kot so bili Slovenci, ustavljali so se zastonj Karolu, zatoraj ga tudi naši očetje za gospoda spoznajo.

V vseh deželah je pa on pazil na to, da niso imele enega poglavarja, kateri bi bil potem lahko premočen in se mu utegnil spuntati. Tedaj razdeli vsako količkaj bolj veliko deželo v več krajín, in tako so res tisti, ktere je v teh krajinah poglavarje postavil, le majheno moč imeli, ter niso mogli na nikakoršen punt misliti. Tako je Karol tudi slovensko vojvodstvo v mnogo deželic razkosal. Sicer je pa ta cesar pravice narodove in zlasti njih jezih spoštoval in ohranil. Slovencem je večidel slovenske poglavarje ali kneze postavljjal, pri sodbah se je ravnalo vse po slovenski in gosposke niso smele drugače kot v domačem jeziku narodovem deželne zadeve opravljati. Celó narodne zbóre, katerih so bili že Slovenci skoraj pozabili, vpeljal jim je Karol Veliki v vsaki posebni grofii in knežii z novega. Tako tedaj gotovo ta cesar ne zasluži tistega grajanja zastran Slovencev, s katerim ga mnogo pisateljev takó silno pita, marveč mu gré celó naša hvala, ne sicer zavoljo tega, ker se je Slovencem gospoda vrinil in je razdelil, pa gotovo zavoljo tega, ker je on pokončal Obre, največe sovražnike naših očetov.

Iz vsega svojega neizmernega cesarstva je Karol vojščake sklical in je potem ob bregu Donave peljal proti Ogerskemu, kjer so Obri svoje sedeže imeli. Zastonj so se oni hoteli z grabni in okopi varovati; kamor Karol pride, premagani so sovražniki. Pa vendar niso bili Obri po teh zmagah še pokončani, zatoraj se, ko cesar odide, z nova vzdignejo in sosede nadlegujejo. Še več vojn se je moglo na-nje storiti, in če ravno so bili v boji vselej

užugani, vendar so se v svoji silni trdnjavi, ki je blizo Donave bila, obdržali, tako da je bilo z vsemi bitvami malo pomagano. Tedaj na Karolov opomin vstanejo Slovenci in gredó pod vodstvom hrabrega Vojnimira to trdnjavo naskakovat. Boj z Obri je bil tukaj krvav in moriven, pa na zadnje naši očetje prederó, trdnjavo užugajo in to zakotje sovražnikov razsujejo. Skoro vsi Obri so bili v tem boji pomorjeni; in tako gre večidel našim prednikom slava, da se je srečno in popolnoma dognalo uničenje največih nasprotnikov miru in pokoja.

O tem času namreč krog 790. l. je vladal čez koroške Slovence vojvoda Ingo, ki je zavoljo več reči imeniten, tako, da ne moremo popolnoma molčati o njem. Takrat se je namreč na Koroškem pričelo tisto zanimivo voljenje knezov in vojvodov, ktero hočemo bolj na tanko popisati. Najpred je kneza izvolil cesar; pa to ni bilo zadosti, tudi potrjenje národa se je moralo prejeti. Ne daleč od Celovca je pod kernsko goro neka skala, na katero se je usedel prosti kmet, ki je v eni roki držal lisastega vola, v drugi lisasto kobilo, in tako pričakoval novo izvoljenega vojvoda. Na palico naslonjen se je ta približal, vès po kmečki napravljen in posebno s trdimi kmečkimi čevlji obut, in je šel proti kmetu, ki je na skali sedel. Resno vpraša ta: „Kdo je uni, ki se tamo približuje?“ Na to vprašanje odgovori ljudstvo, ki je z vojvodom prišlo: „Deželni knez je to.“ Dalje pobara kmet: „Je li on pravičen sodnik, ki sreče domovinske išče? je li mar prost? je li prijatelj in varh prave vere?“ — „To je in bode vselej!“ odgovori ljudstvo. Še enkrat povzame kmet: „Po kaki pravici me hoče z mojega sedeža pregnati?“ in ljudstvo daje odgovor: „60 beličev dobiš, in lisastega vola in kobilo, z obleko vred, ki jo zdaj ima knez, tudi bo oprostil vseh davščin tvojo lišo.“ Zdaj se je knez kmetu popolnoma približal in ta ga nekoliko na lice udari ter ga opominja, naj bo pravičen sodnik; potem pa svoj sedež zapustí in vesel odpelje kobilo in vola. Na skalo se pa zdaj knez vstopi, mahne z mečem na vse štiri strani sveta in obljubi, da hoče deželo varovati, varh vdov biti in vsigdar pravičen sodnik. Potem mu še v

klobuku ponudijo vode, ki jo on pije v znamenje lastne treznosti in v opominjevanje ljudstva, naj bode zadovoljno s tem, kar jim podaja Koroška zemlja. Potem stopi s skale, gre z množico v gosposvetsko cerkev in od tod na bližnje polje, kjer žlahtnikom najeme deli, sodi in potrebe ljudstva posluša. Vês čas te volitve kneza sta imela dva Korošca, Gradekar in Potovaščan, pravico, mrvo kositi, žeti in zadnji celó žgati in pokončavati, koder se mu je ljubilo, in nihče jima ni smel, ako ravno bi bila po njegovi posesti razsajala, te pravice kratiti. To zares čudno navado so Slovenci vpeljali, da je je opominjala, kaj bi potem ne le dva, temuč večidel vsi počeli, ko ne bi bilo vladarja, ki bi deželo varoval, in prostost tudi najmanjšega branil. Gotovo pa je, da se je tako voljenje ali za pravo potrjenje kneza še le po Valhunu najbolj gotovo takrat začelo, ko je Ingo vladanje nastopil. Zakaj to, kar kmet na skali praša, besede so zgolj krščanske, in krščanstvo se je še le o Valhunu utrdilo. Ta navada se je pri potrjenji kneza do 15. stoletja ohranila, le da se je od časa do časa kaj malega premenilo. Tako je knez gotovo pozneje še le na gosposvetskem polji najem delil; zakaj ob času Ingota v naših krajih najemi še niso bili znani. Tudi pravih žlahtnikov takrat še ni na Slovenskem bilo, le starešini so bili, in ti niso imeli nikakoršnih pravic mimo družih kmetovavcev. Nekaki plemenitniki so že res tisti čas bili, pa sledeča dogodba kaže, kako malo je je knez spoštoval. Povabil je namreč Ingo nekoliko kmetov in nekoliko teh plemenitnikov na pojedino. Tu je kmete posadil na visoke sedeže in najbliže jedí in pijače v srebernih in zlatih posodah pred nje postavil; žlahtnikom nasproti je pa z nizkimi stoli, prstenimi posodami in prostimi, kmečkimi jedmi postregel. Povsod se vidi stan kmetovavca takrat spoštovan in cenjen, in on je bil res tudi spoštovanja vreden. Bil je še tisti čas popolnoma prost; razun nekaj malega, kar se je kot vojni davek Karolu in kot desetina duhovnom dajalo, ni imel davščine; imel je zgol lastne, nikomu podložne posesti; grajščine še niso stale in drugih gosposk, ktere bi bile čez njegova zemljišča oblast imele, Slovenec še ni po-

znal. Tedaj je bilo to, kar si je pridelal, njegovo, in zatoraj je tudi z veseljem svojo zemljo obdeloval in se, kedar je kak sovražnik privihral, z vso srčnostjo za njo bojeval. Gotovo je to glavni vzrok, zakaj da 220 let ni noben nasprotnik slovenske vojvodine prekuenil; kajti kedar se vës narod bojuje za svojo zemljo, ga skoro ni mogoče premagati; prebivavci ene vasi se dajo užugati, ne pa prebivavci vseh vasi, če je narod le kolikaj razširjen. Kakó pa se je vse to premenilo in je slovenski kmet iz prostega moža podložni služabnik nekterih postal, bomo kmalu slišali.

Razun Ingota sta med velikim številom slovenskih knezov tačas le Ljudevit Privina in njegov sin Hečilo posebne omene vredna. Privina je bil Moravec po rodu; ker je bil pa kristjan, zato so ga njegovi ajdovski rojaki na Nemško prepodili. Takrat je vladal na Ogersko-Slovenskem vojvoda Ljudevit, ki je bil hraber in za stare narodske pravice navdušen. Cesar Karol Véliki je umrl; tisto oblast, katero je on na Slovenskem imel, podedovali so za njim nemški cesarji in jo res tudi pri večem delu Slovencev obdržali. Franki (po njih se je država še zvala „frankška“) so strašno tlačili posavske Slovence. Njihov veliki župan Ljudevit se pritoži pri cesarji Ludoviku, toda zastonj; zato se Ljudevit, zanašaje se na svoj oster, zmagonosen meč vzdigne ter Frankom pokorščino odpové. V začetku mu sicer ni po sreči šlo, in moral je pred nemškim vodjem Balderikom bežati, pa kmalu zbere novo armado, Balderika zbije in potem Hrvaško reši iz tuje oblasti, pod katero je pod Karolom Vélikim prišla. Ker vidi, da mu Nemci niso kos, zato tudi s temi dobički ni zadovoljen, temuč si tudi še Kranjsko, Štajersko in morebiti tudi Koroško podvrže. Proti Nemcem si je pri Savi močno trdnjavo napravil. Cesar Ludovik pošlje potem Balderika s tremi novimi armadami nad Slovence, pa tudi zdaj Nemcem spodleti. Ljudevit premaga zdaj eno, zdaj drugo vojsko, in tako v kratkem Balderika prežene. Zavolj te nesreče je bil potem ta od vodstva odstavljen in z drugim zapovednikom nadomeščen. Pa tudi ta bi bil težko kaj opravil, ko ne

bi bil Ljudevit poginil. Takó pa dobé Nemci zopet oblast in postavijo za vojvoda že omenjenega Prívina, ki ni le čez ogerske, temuč tudi čez veči del drugih Slovencev gospodaril. Prívina si je veliko prizadjal, da se je dežela zopet obdelala; Ptuj in Celje je najbrže on sezidal, tudi je bilo za njegove vlade več trdnjav proti sovražnemu napadu postavljenih. Pa če ravno je zeló marljivo cerkve zidal, vendar se ni, dokler je on živel, pri ogerskih Slovencih krščanstvo utrdilo. To se je zgodilo še le po njegoví smrti (860. l. po Kr. r.) pod njegovim sinom Kocelom ali Hecilom. Ta je spoznal, da tuji duhovni, če so še tako vneti, svojega namena ne dosežejo, ako dobro narodovega jezika ne znajo. Zatoraj je poklical v svoje dežele Metoda, ki je narod v domačem jeziku podučeval. Ciril, Metodov brat, je bil znašel črke, kakoršne še zdaj Rusi in Srbi rabijo, in je zadobil od papeža privoljenje, da se je smela na Slovenskem sv. maša namesto v latinskem v slovenskem jeziku brati. Ta navada je sčasoma pri nas zopet zginila, pa mašne bukve in sv. pismo, ki je je Ciril poslovenil, bodo na vekomaj pričale o lepoti in kreposti staroslovenskega jezika.

Kmalu po Heclovi smrti je pri Moravcih vojvoda Svatopluk mogočno državo osnoval, in jo noter do Donave razširil. Sicer se zdaj proti njemu Nemci vzdignejo, pa ga ne morejo ovirati, marveč on zdaj tudi čez Donavo gre, in si v kratkem velik del slovenskega roda podvrže. Nemški cesar, ki je preslab, da bi bil Svatopluka ustavil, pokliče proti njemu Madžare, ki so do zdaj unkraj karpatskih hribov živeli in so bili v vseh rečeh in zlasti v krvižejnosti Hunom in Obrom podobni. Tako tedaj moravsko-slovensko državo od ene strani Madžari, in od druge Nemci zgrabijo; pa dokler je Svatopluk živel, strahovani so kakor nekđaj ob času Samota vsi sovražniki. Še le ko on umrje, Madžari njegovo kraljestvo prekucnejo, in zopet so Slovenci prvi, ki srditost teh divjakov skušijo.

Najprvo Madžari ogerske Slovence zgrabijo in si je leta 900 že popolnoma podvržejo. Koliko jezer so jih pomorili, to se ne ve, pa brez dvombe je moglo to število

strašno veliko biti, zakaj ti popred s slovenskimi vasmi obljudjeni kraji, bili so dolgo potem še puščavam enaki, in od ogerskih Slovencev, ki so popred na vsi doljno-ogerski zemlji prebivali, nahaja se potem v zgodovini le malo kaka sled, in zdaj šteje slovenski narod na Ogerskem le še 50.000 duš. Kmalu potem, ko so Madžari na Ogerskem zmagali, padejo tudi na druge Slovence in deró po eni plati skozi Štajersko na Bavarsko, po drugi pa skozi Kranjsko na Laško. V obeh deželah so si obilno naropali, pa ko nazaj gredó, je zgoraj Štajerci in Korošci zgrabijo in tako nabijejo, da le malo plena odnesó. Taka se je godila tudi Madžarom, ki so na Laškem bili; Kranjci jih več kot 1000 ubijejo in jim tudi mnogo ropa vzemó.

Leta 901 pridejo zopet v deželo in počenjajo take grozovitnosti, da človeka groza spreletava, ko je bere. Jedli so človeško mesó, pili iz posušenih čepinj človeških glav, in človeške kosti so enako drugim kostém rabili v napravo orodja, kakor na pr. mečevih ročev. Razkačeni planejo naši očetje na te madžarske tolovaje in ne jenjajo od boja, dokler skoro cele vojske, več kot 18.000 Madžarov ne posekajo.

Tudi sledeča leta so bile naše dežele terišče Madžarov, zlasti so 904. l. strašno razsajali. Ko pa to tudi 906. l. poskusijo, je zasluženo plačilo zadene. Že so bili do Ljub (Ljube se je takrat še Ljubljani reklo) privihrali, ko iz vseh krajev Slovenci prihité in krog in krog divjake oklenejo. Zastonj je bila zdaj Madžarom divja bramba, na vseh stranéh so Slovenci po njih sekali. Vsa druhal je okoli Ljub obležala in taka bogastva so dobili zmagovavci pri njej, da so takrat (po pripovedki) jeli Ljubljanci prvikrat zidane hiše delati. Po tí dogodbi niso Madžari več kot 15 let nad naše očete prišli. Potem še le so je jeli zopet po malem napadati; 948. l. pa zopet z veliko armado pridejo, to pot na Koroško. Pa tudi zdaj jim boj spodletí, pri Altenhofnu je Korošci skoro do zadnjega moža pokončajo. Enako je šlo tudi drugi trumi, ki je kmalu za tem proti Ogleju udarila, in bila enako uni na Koroškem posekana. Od zdaj še veliko redkeje Madžari hodijo, še le 1028. l. so namreč zopet z

močno vojsko prišli. Oglejski škof sam zdaj stopi na čelo slovenske vojske in gre nad sovražnike, in tako velika je bila srditost naših očetov, da je tudi ta druhal Madžarov pomorjena bila. Potem ne pridejo do leta 1044 več, in še tadaj le do Ptujja. Pa tudi ta zadnji boj je enako slaven, in vojske z Madžarji jenjajo s tem, da niso bili naši očetje o pravem boji nikdar premagani in da so Madžarom v vsem vkup več kot 50.000 vojščakov pobili. Le ogerski Slovenci so pod Madžarsko silo obtičali.

Ta vojska je bila edino delo, ktereга se je ob tem času vseh slovenski narod vdeležil. Sicer je ostal v več grofij in vojvodinic razdeljen in posamezni bi bili pozabili, da so Slovenci še kje drugej, kot ravno v njih deželici, ako se ne bi bili knežčeki včasi sami med sabo sprli, in tako Slovence zoper Slovence v boj pripeljali. Da se bolj na tanko ve, kakošni so ti notranji boji bili, povevno tu en izgled.

1112. l. hoče na enkrat oglejski patrijarh kos Istre, ki mu ni šla. Istrijski vojvoda tedaj sklene, s silo temu poskusu upreti se. Pa Oglejski ima brata koroškega kneza, kateri mu proti Istrijanecu pomoči obljubi. Vse se kaže, da bo mogel meč razsoditi, tudi se čudne zvezde prikažejo, debela toča pade in velike trume tičev se po zraku napadajo in koljejo. Da take prikazni sedanji čas nikomu več niso znamenja vojske, to se vé; pa takrat je vse to ljudi s strahom navdajalo, in gotov boj se je prerokoval. Res se tudi na obeh stranéh priprave delajo, orožujejo se, in vsak si skuša mogočnih prijatlov pridobiti. Tako stopi gorenski knez k Istrijanom, Korošci in Štajerci pa k Oglejcem. Istrijanom zraven Gorencev pride tudi nekoliko Ogrov pomagat. Zdaj se obe stranki vzdignete in greste druga nad drugo. Boj, ki se vnema, je tako srdit, da v kratkem več tisoč mrtvih na borišču obleži. Že se zdi, da bo istrijanski vojvoda zmagal, pa zdaj njegovi ogerski pomagači pobegnejo, Korošci, Štajerci in Oglejci pa zopet zagrabijo. Istrijanci in Gorenci stojé trdo in se branijo, da sovražniki kupoma cepajo. Še le po dolgem boji se v goro pomaknejo, in Oglejski se njih tabra polasté. 10.000 Slovencev je morebiti v tej

bitvi padlo in vendar se ni ž njo nič odločilo. Zakaj tudi Korošcev in Štajercev je toliko padlo, da si ostali niso upali v Istro udariti, marveč so naglo domu pobegnili. Tudi Oglejski ni dosegel svojega namena, da bi se bil polastil kosa Istre.

Da so ti notranji boji zelo škodljivi bili, vsak lahko spozná. Slovenci so se jeli med sabo sovražiti, Kranjec ni mogel Korošca, in ta unega videti, in takó je zavest, da so vsi Slovenci in bratje, sčasoma zginila, in jeli so se naši predniki, Štajerce, Kranjce, Goričane itd. imenovati. V tej zmešnjavi je prišla tačas še slovenska Furlanija k laški deželi in tako so zopet Slovenci precej bratov zgubili, zakaj Furlanci so se sčasoma poitalijančili. Tudi se je s tem, ker so Slovenci toliko gospodov imeli, zgodilo, da je mnogo krajev zlasti na Kranjskem na zadnje bilo brez gospoda in samostojnih. Takó je bila, na pr. Ribnica popolnoma svoboden trg, in celó takrat majhena vas Mengeš ni bila nobenemu knezu podložna.

VII. Življenje Slovencev v tej dobi.

Ako se ozremo na notranje življenje Slovencev v tej dobi razdelitve, takó so najemi prva nova podoba, ki jo vidimo. Pri Nemcih je bila to že stara navada, da je tisti posestnik, kateri je mnogo zemljišč imel, nekoliko njih med svoje hlapce in tudi med druge proste ljudi razdelil, in jim je proti temu prepustil, da so mu hodili vsako leto nekaj dni delat in so mu zraven tega še nekoliko žita dajali. Taki hlapci so bili potem kmečki stan na Nemškem, ko so se nasproti tisti, od katerih so svojo zemljo v najem prejeli, plemenitnike imenovali. Nemški

cesarji, kateri so takrat čez Slovence, če ne v djanji, pa vsaj v misli, višo oblast imeli, videli so z začudenjem, da so pri tem narodu zgolj kmetovavci brez plemenitnikov. To se ne zdi tem cesarjem prav in zatoraj začenjajo oni slovenskemu kmetstvu za više gospode postavljati svoje služabnike ali druge Nemce, ki so jim priporočeni bili. Tudi Slovenci, ki so se v boji posebno skazali, dobili so potem na tem ali unem kraji kmete pod svojo višo oblast ali v najem. To oblast najeme deliti, ki je v začetku le cesarju šla, jeli so pa kmalu rabiti tudi knezi, katerih je toliko po Slovenskem bilo, in tako so bili kmalu skoro vsi Slovenci med najemnike razdeljeni. Celó nič se niso oni temu protivili, zakaj ta naprava se ni nikomur teživna in tlačivna zdela. Najemniki so si zidali na gričih grajščine, vzeli so si hlapcev, ki so vojsko znali, v službo in so potem svoje nove podložne vsakega sovražnega napada branili. Slovenci so zdaj, ker so jih grajski gospodje varovali, tudi ob času vojske mogli svoje polje obdelovati, in so radi svojim varhom kake dni v letu delali in jim tega ali unega žita kaj dali. Na Slovenskem se je ta podložnost kmetov precej rano začela. Najemniki ali novi slovenski žlahtniki so bili z ostalim ljudstvom prijazni, in so tako njegove navade povzeli, da so celo tisti, ki so nemška ali češka imena imeli, prekrstili je v slovenska. Goriški žlahtnik Torre se je jel i Turna, Katzenstein Kacijanarja, Galenberg Ostrovhrarja imenovati itd.

Pod svojimi domorodnimi žlahtniki je bilo ljudstvo zadovoljno in je veselo po selanski živelo.*) Ono ni še

*) Drugače se nam ta reč pokaže, ako se ozremo na to, kar sicer vemo o gospodovanji in podložništvu po deželah, ki so je podjarmili Franki ali drugi Germani (Nemci). Znano je, da je kralju pripadlo, kar je bilo zemlje puste in brez gospodarja in to da je on svojim zvestim podeljeval in tukaj da je tujce (Franke in druge Nemce) naseljeval. Znano nam je, kako so podjarmljeni národ sčasom zgubili svoje domače kneze, kako so kmalu od davščine, ki so jo sprva plačevali od svojega posestva, prišli na to, da so le še pravico vžitka imeli, dokler niso čisto sužni postali. Tako se nahaja že 828. l, tedaj kmalu po smrti Karola Vélikega, v nekem pismu cesarja Ludovika Pobožnega imé „Sloven“ — „Selavus vel ser-

moglo popolnoma svojih starih ajdovskih šeg opustiti, ampak je je le prav po nedolžno s krščansko vero vezalo. Slovenci niso več v boga Sventovida verovali, pa v novi veri so dobili svetega Vida, in ker sta si v besedi uni ajdovski bog in ta krščanski svetnik podobna, zažigali so oni zdaj gromade, kakor popred Svantevidu, tako zdaj sv. Vidu na čast. Tudi kres se je še žgal, pa ne več solncu kot popred, temuč sv. Janezu na čast, in Kurenta pustne večere obhajajo še dan današnji. Tako so tudi druge navade ostale, če so se dale s krščanstvom vezati; sicer so prenehale. Neveste se niso več ropale, temuč ženin je snubit jahal in je to reč z očetom in materjo poravnal. Potem sta bila zaročena in sta si prstana dala in potem so se delale priprave za poroko in ženitnino. V cerkev so moški in ženske takrat jezdarili. Pri ženitnini se je dalo nevesti na koleno dete, zatoraj kolenček imenovano, kuhinjska dekla je v žlici za se majhenih srebernikov (beličev) nabirala, in še več družega se je počelo, kar je večidel še dan današnji pri kmečkih ženitninah v navadi. Na ples so bili tisti čas Slovenci posebno navezani; vsako nedeljo so se zbrali pod košato lipo ali so pa, če ni lipe v vasi bilo, grajskega gospoda za prostor prosili in so do trde noči godli, peli in rajali. Po zimi so pa drugi drugega obiskovali in na prejo hodili. Pri teh shodih so si dajali v kratkočasnem kramljanji uganjke in si prelepe pripovedke pravili. Pripovedovali so si o zakletih deklicah, o kraljevih gospodičinah, ki čakajo pri kupih zlata, katero tisti dobi, ki je reši, o govorečih ptičih, o deseti hčeri, ki mora po tuji zemlji tavati in o drugih lepih rečéh, ktere smo tudi mi v otročjih letih od svojih pesteru, starših ženic in zgovornih dekel slišali. Tudi so jeli 1096. l. ljudje v svete dežele: v Jeruzalem, Nazaret in v Betlehem potovati; njim se je tudi mnogo pobožnih Slovencev pridruževalo; tisti, ki so nazaj prišli, vedeli so pripovedovati mnogo novega in čudnega, kar so videli in slišali, tako

vus“ v pomenu „sužnega!“ Glej M. Büdinger's österreich. Geschichte etc. I. zvez. stran 161). To kaže, kako rano so vsaj v nekterih krajih Germani naše predede iz svobodnih ljudi ponižali na sužne.

da našim očetom ni nikdar zmanjkovalo pripovedek in pravljic. Takó so živeli naši predniki štiri cela stoletja, dokler jih novi sovražniki, katerim niso bili sami grajski gospodje kos, ne predramijo iz tega pokojnega, naravnega in prelepega življenja.

Slovenski jezik je bil skozi celo to dobo še zmirom gospodar ne le v Istri, Gorici in na Kranjskem, temuč tudi še na Koroškem in Štajerskem; pa po tem razdeljenji se je že jel tu in tam nemškemu in laškemu umikati. Po celem gornjem Štajerskem so se bili Nemci naselili; ravno tako je bilo tudi v zapadnem Koroškem, kjer so bili grajščaki in njih hlapci zgolj Nemci in so sčasoma tudi svoje podložne ponemčili. Da se je Furlanija pollaščila, smo že omenili; pa tudi s tim še niso bili Lahi zadovoljni. Benečani so jeli po Istri morske bregove posedati in slovenski Trst napadati. Gotovo se to mesto samo ne bi bilo moglo ustavljati, pa pridejo mu goriški knezi na pomoč, in tako je bilo veliko časa prizadevanje Lahov zastoj. Pa kakor je slovenski narod zavolj tega goriškim knezom hvaležnost dolžen, tako malo so oni poznejši časi te dobe v svoji lastni knežii za Slovence skrbeli. V Gorico so jeli zaporedoma Nemce in Lahe sprejemati, in tako je to mesto še zdaj čudno namešano. Tudi slovenski grajščaki so se jeli v štirinajstem stoletji spreobračati; jeli so zopet zeló po nemški govoriti in so sčasoma iz prijaznih varhov naših očetov njih ostri gospodarji postajali. Tako je 15. stoletje napočilo; vse je kazalo, da slaběji časi prihajajo, da je lepo, mirno življenje pri koncu in da bode treba novega bojevanja za staro pravico in narodnost.

VIII. Celjski boji.

 Proti 15. stoletju še le so se male grofije in deželice zgubile in oblast čez Slovence je sčasoma prišla v roke saj dvema mogočnima knezoma. Bila sta to avstrijski in celjski vladar. Avstrijska država je imela v začetku le nekoliko nemških dežel, ali ona je od stoletja do stoletja večja prihajala. Najpred in sicer proti koncu dvanajstega stoletja se je z njo zedinila cela štajerska dežela, ktero je zadnji vladar Otokar avstrijskemu knezu zapustil. Kmalu potem namreč krog 1230. l. je tudi kos Kranjskega, to je Škofja Loka in mestna okolica k Avstriji padla, ker jo je avstrijski knez Leopold kupil od Frižinskega škofa, ki jo je do ondaj imel. Deset let potem je tudi ostalo Gorenško in veči del Dolenskega avstrijsko postalo. Okoli 1330 l. so avstrijski vladarji po smrti zadnjega kneza tudi Koroško dobili; 1351. l. jim je oglejski škof Vipavsko dolino odstopil; enajst let pozneje tudi Sloveno-gradec in Lože, in ne dolgo potem so po smrti enega goriških grofov tudi Istro, Metliko, Cerknico in druge kraje Notranjskega poddedovali. Z drugim goriškim grofom pa, ki je Gorico, Bovec in Pomorje držal, pogodili so se takó, da bi po odmrlem njegovem rodu tudi te dežele k Avstriji prišle, kar se je tudi pozneje 1500 l. dogodilo. 1382. l. se je tudi Trst avstrijskim knezom podal, ker so ga Benečani strašno nadlegovali in ga goriški grofi niso mogli več varovati; in tako so razun Goričanov vsi drugi Slovenci avstrijski postali. Nova vlada je njih svobode in pravice hranila, celo na krnsko polje so se avstrijski knezi podajali, in iz rok kmeta oblast čez Koroško prejemali.

Naenkrat se pa vzdigne v slovenskih deželah nova, od Avstrije popolnoma neodvisna, mogočna knežija Celjska.

V soneškem gradu so živeli namreč eden za drugim umni, junaški, varčni in zatoraj bogati žlahtniki, katerim so drugi zapravljivi plemenitniki na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem gradove zastavljali. Ako potem niso mogli plačati dolgov, ostale so se ve da njih posesti soneškemu gospodu. Takó se je posest tega gospoda vedno večala in že se je jel „grofa“ imenovati. Ker so avstrijski knezi veliko denarja potrebovali, jeli so mu tudi oni ne le gradove, temuč tudi mesta, kakor Celje, Lože itd. zastavljati. Ker ni prišlo plačilo, obdržal je soneški grof tudi to, in tako se je njegova posest po vseh slovenskih deželah stegnila. Še pa ni bil samostojen, ampak stal je še zmirom pod oblastjo avstrijskih vladarjev. Pa kakor so bili soneški gospodje bogati, prav tako so bili pogumni in neprestrašeni slovenski vitezi. Zlasti so si pridobili za nemškega cesarja zeló velike zasluge, ktere jim on tudi povrne, ker je okoli 1400. l. vse podložnosti proti Avstrii odveže, in jim zavolj njih glavne posesti — mesta Celja — ime Celjski knezi podeli. To imé so si oni pridržali, in od leta do leta se je zdaj moč celjskih knezov povikševala. Razun tega, da je veči del Slovencev bil njim podložen, postal je knez Herman tudi vikši poglavar Slavonije in Bosne in je tedaj s tem mogočno jugoslovensko državo osnoval.

Vsakdo si lahko misli, da je to, ker je nemški cesar Celjske kneze njih oblasti odtegnil, avstrijskega kneza silno razdražilo. Pa po eni plati se je cesarja bal, in po drugi je bil tudi preslab, da bi se bil sam upal mogočne Celjane prav ustrahovati. Tedaj čaka Miroslav, avstrijski vladar, priložnosti, da bi s kom združen šel nad celjske kneze, ki so bili zares tudi zoper vso pravico njegovi oblasti vzeti. Priložnost je kmalu prišla. Celjski knez, kateremu se je tudi Miroslav reklo, jame se namreč s krškim škofom prepirati. Zdaj avstrijski vladar škofa podšunta, naj se nikakor ne udá, temuč naj tudi brez straha očiten boj začne, ker mu hoče on po vsi moči pomagati. Škof tudi tako stori in naglo se potem nemški Avstrijanci vzdignejo in mu na pomoč gredó, ter si že v mislih celjsko knežijo zopet svoji oblasti podvržejo.

Pa tudi dveh sovražnikov se celjski Miroslav ne ustraši. Še v mladosti se je bil oženil v drugič brez vednosti očetove z revno deklico. Ko oče ni ženitve potrdil in mu celó nedolžno, lepo ženo Veroniko v vodnjak zagnal in potopil, pristudilo se mu je mirno življenje in on je jel od hrupa do hrupa, od boja do boja dirjati. S tem si je kmalu velike vednosti v vseh vojaških rečeh pridobil. Njemu na strani je stal sin Urh, ki je bil enako junak kot oče, pa še mnogo bolj zvit, nemiren in častilakomen, in pa skušeni vodja Vitovec, ki je bil po rodu Čeh, pa zdaj v celjski službi pri Miroslavu. V zaupanji v lastno krepost, v premedenost svojega sina, v vednosti Vitovčevo in v junaštvo Slovencev se vzdigne celjski knez nad svoja močnejša sovražnika.

Proti Krškemu se je boj najpred začel, predno se še trume avstrijskega kneza, ki je med tem tudi nemški cesar z imenom Miroslav IV. postal, utegnejo ž njegovimi zediniti. Vitovec ravna naglo; mahoma so krški potolčeni, škofovi gradovi premagani in on sam kmalu brez orožja in trum. Nič boljše se ne godi tudi Avstrijancem, kateri pobegnejo, ko se jim Celjski prikažejo. Na vseh straneh potem Slovenci posesti Miroslava IV. napačejo. Na Štajerskem v roke dobé njegov grad Plankenstein, še hitreje pa se jim pospeši na Kranjskem, kjer so bili Celjani ljubljani. Pelče, Turn, Gomila pri Radečah in še več manjših grajščin se zaporedoma podá. Zastonj se od Gradca doli nova truma nemških Avstrijanov približuje. Vsi napadi na celjske trdnjave jej spodleté in v vseh praskah, ki je s Celjani začne, bila je ona potolčena.

Med vsimi Slovenci ostanejo Miroslavu IV. zvesti skoro le Ljubljancé in Istrijanci; med plemenitniki sta se zanj zlasti Turn in Turjačan bojevala. Zadnji je predril k Istrijanom in ž njimi proti Ložam udaril, da bi to trdno celjsko mesto ali z lepa, ali s silo svojemu knezu podvrgel. Ko bi se bile Lože nagloma zgrabile, ni bilo dvombe, da bi bile še tisti dan užugane, pa vodja Istrijanov Fladacar je bil sicer pogumen, ali neveden vojščak, ki je mislil da se mu bo mesto podalo, če mu le zaukaže. Toraj pošlje v Lože poslanca, ali njihovemu za-

htevanju zastran podaje se posadka posmehuje. Ona se je zdaj na boj jako pripravila. Kmalu peljeta tudi Turjačan in Fladacar Istrijance k naskoku. Celjani zvijačo rabijo. Oni odpró mestna vrata, planejo ven, pa ko so se imeli s sovražniki sprijéti, zopet hrbet obrnejo in proti vratom bežé. To videti, butijo tudi Istrijanci za njimi in skoz odprta vrata v mesto. Skoro pol jih je že notri, kar lopijo duri z novega skupej in spred, zad in od strani padejo Celjani na zaprte Istrijane. Vsi osupnjeni se uni le malo branijo in so do poslednjega pobiti. Zdaj pa posadka udari tudi na tiste, ki so zunaj mesta ostali, in tudi te tako srdito premaha, da splášeni pobegnejo. Le Fladacar zbere nekoliko od Lož trumo, s katero nov napad na mesto poskusi. Pa zdaj ne plane le posadka nanje, ampak tudi prebivavci. Neki čevljar je do Fladacarja predril in ga tako z nožem ali pa s šilom oklal, da je na mestu obležal. Njegova truma se je potem razkadila in utekla. Vendar so Istrijanci še to leto svoj namen dovršili. Veliko več še kot prvikrat jih je namreč prišlo in netegoma mesto naskočilo. Posadka se sicer res brani in in tudi mestnjani jej pomagajo, pa Istrijanom gre prejšnja sramota tako do srca, da jo hočejo s pridobljenjem mesta izbrisati. Res jim padejo Lože v roke in razdraženi zmagovavci je zažgó. Nikdar več niso potem prejšnje velikosti dosegle.

Na drugih krajih so večidel Celjani srečni, zlasti so bili Avstrijance pri Mokronogu sramotno premagali. Njih zapovedniki so se tako brezskrbno vedli, da so vojščake same v gradu puščali in sami hodili rib lovit. Vitovec to pozvé in hitro na Mokronog udari. Nepripravljeni vojščaki so posekani, Mokronoški grad dobljen in v njegove ječe ribčarski vodji pospravljeni.

Kmalu potem (1442. l.) obleže Urh Avstrii vsikdar vdano Ljubljano. Pridružil se mu je tudi brat Miroslava IV., ki se je proti temu bil spuntal, in tako je armada na 16.000 mož oblegovavcev narastla. Vodja Ljubljančanov je bil Opalturn, ki je v kratkem času mesto za dolgo oblego preskrbel in sklenil do zadnje kaplje za Avstrijo bojovati se. Ker so bili takih misel vsi Ljubljančani, upi-

rali so se zastonj Celjani, napadali mesto in debelo kamnje va-nje metali. Več tednov je tako preteklo; Urh je videl, da bo mogoč še dolgo čakati, pa v tem sklepu ga pomanjkanje denarja ovira, da bi se mogla vojska plačevati. Da bi temu opomogel, pošlje trumo v Celje, kateri naroči, obilno denarja za armado dopeljati. Ona popusti res z denarjem Celje, pa Avstriji vdani Turn jo zasledí, prestreže in jej po kratkem boji vse zaklade unese. To je oblego odločilo. Urh in Albreht popustita mestno okolico, ločita se in na druge kraje napotita. Urh jo je bil proti Kranju udaril.

Kakor Ljubljčaní so se tudi Kranjci, ko so bili k Avstriji prišli, skozi in skozi zveste skazali. Pa zdaj je Urh takó nenadoma v mesto planil, da se celó nič ni na bran misliti moglo, in tako si je mesto pridobil. Pa kmalu se vidi, koga ima Kranj rajši za gospoda. Ko se je le pičla truma Avstrijancev približala, spuntali so se mestnjani naglo zoper Celjane, in je iz Kranja zapodili. Ravno takó nesrečen je Urh pri Novem mestu, ktero je z veliko tisoči oblegel; pa tudi od tukaj je moral z veliko zgubo oditi. Videlo se je, da je izgled Ljubljane tudi druga mesta navdušil. Ko bi se bila ona podala, bila bi tudi druga mesta zgubljena; ker so pa Ljubljčaní imeli avstrijansko misel in slovenski pogum, potegovali so se za Avstrijo tudi drugi, zlasti mestni Slovenci.

Na Koroškem je Vitovec skozi in skozi premagoval in trdnjave dobival, dokler se tudi tukaj Slovenci krepko ne oglasijo za Avstrijo. Šent Vid so mislili Celjani z izdajstvom dobiti, pa izdajavec je popred na dan prišel in spodletelo je tudi upiranje Vitovca, ki se je približal. Tudi Šent Vid se je tedaj srčno obdržal.

Pa obe stranki ste se sčasoma boja naveličali in želeli mirú, kterege so nadlegovane dežele tako silno potrebovale. Res se tudi Miroslav IV. in knez Urh naglo pogodita; uni Celjskega od Avstrije ločenega, samostojnega vladarja spozná, in ta zopet Miroslavu besedo dá, da vse celjske posesti zopet njegove postanejo, ako Urh brez otrok umrje.

Duh kneza Urha je bil prenepokojen, da bi bil

mogel dolgo v miru živeti. Jel se je zdaj v te zdaj v te reči mešati in je kmalu Ogre kmalu zopet Miroslava IV. nadlegoval. Tako si je na vseh straneh mnogo sovražnikov napravil, zlasti ko je više poglavarstvo čez Avstrijansko vojvodstvo in čez Ogersko zadobil. 1456. l. ga dva razkačena Ogra v Belemgradu napadeta in zadnjega mogočnih celjskih knezov ubijeta.

Urh ni imel otrok in tako bi bila mogla celjska knežija brez pravičnih ovirkov zopet pod Avstrijo priti. Pa vkljub temu se oglasi še 15 drugih, ki jo hočejo, in med njimi tudi goriški grof. Miroslav pridobó vodja celjske armade Vitoveca za sé in ž njegovo pomočjo v Celje pride; pa kmalu se Vitovec premisli, in Miroslava zopet iz Celja spodi. Naglo udarijo potem Celjani skozi tuhinjsko dolino tudi na Kranjsko, kjer so se Avstrijansko misleči celjskih krajev polastili. Vitovec spodi Miroslavove iz Radolice, premaga Kranj in požge Škofjo Loko, pa njegovo divje razsajanje kmete razdraži, da proti njemu vstanejo in črno vojsko napravijo. Od vseh strani obdani bežé zdaj Celjani iz Kranjskega in hočejo skozi tuhinjsko dolino uiti, pa z vilami in kolmi jih tu ljudje pričakujejo. Po dolgem ovinku se obrnejo potem proti Podpeči in Krašni in vsi raztreseni pridejo na Štajersko, potem ko so še mnogo njih blagovški kmetje s kamnjem pobili. Zdaj potegne Vitovec zopet z Miroslavom, ki mu za to podeli žlahtnost, več grajščin in vodstvo v armadi. Drugi knezi potem odjenjajo tirjati celjsko knežijo, le goriškega grofa je moral Vitovec potolči, predno je to storil. Tako pridejo zopet Celje in druge slovenske krajine pod Avstrijo, in ostanejo pri njej do današnjega dneva, razun 4 let, ko so je bili veči del Francozi posedli. Njih zvestoba je bila nepremakljiva; vselej, kedar so Miroslava IV. ali Ogru ali pa tudi nemški podložniki v zadrge pripravili, bili so Slovenci prvi in večidel edini, ki so mu na pomoč hiteli in ga varovali. Več kakor 20.000 Slovencev se je dostikrat za Avstrijo bojevalo. Miroslav je njih zasluge dobro poznal, in se zlasti kranjskim Slovincem hvaležnega skazal ter Gorensko, Dolensko, Metliko, Pivko in druge dele Notranjega trdno zedinil in jim dal ime „kranjsko voj-

vodstvo. — Ta naprava ni imenitna le za Kranjce, temuč za vës slovenski rod. Zakaj na Koroškem so se Nemci če dalje bolj širili in Slovence prestrezali. Taka je tudi na Štajerskem bila; Gradec se je skoro popolnoma ponemčil, po mariborski krajini se je slovenščina z nemščino mešala, in le spodnji del dežele so celjski knezi še čist ohranili. Da so na Goriškem s časoma tudi Lahi in Nemci moč dosegli, bilo je že omenjeno. Le na Kranjskem je tedaj še Slovenec sam gospodaril; tû je jedro ljudstva polno živega duha in junaške krvi prebivalo; ono si je med vsemi Slovenci največ zaslug za Avstrijo pridobilo. Ko so Miroslava puntarji nadlegovali, pomagali so mu najbolj kranjski Slovenci; ko so mu Celjani protivili, našel je le pri kranjskih Slovencih trdno oviro; ko je Vitovec nagajal, prepodili so ga zopet kranjski kmetje. Ni bilo boja, kterega se takrat ne bi bili kranjski Slovenci za Avstrijo vdeležili. Po šest in osem tisoč se jih je mnogokrat zánjo borilo na Ogerskem, in enako število jih je včasi ob enem stalo tudi na doljno-avstrijanskih in štajerskih boriščih. Ko je začel ogerski kralj Matjaž proti Miroslavu boj, pridrli so Madžari tudi na Kranjsko in naglo klevevško grajščino posedli. Pa Kranjci ne odpodé le tukaj Ogrov in jim dobljeni grad zopet vzamejo, temuč so še zraven tako močni, da tudi na Štajersko več tisoč vojšakov na pomoč pošljejo. Po pravici je tedaj Miroslav tudi posebno povzdigne. Ljubljano, ktera se je tako srčno zanj potegovala, postavi za glavno mesto kranjskemu vojvodstvu, potrdi jej stare pravice, in nove podelj, podpira jej obrtnost, in Kranjcem sedanje narodne barve: belo, modro in rdečo, ali potrdi ali pa z nova vstanovi. V Ljubljani so se shajali potem vsako leto deželni stanovi deloma iz žlahtnikov, deloma iz mestnjanov in pozneje tudi iz duhovnov in so vsaj takrat za deželo močno skrbeli. Njih važnost se je pri turških vojskah, o kterih bomo kmalu slišali, pokazovala: oni so dajali slovenskemu ljudstvu na Kranjskem edinost, da se je povsod po njih vodilih ravnalo in krvave boje proti Turkom povsod složno in z enim duhom vodilo. Enako imenitno kot ti stanovi, bila je pa tudi nova škofija, ktero je Miroslav IV. na

Kranjskem 1461. l. vstanovil. Kakor je kranjsko vojvodstvo velik del Slovencev telesno združilo, tako je je Ljubljansko škofijstvo tudi duhovno zvezalo. Prvi škofje so se jako obnašali in so bili zaporedoma razumni možje. Prvi ljubljanski škof je bil Žiga Lambergar, ki je najpred v svoji škofii oblast oglejskih, za blagor Slovencev malo marljivih patrijarhov odpravil, potem pa tudi Sekav svoji duhovni oblasti podvrgel. Kako se je takrat še slovenska narodnost spoštovala, pokaže se jasno po njegovi smrti. Med Slovenci ni bilo namreč nobenega tacega, da bi mogel škofijo prevzeti, in vendar se rajši škofov sedež prazen pustí, kakor pa da bi se tujemu duhovnu podelil. Še le 18 let stari Ravbar je potem za škofa potrjen bil in tudi on je bil pravi pastir cerkve, vedno maren, ljudstvo podučevati in mu dajati tolažbo, ktere je v tačasni turški vojski toliko potrebovalo.

De je bilo kranjsko vojvodstvo skozi vsa stoletja noter do zdaj temelj in zavetje Slovencev, to se ne dá ovreči, ker to reč dva jasna dokaza spričujeta. Povsod drugod, kjer so živeli, takó na Koroškem in Štajerskem, kot na Goriškem, niso se tujci le utrdili, temuč postali so tudi s časoma poglavni narod. Ne takó na Kranjskem. Tudi sem so Nemci vrelí, posedli so Loko, Bled, Bitno in še mnogo drugih krajev, in se po vsi deželi sem ter tje naselili. Pa tû ni bilo glavarstva in daljne razprostranosti za nje; pozgubili so se med krepotnim ljudstvom, njih jezik je poginil in ko bi nam hotel kdo to ovreči, odgovarjamo mu, da je tudi njih od leta do leta manj, da so se v duhu deloma že poslovenili in da ostanke svojega nemškega govora še kakor kako starino hranijo, dokler se bode tudi ta v teku časa zgubila.

Posebno pa se ne da tajiti, da je bilo kranjsko vojvodstvo Slovincem poglavni jez v turških bojih, kar se bode jasneje pokazalo pri popisovanji teh bojev, ktere zdajci začnemo.

IX. Turške vojske po Slovenskem od 1418—1472. leta.

Turki so prišli iz Azije, in so 1453. l. grško cesarstvo prekuenili. Že po naravi so bili predrzni ljudje, pa vera, katero so bili povzeli, bila bi mogla tudi manj pogumno ljudstvo vžgati. Verovali so namreč, da je človeku vsaka reč in tedaj tudi smrt zgolj namenjena, tako, da ga mora, naj bo že tu ali drugelj, doseči, in da bi bil on, kdor v boji pade, tisti čas tudi umrl, ako bi bil prav doma v svoji hiši ostal. Vsak iz tega lahko razvidi, da so Turki s takimi mislimi brez vsega strahu šli v boj, in tedaj navadno svoje sovražnike premagali. Tudi jim je njih vera zapovedovala, bojevati se tako dolgo, dokler najvišega Boga in preroka Mohameda, začetnika turške vere, ne spoznajo vsi narodi. Tedaj so se tudi Turki bojevali z vso srditostjo, katero ima vsakdo, kedar se njegovim veri graje postavljajo. „Allah in Mohamed!“ bilo je njih kričanje, kedar so v bitvo šli; „Allah in Mohamed!“ se je tudi v bitvi razlegalo in trudne z novim ognjem navdajalo. Ta navdušenost je od prvega do zadnjega vso vojsko vodila, in ni se čuditi, da so deželo za deželo hitro dobili, sovražnika za sovražnikom užugali, in do leta 1400 po eni plati že do Ogerskega in po drugi do slovenskih dežel naših očetov pridrli. Tega, kar se je na ogerski strani zgodilo, ni naš namen preišljevati, dogodbe na slovenski strani pa morajo oči vsakega Slovenca ná se obračati.

1. Turški sultan Amurat je bil Ogre potolkel in potem pošlje svojega vodja Ahmet-Bega s 25.000 Turki v zapad, da bi se tudi tukaj razširjala turška oblast. Ahmet-Beg se vzdigne z armado, koraka ob Dravi gori, in spomladi

leta 1418 grozovito plane čez slovensko-štajersko zemljo. Njegov namen je bil namerjen na Radgono, katero mesto je bilo prevažno zavoljo lege, toda le za silo s srednjimi nasipi in plitvimi rovi utrjeno. Pa v slovenskih prebivavcih Radgonskih je vrela junaška kri, ktera jim visoke zidove in globoke grabne namesti in je v najsrčnejšo brambo navduši. Šaj je šlo za domovino, za žene in otroke, in pred vsem drugim za sveto vero, katero turški krvoloki preganjajo! Možje, mladenči, žene in celó otroci ozidje napolnijo in se s pušicami, kamenjem in vrelim kropom proti napadu pripravljajo. Ahmet-Beg pride, plane in naskoči — pa zastonj je njegovo početje; on plane vdrugič, vsa moč je proti mestu napeta, srdito je napadanje Turkov — zastonj pa je zopet njih prizadeva; v tretje buti Ahmet-Beg, z mečem v pesti deró vrage na zid, v potokih teče kri teh in unih — pa krščanska navdušenost prekosí turško, in v tretje je Ahmet-Beg od zidovja od-tiran. Razkačen, da mu je spodletelo, vrže se potem po mestni okolici in po podravskih planjavah, ter mendrá, žge in mori, da je bila dežela krog in krog na dni hoda pokopališču in požarišču enaka.

Sporočilo o oblegi Radgone po vseh krajinah Slovence vzdrami, oroža in na konje posadi. Iz Koroške, Kranjske, Štajerske in Hrvaške deró slovenski junaki na lipniško polje in komaj jih je 12.000 zedinjenih, že Ahmet-Bega popadejo. Turkov je 20.000, in ne dá se jim srčnost odreči, pa večja ognjenost tudi tu število namesti. Boj se mede strašno, dolgo in neodločno; oče Miroslava IV., vojvoda Ernest, sam pade raz konja in je s sovražniki obdan, pa Slovenci ga rešijo. Še enkrat se boj nesrečno obrača, ko pade Ahmet-Beg, zadet s sabljo Frankopana, vodja Hrvatov. Zdaj ni več oetbe Turkom, meč kristjanov požinja tisoče, njih srditost daljni upor le zvišuje. 16.000 nevercev pokriva borišče, in ostale 4 tisoče pobijejo Radgonci in zavoljo uničbe svoje posesti razkačeno ljudstvo iz kmetov. — To je bil prvi vpad Turkov na Slovensko.

2. 1431. l., tedaj 13 let po lipniški bitvi, se zbere v Bosni zopet 20.000 nevercev, ki jo na Kranjsko name-

rijo. Njih sled kaže požiganje vasi, njih divjost brezbrojne grozovitosti in njih prihod najpred pobeg neorožanega ljudstva in potem teptanje, mor in požig. Tako pridejo skoz Hrvaško na meje Kranjske in potem čez nje. Metlika je prva, ki jo zagrabijo, in še veliko manj kot Radgona utrjena; brani se tudi z manjšo pogumnostjo. Tako jo Turki dobé. Pa ne zadovoljni s tem le više in više divjajo, ropaje in požigaje po njih večni navadi. Zdaj se Kranjci zberó, le 4000 mož števila, pa rekel bi 40.000 poguma in zagrabijo neverce, ravno ko so plenili. Boj je strašen kakor lipniški, pa tudi srečen kakor uni. Rop, vjetnike, več tisoč pobitih popustivši na borišču, bežé Turki neprenehoma do bosniške meje.

Mnogo let mirujejo sovražniki potem, pa Slovenci si ne oddahnejo. Začelo se je celjsko bojevanje, ktereга smo pa že zgoraj omenili zato, da moremo tukaj brez pretrganja turške morije preišljevati.

3. Od zadnje bitve je 40 let preteklo, brez napadov in nadlegovanja in tako so jeli Slovenci brezskrbno živeti; pustili so zarujaveti orožje in sploh so pozabili Turkov, ki tako dolgo niso prišli. Morebiti bi je bili neverci tudi delj časa še pri miru pustili, ko se ne bi bile na Hrvaškem notranje razprtije vnele. Najbogatejša in najmogočnša gospoda v deželi, Krup in Frankopan, jela sta se tū zavolj nekoliko zemljišč pričkati in sovražiti. To sovraštvo se je kmalu vseh Hrvatov prijelo, eni so se za Frankopana drugi za Krupa potegovali. Ker je bilo Krupovih prijatelov manj in niso bili Frankopanovim kos, predrznili so se, Turke na pomoč poklicati in ž njih pestjo Frankopane ustrahovati. Z veseljem čuje vodja Bosne, Vejbeg, ta poziv in pride naglo z veliko armado na prestrašeno Hrvaško. Ko je tū Krupove nasprotnike ukrotil in veliko plačo prejel, gre 1469. l. namesto v Bosno nazaj čez Kolpo na Kranjsko. Slovence najde tu brez orožja, na nikakoršen napad pripravljene in vse prestrašene zavolj tako neutegoma privrelih Turkov. Da bi lože ropal, razdelí svojo armado v tri trume, ktere se potem po celi deželi razlijó. Ravnanje vseh trum bilo je enako; koder so hodile, davile so starčke, skrunile deklice, mladenče v

sužnost odpeljevale, božje veže požigale itd. Ena truma je hotela Ljubljano užgati, kar jej je pa spodletelo, toraj je naprej gori noter do Preddvora vihrala. Tukaj so iz neke vasi vsi ljudje pobegnili, razun enega starčka, ki je težko hodil. Temu natvezejo divjaki mlinsk kamen na vrat, pod katerim se slaboten mož kar zgrudi. Druga truma se je Metlike lotila in je potem, ker se jej ni posrečilo, po Krasu do Hrušice prihrula. Ljudje so povsod pobegovali, le na enem griču je, kakor pripovedka pravi, velikansk mož brez strahu drva razbijal. Ko so ga Turki zagledali, hoteli so nanj planiti, pa mož je povzdignil svojo sekiro in je tako grozovitno v sovražnike gledal, da jo vsi omamljeni z griča potegnajo. Tretja druhaljo je bila proti Novemu mestu mahnila, pa je vendar le malo opravila. Naglo se orožajo zdaj ljubljanski stanovni, trume kmetov se po vseh dolinah nabirajo, in kmalu pelje Hohenvart 20.000 Slovencev nad Turke. Pa oni se nevarnosti umaknejo, in nagloma v Bosno utekó. Več kot 9.000 vjetih so sabo gnali in med njimi 500 tako zalih mladenčev in deklic, da je Vej-Beg v prijeten dar pošlje sultanu; število tistih pa, ktere so Turki pobili, preseгло je več kot 6.000.

4. Že čez dve leti so neverniki zopet prirojili in po svojim divjanji noter do Iga prišli. Največo škodo so storili, ker so memo Zatične gredoči ondotni prelepi samostan razdjali; sicer jim je pa jelo na vseh krajih presedati. Zakaj Slovenci so se zdaj, kar se je v kratkem času dalo, pripravili, in če ne družega orožja imeli so saj debel, iz najtršega lesa narejen tolkač in pa močen, z dolgimi žebli pri koncu obit porat. Več niso Turki nenadoma kam prišli. Ker ko so se prvi slovenski vasi bližali, zažgali so prebivavci na bližnjem hribu grmado, in to znamenje je šlo od hriba do hriba po vseh krajinah slovenskih, da se je tedaj po teh grmadah kmalu po vsi deželi napad Turkov pozvedel. Pod vodstvom deželnih stanov so se potem prebivavci vzdignili, in vsi hiteli tje, kjer je nevarnost pretila. Sicer so se pa mnogokrat tudi že posamne vasi Turkov ubranile. Takrat so jeli namreč Slovenci z zidovjem obdajati pokopališča; ktera so ta-

bore imenovali. Kedar so Turki prišli, znesli so ljudje svoje blago in premoženje na pokopališče, otroci in žene so šli v cerkev molit in možje so se postavili za tabor, kjer so se toliko srditejše branili, ker ni bila le njim, temuč tudi ženam in otrokom smrt ali sužnost gotova, ako bi Turki tabor premagali.

5. Kot listja in trave pride nevernikov zopet 1472. l. na Slovensko; vse Dolensko je poplavljeno in pomendrano razun taborov, ki se branijo, in gori se valí turška armada proti Gorenškemu, da bi vzela glavno mesto Slovencem. Z divjo navdušenostjo začne, ko pride, naskakovati, predere v šentpetersko predmestje in na Poljane, in zažge lepo šentpetersko cerkev, — pa v notranje mesto ne more. Močne nakope sicer si napravi potem v dobljenih ulicah, kakor si tudi pri Šiški in za sv. Krištofom ležišče naredí. Pa nagloma planejo zopet Ljubljanci nanjo, Turke najpopred iz Poljan preženó, potem pa tudi Šent Peter otmejo. Vsi prestrašeni takega branjenja se neverniki vzdignejo, svoje tabore pri Šiški in za sv. Krištofom pepusté, in nazaj v Bosno pobegnejo. To zmago so potem Ljubljanci vsako leto obhajali, ter jo še dandanašnji velikonočni ponedelk obhajajo unkraj sv. Krištofa v Lovševi jami, le da namesto razbeljenih svinčenih krogel rabijo pomaranče, ktere ljubljanska gospoda meče med množico ondi zbranih dečkov.

6. Tudi sledeče leto Turki ne mirujejo, marveč še z veliko večó vojsko čez Kolpo in naprej gori skoz Dolensko gromé. Pa kranjski tabori in trdna mesta jih ne mikajo, temuč oni gredó više in više skozi bistriško dolino in se drvé kupoma proti Koroškemu, kjer mislijo ljudstvo nepripravljeno najti. Najmanj 30.000 jih je bilo, vsa kokriška soteska, skozi katero udarijo, je ž njimi napolnjena; ko bi bila le srednja truma na hribih, bila bi vso turško armado s kamenjem lahko pobila. Pa le Kapljanci so bili tako srčni, da so svoje hribe nekoliko zastavili in neverce zavirali. 17 Turkov je bilo tu ubitih, 200 mul vzetih, ostala drhal je pa drla skozi, in se zdajci v treh trumah po Rožni dolini, proti Celovcu, Velkovicu in drugim mestom razlila. Nikjer ni bilo najmanjše

priprave, brez vse skrbi imajo v Velkoveu semenj in le neki Kamničan, ki je na vso moč v mesto pridiral in nevarnost naznanil, ovrl je, da ni mesto brez brambe Turkom zapadlo. Tako se vendar v hitrici vrata zapró, zidovi posedejo in prebivavci orožajo. To videti razlijó sovražniki svoj srd nad okolico. Nepopisljive so bile grozovitnosti, ktere so po labodskih in mohlinških planjavah počenjali. Do zadnjega je bilo vse požgano in stepano, le sled prejšnjega blagostanja ne ostane. Ker se je to brez najmanjšega upora godilo, osrčili so se sovražniki tako, da tudi glavno mesto Celovec popadejo. Pa najsrčniša bran je sprejme tukaj, sramotno odgnani se začno zdaj proti Štajerskemu vračati. Celovčani je že menijo omamljene in mislijo, da jih bo moglo končati nekaj sto mož, ki je za njimi pošljejo. Pa žalostna osoda to trumo zadene; Turki se obrnejo, jo pobijejo in do malega posekajo. Zdaj ne gredó dalje proti Štajerskemu nazaj, temuč obrnejo se vnovič na Koroško, zlasti celovško okolico prestrašno razdevajo. S silnim plenom se pomikajo potem, ker se je zima približevala, počasno nazaj, in dosežejo brez nadlegovanja Bosno.

7. Ne dosti srečniši so se 1475. l. tudi kranjski in štajerski Slovenci bojevali. Turki so bili skozi Dolensko v dveh oddelkih pridrli, in so hoteli na Štajersko mahnuti. Slovenci se začenjajo pri Brežicah zbirati, pa Turki je prestrežejo tako, da jih je še le 2.000 skupej bilo. Vkljub temu majhnemu številu vendar bolj srčni kot umni Slovenci bitve želé, nagloma manjši oddelek Turkov popadejo in po hudem boji več kot 200 sovražnikov ubijejo. Vsi navdušeni se vržejo po tej zmagi tudi na večí oddelek in bili bi morebiti tudi tega potolkli, ko se ne bi bili brez reda, vsi razstreseni vanj zagnali. Ali tako je Turki po grozovítnem ruvanji na zadnje ustrahujejo. 400 Slovencev in 2.000 Turkov leži mrtvih na borišči; ostali kristjani so bili ali vjeti, ali ranjeni in le malo jih je, katerih ni bilo bežati sram. Med vjetimi je bil tudi vodja Slovencev Šenk, kateri se v ljudskih pripovedkah izdaje dolži. Pa to ni resnica, marveč so ga Turki v jetništvu tako trpinčili, da je ondi umrl, ako ga niso sami zadavili.

Komaj je bil zagreben, pride v Carigrad sporočilo, da je sin rajnega pri Slovencih odkupnino nabral, ki se je za velitelja tirjala. Takó je ostal sinov trud zastonj. Pa tudi Turkom je zmaga majhene dobičke prinesla, le zatiški v novo postavljeni samostan so požgali in poropali, in nekoliko sto vjetih v sužnost odgnali.

8. Ta čas so storili Mohamedani z Benetkami in Ogrir mir in so tedaj mogli še z veliko večjimi armadami kot prejšnja leta prihajati. Udarili so jo po eni plati skozi Dolensko proti Gorici, po drugi skozi Štajersko na Koroško, in so povsod nečloveško palili in morili. Za njih hrbtom pa vstanejo zdaj Dolenci in vse ceste, ktere koli iz dežele vodijo, zasedši celo turško vojsko, ko bi se vrnila ali pobiti ali vjeti namenijo. Prestrašeni se potem Turki obrnejo in tû in tam najpred predreti poskušajo; ker pa ne gre, jo po najgostejših hostah udarijo. Kedar so do globokega prepada prišli, spusté najpred svoje konje po vrvéh, potem pa tudi sami navzdol po pečinah splezajo. Vselej se jih je na takih krajih mnogo pobilo ali pokvečilo, ki so potem z zlomljenimi rokami in nogami v hosti ostali in žalostne smrti poginili. Vendar doseže večina Turkov svojo domovino Bosno. 10.000 jetnikov so še vkljub toliko težavam sabo pripeljali, neizrečeno ropa prinesli in zraven tega še več kot 100 vasi našim očetom požgali.

Te turške burje so imele važne nasledke za Slovence. Res je, njih dežela je bila zdaj mnogo menderana, njih posest je v ognji ginila, tisoč bratov ni bilo iz sužnosti več; pa tudi dobrih nasledkov ni manjkalo. Ljudstvo, ki se je v začetku sovražnikov balo, prepričalo se je zdaj, da ga le lastna moč more oteti, ker je imela Avstrija na drugih krajih preveč opraviti, da bi bila tudi tû pomagala. Ono se tedaj iz svojega dolgega spanja predrami, za meč in porat zagrabi, zopet staroslovensko junakost zadobi, in sploh bolj žive misli dobí. Pogum prešine vsaktero srce, beg se začinja med sramotnosti šteti, več se ne bojé turških navalov. Grmada na meji se posveti, znamenje je znano in daje se dalje in dalje, v vseh dolinah se zdaj orožujejo; krvava sprejetev sovražnika

čaka. In ako je tudi kaka posamezna vas prijeta, bila je vendar tudi takrat zmaga gotova. Možje in mladenči stojé v taboru, pod njimi goré njih hiše, ki so je Turki zažgali; za njih hrbtom je cerkev, ki hrani svete skrivnosti njih vere, ki jim hrani zdaj tudi žene in deco, ktero hočejo z vsem, kar jim je v njej svetega in dragega, Turki požgati. Koliko reči tedaj, ki človeku razdražijo ves žolč, ki mu iz vseh nitck srca obudé pogum za najstanovitnejšo in najsrditejšo bran in so mu tedaj gotove zmage poroki! Le tiste boje, v katerih jih je na tisoče padlo, nahajamo v starih bukvali zapisane; pa kje stoji kaj o manjših praskah, v katerih se srčnost posameznega še veliko bolj kaže; kje kaj o bojih, ki so se na pokopališčih v taborih vršili in o junaških delih Slovencev, ki so je po samem dovršili? Le ljudstvo je še sem ter tje te boje ali v pesmah ali v povedkah ohranilo. Kdo ne pozná srčnosti Lambergarja proti grozovitnemu Turku Pegamu; kdo iz Dolenskega ne bo vedel skoro o vsakem griču pripovedovati, da se je nekaj tû s Turkom bojevalo? V izgled postavljamo tukaj tudi nekoliko teh manjših pa zanimivih bojev.

Mohamedani so pridrli v neko vas na Dolenskem. Vse je bilo prazno, razun ene bajtice, ki je na višavi pri vasi stala. Tukaj je ostal gospodar, velik korenjašk mož, s svojo hčerjo domá in je hotel rajši poginiti, kakor svojo kočó pustiti. Imel je dve puški, s kterima na Turke, ki se prebližujejo, ustrelí in z vsakim strelom neverca prevrne. Srditi planejo Turki proti koči in mečejo plamen v njo, pa bila je z zelenimi jelkovimi kožami krita in se ni hotela prijeti. Med tem si je mož že puško vnovó nabasal in je zopet Turčina podrl; drugo puško mu pa hčerka zavrta, da more tedaj v četrto sovražnika zvrniti. Zdaj mu hči zopet prvo puško nabaše in tako je to dalje šlo, mož je streljal, hčerka mu sproti basala in Turki so padali. Jeli so zdaj misliti, da mora v koči cela truma Slovencev skrita tičati, ker streljanje ne preneha in jeli so se če dalje hitrejše odmikati in so nagloma iz vsega tistega kraja pobegnili. Ko pride mož iz bajte, bila je vsa višava z mrtvimi Turki pokrita.

Drugikrat so bili neverci v Mengeš prirojili. Tudi tū so ljudje hiše popustili, le eden, Ščit po imenu, se je v spodnjo klet skrīl in ondi ostal. Ko pride večer, Turki po hišah polegajo. Ščit zleze zdaj iz svojega zakotja, zaklene zaporedoma hišo za hišo in potem naglo hiti po Mengšane, ki so se bili sešli na bližnjem griču. Ti korakajo potem v vas, obstopijo hišo za hišo, in povsod, kamor pridejo, Turkom ukazujejo, da se podadé. Turki so mislili, da je cela vas s kristjani obsedena, zatoraj se zaporedoma vse hiše podadó in tako so postali Turki, katerih je več kot tisoč bilo, jetniki nekoliko slabo orožanih kmetov.

Tudi ženski spol se je skazoval v teh nevarnostih enako neprestrašenega in pogumnega. Na Škaručino so Turki prišli, ko so ljudje na polji bili. Oni gredó v najlepšo hišo, kjer je bila le 12 let stara pastirica domá. Ker je je tako priprosto gledala, jej obljubijo dva zlata dati, ako jim pokaže, kje so denarji in druge dragocnosti shranjene. Ona je pelje po stopnicah, hramu odpre železna vrata in jim reče svoje delo hitro opraviti. Komaj so v hramu, ona brž zapre vrata, zaklene in po ljudi na polje hití. Turki so bili potem pobiti, le vikši med njimi se obrne pred smrtjo k pastirici in jej svoj zlat prstan in 1.000 zlatov iz žepa dá, rekoč, da zasluži taka deklica plačilo, če ravno mora on sam zavoljo nje poginiti.

Zopet so enkrat Turki v Mengeš prišli. Grajski gospod je z vsemi prebivavci odrinil proti Kranju, ktereга so neverci nadlegovali, samo dva hlapca je bil v gradu pustil. Ta dva se, ko Turki pridejo, dobro branita, pa oba sta bila kmalu ustreljena. Zdaj sovražniki vrata izbijejo in si v gradu vesele gosti napravijo. Njih vodja je poželed lepo grajsko hčer, ki se je bila v najskrivnišo izbo zaklenila. Ker ona vidi, da ni otetbe za njeno nedolžnost, sklene sebe pa tudi pohotne sovražnike končati. Da jo Turki za nekoliko izpusté, nehala je črna biti in se je jela vodju prilizovati. Vés vesel jej reče on, da smé prosto po gradu hoditi in jej dá tudi ključe od izeb. Ona si izbere ključ od spodnje kleti, kjer je bil smodnik

spravljen, vzame potem gorečo trsko in vtakne brez strahu ogorek v strelni prah. Pri tej priči je ona zdrobljena, pa tudi grad in Turki, ki so bili v njem, bili so ž njo vred razneseni in končani.

Takih in enakih dogodeb se je ob turških vojskah po deželi mnogo pripetilo. Tu naj bodo ti izgledi zadosti; kajti še večja dela in hujše boje kot so ti omenjeni, so naši očetje prestajali, in te boje imamo zdaj popisati.

Bitva pri Brežicah 1480. leta.

9. Osoda ali bolj prav božja previdnost je hotela, da se je 1480. l., pet let po nesrečni bitvi pri Brežicah, na ravno istem mestu vnel nov, pa slavniši boj. Brez mere in števila je prišlo Turkov, kateri se po vsi Slovenii razširijo in vsako stopinjo z mečem in ognjem zaznamujejo. Takrat je padla Cirknica v prah, takrat marsikaka druga vas na Notranjskem, pa neužugani ostanejo tabori in tako se hiše v kratkem iz pogora povzdignejo. Iz Notranjskega se valé druhali skozi Dolensko, kjer nič ne opravijo, do Save z namenom, štajersko zemljo s krvjo poškopiti in potem zopet proti Celovcu mahiniti. Pa že so se Slovenci nabrali, veliko žlahtnih je bilo med njimi, pa kajzarju enako spolnujejo oni dela, ki prostaku gredó in se v lepi složnosti s pogumnimi kmeti na bojno svatbo pripravljajo. Njih vodja Šomberg je bil v vojski skušen, pogumen mož, ktereга je vojska iz srca ljubila, in mu vdanost do smrti prisegla. Bilo je zvečer, ko se Turki prikažejo, le Sava je še armadi ločila. Zdaj zbere Šomberg Slovence, ter jim pové, kako težek bi bil boj s toliko močnejšim sovražnikom po dnevu; razloži jim, kako lahko bi v primeri pa po noči bilo, Turka zalesti in razkropiti, in je opominja, do polnoči tiho ostati, ko bo pa dvanajsta zaklenkala, vzdigniti se in napad na neverce z besedo: „Jezus“ pričeti; „Jezus“ naj bode njih znamnje tudi v boji, da se bodo v temoti poznali in brata od Turka ločili. To jim je razodel Šomberg, in zadovoljna vojska po ležišču poseda, in zaznamovane ure pričakuje. Najmanjši misli niso imeli Turki na nevarnost, ki jim je to

noč pretila; brez suma so v šotorih polegali in se v sladkih sanjah o prihodnji zmagi zibali. Ure tekó, čas beží, zdaj udari znamenje napada — dvanajsta ura. Tiho se vzdignejo kristjani, in gredó brez šuma, dokler ni tabor nevercev pred njimi. „Jezus! Jezus!“ zagromi zdaj stoterno iz grla Slovencev in začne se vničaven poboj, v katerem se ostre sablje v turških tilnikih prestrašno vrté in krhajo. Iz spanja predramljeni Turki tavajo osupnjeni sem ter tje in iščejo orožja za bran. Pa že so kristjani med njimi, obupno v temi sekajo neverci na desno in levo ne vedé, ali Slovenca ali Turka zadevajo, pa kmalu se prepričajo, da je njih početje zastoj in v grozovitnem trepetu razprašivši se ubegnejo. Nezmirno naropanega blagá, bandera, topove in več sto jetnikov so zmagovavcem prepustili. Veliko tisoč mrtvih je na borišču popadalo. Tisti, ki so ubegnili, tavajo raztreseni sem ter tje, dokler po mnogih zgubah eden tod, drugi ondot zopet v Bosno ne dospejo.

Bitva pri Trbižu 1484. leta.

10. Da bi sramoto te vojne maščevali, vzdigne se bosniški paša 1484. l. in zopet 20.000 navdušenih Turkov čez Kolpo na Slovensko pelje. V naglem diru so vihrali ti divjaki noter do Trbiža, po stari navadi tudi zdaj moreči, žgeči in jetnike nabiroči. Pa ko se vrnejo, pričakujejo jih že na meji maščevavni kranjski in hrvaški Slovenci. Grozoviten boj se prične. Toliko bolj ro Turki srditi, ker so jim, ko bi omagali, celó pota v Bosno zaprta. Pa čistejša navdušenost kristjanov tudi zdaj zmago dobó. 15.000 Turkov zemljo pokriva, drugi so ali razgnani ali vjeti; vse kar je v tabru zapade zmagovavnim Slovencem. Najlepši dobiček zmage pa je, da je ona 25.000 jetnikov, ktere so Turki sabo peljali, nevercem iz rok otela, in je zopet ženam in otrokom nazaj v domovino poslala.

11. Ta nesreča je morda Turke nekoliko oplašila, ker jih pet let potem zaporedoma ni bilo. Pa šesto leto, namreč 1489. l. se zopet pokažejo, in Dolensko predir-

javši po bistriški dolini blodijo. Ravno to leto so udarili zavoljo prepira z Miroslavom IV. tudi Madžari na Slovence. Sreča je bila za te, da nista ta dva sovražnika letos premočna bila. Z združeno močjo oni zdaj enega zdaj drugega nabijejo, in se tako trudijo, da še to leto deželo popolnoma očistijo, in jo tudi drugo leto pred napadi zavarovajo.

12. Veča vojska pa se vzdigne 1492. l. proti našim očetom. Udarila je naglo skozi Dolensko in Notranjsko proti rodovitni vipavski dolini, kjer so bile turške mule dosihmal še neznane prikazni. To slišati, vrejo brž Dolenci in Notranjci na pomoč; pa v primeri proti Turkom jih je tako malo, da se ti bahajo, je o prvi priložnosti na drobno razsekati in je v vipavskem vinu popiti. Slovenci pozvedó, da mislijo Turki skozi Hrušico iti, in sklepejo vkljub majhnemu čislú sovražnike, ko bodo v goščavo zabredli, napasti in pokončati. Tihó so čakali za grnovjem Turkov. Brez skrbi stopajo tje po goščavi, ki če dalje bolj temna in nehedna postaja, kar počí strel in razkačeni kristjani od leve in desne prideró in začnó vse vprek sekati in streljati. Bolj kot vse drugo je zdaj Turkom veliko število nadležno, ne morejo se niti prosto obračati niti dobro do sovražnika priti. Cela vojska se stiska, drenja in brez reda sem ter tje po goščavi premika, med tem, ko jo Slovenci neprenchoma sekajo in davijo. Ščasoma se homot razmotá, večina Turkov leži po hosti pobita, drugi skušajo gnječi ubežati. Le malo mrtvih je ta zmaga naše očete stala.

13. Pa prestrašno pritulijo sledeče leto neverci, da bi pomor svojih bratov maščevali. Kranjski, koroški in štajerski Slovenci čutijo enako njih srditost. Na Kranjskem so po živinski ravnali z devicami, drugej zopet so 150 let starih mož po strašnem trpinčenji pomorili, in še drugej so mnogo duhovnov naenkrat zadavili, svete hostije po tleh potrosili, in iz procesij norčevaje se krog vasí na drogeli nataknjene otročje glave nosili. Po takih grozovitnostih razkačeni planejo Dolenci na peklenske divjake, in naglo cne tu, druge tamkaj pobijejo, z vjetimi pa ravnajo tudi oni nečloveški. Nekaj Turkov so zaprli v ze-

meljske luknje, kjer se po strašnem trpljenji zadušé; drugim staknejo z razbeljenim šilom oči, ušesne mreže in jezik in je potem v hrib zapodé; še druge obesijo za palce na visoka višala in pod njimi ogenj zakurijo, rekoč, da pri njih ni navada poleti v peči smoditi, ampak pod prostim nebom, zlasti kedar jim Turki ognjišča razderó, in ker so jim z ognjiščem vred tudi drva pogorela, morajo si pomagati s tem, kar je zraven lesa najbolj za ogenj vstvarjeno; da so pa Turki najboljši za to, pa razun krockarjev, ki se ž njimi radi masté, prepevajo vse druge tice, iz svojih gnjezd pregnane.

Še hujše je bilo na Koroškem in Štajerskem, kjer so bili ljudje sploh manj za napade pripravljeni in so se tedaj Turki dalje obdržali. Vse ceste so bile s krvjo poškopljene; nič posebnega ni bilo videti, da človeški udje vsi raztreseni po zemlji ležé; na več krajih so Turki cele stebre naredili iz človeških glav, okoli katerih so plesaje divje veselice obhajali. Človeško kri so vriskaje iz cerkvenih posod srkali; kakor nekdanj Madžarom se tudi njim ni studilo, gostiti se s človeškim mesom in svojo obleko so imeli o teh veselicah s človeškimi čevi prepašano. Te groze videti, izdrami se prestrašeno ljudstvo in po vseh krajih na divje pošasti zažene. Iz vseh dolin beže Turki, neprenehoma do ogerskih mej. Ker pa tó silno število vidijo, udarijo nazaj in z nova po Koroškem divjajo. Kristjani spoznajo, da se mora zdaj turška armada s celo močjo napasti, in ne pred od boja odjenjati, dokler ni zadnja truma nevercev pobita.

Bitva pri Beljaku.

Pri Beljaku je bilo zbirališče večidel slovenskih kristjanov, in tukaj se je tudi med njimi in Turki razsodivna bitva vnela. Boj se začne s hudim strelom, kmalu dolino pokriva cela megla dima, še je neznan, kam se bo sreča nagnila. V najsrdečiji morii zdaj truma slovenskih Korošcev, ki so ta dan med srčnimi najsrdečnejši bili, predere rajde sovražnikove, ki zdajci omahovati začne. Pa nove trume hité od zadej na pomoč; Ali-paša bitvo

vstanovi, in z nova proti kristjanom napreduje. Kri se v potokih preliva, že je jezer mrtvih na borišču, silnejši in silnejši sta upor in napad. Že začenja Slovencem moči zmanjkovati, oni se umikajo, na desni in levi je Turki objemajo in z vriskom: „Allah-Mohamed!“ če dalje srditejšje naskakujejo. Če dalje slabše je upiranje kristjanov, le tù in tam še kaka posamezna truma pašo zadržuje in si smrt pred omaganjem voli; bliže in bliže je najnesrečnejši konec, daleč krog se že zmagaven krič Turčina razlega. Pa čuj! nagloma utihne kričanje, plaha tihota in blede obrazi ga namestujejo, negotovo se noga zmagovavcev prestopa in novo, do neba doneče vriskanje se čuje za turško armado; krščanski jetniki, več kot 15.000 števila, raztrgali so v taboru vezi, straže pobili in se kot razdražene zveri iz brlogov na svoje mučitelje Turke prestrašno zagnali. Od njih je prišlo tisto novo vpitje v grozo sovražnikov, ki so zdaj tudi zadej popadeni, pa v neskončno veselje in navdušenje že skoro zmaganih bratov. Več ne straši zdaj krogla in meč, več trudna roka ne ovira, nepremagljivo se vrže Slovenec na osupnjenega vraga. Zastonj se upira paša, zastonj vihrá v najsilnejši ogenj, zadene ga krogla, in smrtno ranjen pade na zemljo. 17.000 Turkov je zraven in okrog njega ležalo. Z zgubo 2.000 bratov so naši očetje to zmago plačali, ki jim je dolgo v živem spominu ostala. Toliko turške krvi je zemljo pomočilo, pravijo pravljice, da je ni bilo treba tisto leto celó nič gnojiti, in vendar je obilni sad dorodila. Sicer je bilo, da o tej priložnosti to omenimo, res imenitno, da so o turški vojski letine večidel rodovitne bile. Po dvajsetici našega prejšnjega denarja je bila dostikrat ajda in rž, po trideset krajcarjev pšenica, mernik ovsas ali ječmena se je za 15 krajcarjev kupil. Kjer je bilo prejšnje leto še vse poteptano, ondi je drugo že stala najkrasnejša žetev. Res je ta rodovitnost Turke po eni plati mikala, pa po drugi je tudi naše očete varovala lakote, ki je navaden nasledek vojske.

Preslayna beljaška zmaga je sovražnike tako močno oplašila, da si nikdar več na Koroško in dolgo tudi na Gorenško in Štajersko ne upajo. Le ob mejah se večidel

plazijo, samo kake trume naglih jezdicev še globokejšo v deželo udarijo, tu in tam kaj malega naropajo, in potem zopet hitro pobegnejo. Dostikrat padejo te druhali v roke junaškim srditim Dolencem, kateri je potem po nekrščanski trpinčijo in moré. Njih so se turški roparji najhujše bali, in so pozneje, da bi se Dolenskemu ognili, večidel proti morju gori skozi Kočevje in Vinice na Slovensko prihruli. Tedaj so ti kraji, skoro brez ljudi in povištev ostali, tako da je potem cesar Maks v te kraje naselil nemške Franke. Pa Dolensko se je zavoljo svojih taborov, gričastih krajev in jakih ljudi Turka ubranilo in je v primeri z drugimi krajinami le majheno škodo trpelo. Najinvenitnejši manjših turških vpadov je bil, da so oni vjeli enkrat trumo romarjev, ki so na sveto goro popotovali. Veliki bitvi s Turkom ste se le dve še proti koncu 15. stoletja v naših krajih dogodili.

14. Na Kranjsko namreč je pridrla 10.000 Turkov, ki so krog Ljubljane ropali in se potem proti Ptujju napotili, da bi svoje počenjanje tudi čez Štajersko razširili. Na nje udari Maks I., kateri je po smrti Miroslava IV. prevzel vladanje Avstrije in tedaj tudi slovenskih dežel. Turki si ne prisojujejo dovolj moči, Maksa premagati, in butijo toraj nagloma, nekaj sto vjetih sabo peljaje, ob Savi proti Hrvaškemu nazaj. Pa tu jim že hrvaški Slovenci pota zastopijo, in od njih nepogojno podajo tirjajo. Turki so tako prestrašeni, da kristjane milo prosijo, naj bi je izpustili. Ti na zadnje v to privolijo, ako oni vjete kristjane hitro oprosté. Brž ko ne bili bi Turki to storili, ako ne bi bili videli, da se Slovenci na boj pripravljajo. Tako pa tirjanje kristjanov odrekó, in si bitvo izvolijo.

Začetek boja je bil za Slovence srečen, akoravno so slabo orožani in sami med sabo nesložni bili. Dvakrat so Turki v nevarnosti, popolnoma omagati, pa dvakrat zopet jim nesloga kristjanov pomaga. Bitva se tako po lastnem zadolženju zasučé in nesrečno izide. Več kot 5.000 hrvaških Slovencev obleži zraven enakega števila neverceev.

15. Ta zmaga je dala Turkom pogum, zopet svojo

moč nad Dolenci poskusiti. Šli so tedaj čez Kolpo, kjer so bili pa kmalu od vseh strani obdani in tako nabiti, da jih skoro polovica pogine, in ostali brez prenehe v Bosno beže. Od tega časa so njih napadi še redkejši, na štiri leta se komaj enkrat prikažejo, potem jih pa celih deset let ni več. Slovenske dežele si oddahnejo, in zemlja, za katero so se naši očetje tako srčno bojevali, obdeluje se zopet v miru. Pa za Slovence tudi zdaj ni pokoja, komaj je ta prva svitla doba turških bojev dokončana, že se vnemajo boji z Benečani in kmečki punti. Tedaj se tudi mi za nekoliko od Turkov obrnemo, da premišljujemo druge, enako važne dogodbe.

X. Boji Slovencev z Benečani.

Francoski kralj Ludovik XII. je namenil celo Laško, do katere je tudi nekako pravico imel, svoji oblasti podvreči. Že si je bil Milan osvojil, pa kmalu se z Benečani razpre, in ker so ti tudi avstrijskemu vladarju, nemškemu cesarju Maksu zastavili pot, ko je hotel na Laško iti in v Rimu dati kronati se, pridruži se zvezi proti Benečanom tudi Maks, ki hoče z vojsko skozi njih deželo iti. Benečani sklenejo, nikakor ga ne pustiti skozi Beneško. To sproži med avstrijskim Maksom in Benečani srdit boj, ki je na Laškem in na Slovenskem celih devet let trajal, in več kot 60.000 vojščakov ob življenje pripravil. Na Laškem so se z Benečani le bolj Francozi, Španjci in papeževi bojevali; boj z Avstrijo se je pa vršil večidel na slovenski strani in skoro edino le s pripomočki slovenskega ljudstva.

Bilo je leta 1507, ko se tri druhali Benečanov, ena

čez Istro, druga čez Gorico in tretja čez kranjsko deželo različjo. Pa to so bili sovražniki tako brez reda in razuma storili, da majhena truma prebivavcev vse tri druhali pobije in polovi. 1508. l. se pa ne le posamezne trume, temuč vse vojske Benečanov vzdignejo, Primorje poplavijo, in se potem čez Kras proti Ljubljani uderó. Proti tej strani se niso Slovenci popred sovražnikov nadjali, in so tedaj gradove in trge nepripravljene pustili. Najvažniši kraji se podajo tedaj Benečanom ali po kratki brambi, ali tudi brez vsega obotavljanja. Tako pade Gradiška, tako se Muran poda, in tako sta Gorica in Trst užugana, in celo Postojna vzeta. Naglo se zdaj Slovenci orožajo in hité zgubljene posesti otemat. Na vseh krajih se boj začne, zlasti se pa v Istri Lahi in naši brez prenehanja pikajo. To trpi tako dolgo, dokler Slovenci pomoči ne dobé, in če ravno ne velike, pa saj pogumno srednjo vojsko naberó. Z naglim napadom se zdaj Trsta in Gorice zopet polasté, in Muran in Gradiško obležejo. Benečani pošljejo sicer novo vojsko na nje, pa proti slovenskim, v turških bitvah bivšim vojščakom, ona nič ne opravi. Srdita boja pri Starem mestu in pri Kadori nič ne odločita. Le v Istri je bojna sreča spremenljiva. Po ravnem Benečani, po hribih Slovenci premagujejo. Ta deželica je prišla po teh bojih v žalosten stan. Sama ob sebi že nerodovitna in revna, zdaj popolnoma uboža. Kamor je človek pogledal, ni videl družega, kot podrta in požgana polihštva in pomandrane planine.

V eni teh malih prask so Lahi hrabrega vodja Frankopana zasačili in ga potem v Benetke odpeljali. Njegova žena si pa srečno zvijačo izmisli: stopi v barko, gre v Benetke, po privoljenji obišče Frankopana v ječi in ž njim obleko zamenj. Tako pride on po žensko napravljen ven, in tudi do nje so bili Benečani, če ravno jim je najnevarnejšega sovražnika izpustila, tako blagosrčni, da jo kmalu izpusté. Zopet k Slovencem prišedši je Frankopan šiba sovražnikom, kjer se mu pokažejo, pobiti so in kmalu skoro vso Istro z mesti Novim gradom, Tibnom in Paznom zgubé.

Bolj so se Lahi opomogli v Furlaniji in na Goriškem,

kjer po malem napredujejo, in se celó zopet pri Trstu pokažejo. Pa tudi tukaj so njih dobički nestanovitni. Prišlo je iz Kranjskega novih 5.500 pešcev in 500 Slovencev na konjih, ki vse napade Lahov odbijejo, zgubljeno nazaj dobé in sovražnike na morje potisnejo. Le v Murani se Benečani obdržé, kjer pa mirno pričakujejo pomoči. Še le ko se jim nova vojska iz Benetek pošlje, jim je môč krepkejše zagrabit in se važnih napredkov nadjati.

Šli so najpred nad Trst, ktereга je tudi brodovje na morji obdajalo. Ker bi se mesto ne bilo moglo dolgo držati, vzdignejo se Kranjci iz svojih ležišč, skozi Benečane prederó in brez zgube noter dospejo. Tako je Trst proti Lahom zavarovan. Ker pa ti vendar ne odidejo, vzdigne se zdaj tudi truma štajerskih Slovencev, ki enako proti mestu nameri. Ž njimi združeni popadejo Kranjci na eni plati laško brodovje in na drugi benečansko vojsko, in na obeh krajih tako zmagajo, da tamkej sovražnikom veliko barko vzamejo, tukaj pa Benečane tako razkropé, da se morejo še le na Goriškem zbrati.

Najiminitnejša dogodba vse te vojske je bila oblega Gradiške 1510. l. To mesto je bilo takrat močna trdnjava, s trdnimi nasipi, visokim zidovjem in globokimi rovi obdana. Posadka so jej kranjski Slovenci, katerim je bil junški Apfaltern zapovednik. Ona ni bila po številu velika, pa za bran navdušena in pripravljena, rajše poginiti kot mesto predati. V širokem risu se vojska Benečanov približuje. Štela je 12.000 vojakov, ki so bili z živežem, z bojnimi pripravami, topi in možnarji obilno preskrbljeni. V malo dnevih se ona vtabori, z okopom obdá, in topničarje na trdnjavo nastavi. Pa posadka se ne boji teh naprav, tudi ona je čas porabila, da se je s potrebnim založila; kolikor je je na številu manj kot sovražnikov, toliko je je v srčnosti več. Zastonj jo vodja Benečanov — Veniero nagovarja, da bi se podala, in v ta namen poročnika v Gradiško pošlje. Apfaltern vidi, da bo pomoč javalne kmalu prišla in da bo treba, ako oblega več mesev trpi, slavno smrt zvoliti si, tedaj se mu ne zdí vredno, s svojimi sovražniki, kot je sicer v boji navadno, po človeški ravnati, marveč hoče rajše v posadki še večo srditost

obuditi in jej vsako misel na podajo nemogočo storiti. Zatoraj dopusti, da posadka beneškega poslanca ubije in si s tem sama vse upanje milosti vzame, ko bi bila premagana; to djanje ni bilo nikakor hvale vredno. S tem so vsi daljni pogovori končani, Benečani sklenejo krvavo maščevati svojega poslanca, Slovenci pa se na vso moč braniti in žuganje Benečanov s hrabrim bojevanjem ovreti.

Kmalu se bližajo sovražniki od vseh strani proti ozidju v naskakovanje, pa ko v bližnjo okolico pridejo, zagromé topovi brambovcev, da se grozovitno razlega, in ognjene krogle konje in jezdice ubijajo. Urno se obrnejo Benečani v tabor nazaj. Pa tudi tukaj je iz mesta planivša posadka obišče in jih zopet mnogo poseka. Prišla je tako nenadoma, da osupnjeni Benečani naglo iz tistega kraja ležišča, kamor je udarila, begajo in je tedaj Slovenci brez upora preganjajo in mahajo.

Te dogodbe razkačijo Venierota tako, da z vso armado vstane in splošen napad na Gradiško poskusi. Strel je strašen, boj krvav, ne tem ne unim se ne dá srčnost odreči. Pa trdnjava, ako ravno v primeri z drugimi majhena, prevelika je vendar za tako majheno posadko, kakor je slovenska bila. Zatoraj prideró Benečani na samotnem kraju v predmestje. To pozvedevši Apfaltern velí zažgati predmestje; kajti ko bi se sovražnik ondi utrdil, bilo bi nemogoče izpoditi ga, marveč bi mu majhena težava bila, polastiti se tudi ostalega mesta. Pa če ravno zažgane hiše pogoré, vtabori se Veniero vendar tik mesta, po predmestji nakope napravlja in tako če dalje bolj z oblego napreduje. S strahom gledajo mestni prebivavci šotore, ki se bliže in bliže njihovim hišam pomikajo. Žalostne misli navdajajo vsacega, le Apfalterna in posadke ne. Namesto da bi se s skrbjo ubijali, sklenejo delati, in pred vsem drugim sovražnika zopet iz predmestja pregnati. Zatoraj zbere on tisoč srčnih možakov, da skozi vrata udarijo in nenadoma Benečane zagrabijo. Takó viharno planejo nad sovražnike, da rov za rovom preskačejo, nasip za nasipom posedejo in 12 topov zavrtajo. Več sto Lahov leži na poti, po kateri so drli. Vendar ima ta zmaga vkljub temu junaštvu majhene nasledke, ker premočni sovražnik

zgubljeni prostor zopet posede, in jame mesto z nova še boljše nadlegovati. Zlasti si je zraven rovov dva, iz mesta nevidna stolpa napravil, iz katerih najbolj izurjeni strelci na brambovce streljajo in jih mnogo ranijo in postrelé. Po vsaki ceni se hoče posadka teh nevarnih stolpov iznebiti, in tedaj z Lambergarjem na čelu zopet Gradiško popusti. Prvi naskok velja stolpoma, na ktera Slovenci z divjo srditostjo in litrico planejo. Boj je moriven pa kratek, oba vara sta na silo vzeta, okoli nju leži 600 Benečanov pobitih. Zdaj se je hotel Lambergar zopet vrniti, Pa že je Veniero vojsko zedinil in proti izpadlim udaril. Ali tudi njega se posadka ne ustraši; ona začne tako grozovito v Benečane sekati, da v kratkem času po taboru razbegnejo. Lambergar je preganja, in jih pri tem zopet 300 pobije; tudi mu pade mnogo sovražnih topov v oblast. Ponosno koraka potem zmagovita posadka v Gradiško.

Ta zguba je Venierota zelo plašila. Dolgo si ne upa družega kakor v mesto po malem streljati in k večemu v kako nepomenljivo prasko podati se. Pa s časoma mu pridejo nove trume na pomoč, in v zaupu v namnoženo vojsko se začinja vnovič na glavni napad pripravljati. Toliko bolj je mislil kaj opraviti, ker je bilo že mestno ozidje na več krajih prebito, in se je bil nekterih prostorov polastil, iz katerih se mu je napad posebno priročen in breztežaven zdel. Ko so tedaj priprave, ki se v ta namen pri vojski delajo, dognane, vzdigne se zopet z vesoljno armado in naskoči zidove tako srdito, da morajo brambovci vse žile napeti, da še tisto uro Lahi mesta ne dobé. Pa celi dan še omahuje boj, ali proti večeru je bilo misliti, da bo posadka omagala. Gotova smrt jej grozi, naj jo že Benečani v bitvi posekajo ali živo vjamajo, zakaj pri nobenem narodu zemlje nimajo morivci voliti poslanca med življenjem, če se podadó, in smrtjo, ako se ustavljajo. Pa ravno misel na ta gotovi pogin Slovence reši. Za življenje jim ni več mar, na smrt pripravljeni grozovito udarijo nad svoje sovražnike, odbijejo je od zidovja, potem tudi v taboru preganjajo in se tukaj več kot polovico laških topov in možnarjev polasté. O

vsi oblegi je bila ta morija najstrašnejša. Venierotu je ona več kot tisoč vojščakov vzela in razun tega tudi upanje srečnega izida. Kmalu po bitvi podrl je šotore, tabor popustil in v Furlanijo pobegnil. Pa posadka, ki se je o obsedi tako hrabro obnašala, ne odjenja mu tudi potem. Z nekoliko drugimi Avstrijanci združena ga podi skozi Furlanijo proti Benetkam, ga dolhiti, ustavi, k boju primora, in tako nabije, da mu skoro vsa vojska pogine, on sam pa mora primirja prositi.

Boj proti Benetkam je po tej zmagi za nekoliko časa potihnil, in na Slovenskem bil bi mir, ko ne bi se bili tlačeni kmetje spuntali, in Turki skozi Kočevje na Kras in v Istro udarili. Res je punt kmetov zadušen, in turška druhal potolčena bila, pa med tem so se zopet Lahi vzdignili, katerim se je ta priložnost pripravna zdela, zdaj nazaj dobiti to, kar so bili pred zgubili. Vendar so tudi ti sovražniki malo opravili. Le s konca, ko so imeli Slovenci še Turke in puntarje v deželi, napredovali so nekoliko, potem pa, ko so naši očetje une premagali, bili so prišli še ob to, kar so od prejšnjih časov sem ter tje po pomorji imeli. Frankopan je s Kranjci gradišče Muran oblegel in ga v kratkem času pridobil. Ta grad je bil Benečanom tako pri sreč, da pridejo nagloma z brodovjem in vojsko podvreč si ga zopet. Mirno čakajo Slovenci v Muranu, dokler pomanjkanja ne trpé; pa rajše, ko bi začeli stradati, planejo ven, Benečane premagajo, jim 1.200 mož pobijejo, in ostale proti morju zapodé. Tu jih čakajo barke, pa predno še utegnejo vsi vanje stopiti, že Frankopan prihití. Zdaj se vname novo bojevanje, ktereга konec je ta, da se Slovenci vseh laških topov in deloma celó brodovja polasté.

Še tri leta po ti dogodbi trpi bojevanje, pa sreča se ne nagne s konca ne tem ne unim popolnoma. Benečani obležejo in dobé Tržič unstran Trsta, tako tudi mnogo drugih gradov in trgov pomorskih, in celo Muran še enkrat obležejo. Pa velike zgube, ktere so je prejšnja leta zadele, oslabé je sčasoma takó, da jim zdaj večidel povsod spodletuje. Pri Muranu se dolgo pa zastoj upirajo, ravno tako tudi druge kraje, ki so je dobili, naglo zgubijo. Naj-

dalje so se bili v Trziču obdržali. Ko so bili zadnjič tudi od tod pregnani, niso potem več slovenske dežele nadlegovali, zakaj cesar se je bil z njimi pomiril, ker se je njih ošabnost, s katero so vojsko začeli, polegla po toliko nesrečah, ki so je v tem boji zadele.

XI. Kmečki panti.

Za smo omenili, da so v začetku takó narodni in ljudomili grajščaki s časoma začeli s svojimi podložnimi drugače ravnati in čedalje bolj stiskati je. To se je brez dvombe zavoljo tega zgodilo, ker so žlahtniki prosto domače življenje opustili in se potem drugi z drugim v zapravljenosti skušali. Tako so jim kmalu njih posesti premalo bile, šli so po premoženji svojih podložnih in so jeli vse davščine, ktere jim je pred dajal kmet, da so ga pred sovražniki varovali, še v veliko večji meri od njega tirjati, ako ravno se je moral zdaj sam proti Turkom braniti. Pripoveduje se celó, da so se plemenitniki mnogokrat, ko je ljudstvo na boj šlo, v kakem gradu sešli in tu brez vse skrbi pili in gostili se. Tudi ondi, kjer so neverniki setev poteptali, hoteli so nekteri žlahtniki od podložnih žitnico. Zlasti so bili Ostrovrharji, ali kakor so se zdaj zopet imenovali, Galenbergarji, brez najmanjše milosti do kmetov. Kdor ni imel kaj dati, tega so zaprli; in jako verjetno je tudi, kar se še o njih pripoveduje, da so kmete vpregali, z njimi orali, iz gozdov hlode vlačili in je v globoke vodnjake metali. Ker so bili ti žlahtniki sila mogočni, jeli so tudi mesta napadati. Tako so si tik Kamnika močen grad postavili, da bi si pri priložnosti to, takrat zavoljo cveteče kupčije bogato

mesto, podvrgli. Kako predrzni da so bili takrat grajščaki na Slovenskem, pričajo tudi sledeči izgledi. Na Koroškem pride neki žlahtnik, ko je sv. obhajilo bilo, v cerkev, gre k oltarju in mašniku vzame kelih ter vina do vrha nalivši spije sveto kri, prestrašno norčevaje se. Najhujši med vsemi žlahtniki bil je Erazem iz Jame na Notranjskem. Zavaljo umora nekterih štajerskih puntarjev, s katerimi je tudi on vlekel, bil je na Miroslava IV. tako jezen, da mu je pokorščino popolnoma odpovedal, podal se na svoj grad in tukaj z 12 pajdaši dolgo časa po roparski živel. On ni le kmete, temuč tudi žlahtne, kupce in duhovne napadal. Kakor blisk je prišel in ravno tako naglo zopet odrinil. Kakor Turki, tako je tudi on stregel zlasti po bogatih samostanih. Dolgo časa je pazil zastonj deželni stotnik R a v b a r nanj, zadnjič podkupi Erazmovega hlapca, ki svojega gospoda tudi izdá in jamski grad, kterega je stotnik zastonj oblegal, oblasti Ravbarjevi izroči. Da takih žlahtnikov ni moglo ljudstvo ljubiti, ne bo se nihče čudil; po drugi plati pa tudi ne bo nihče kmetom prav dajal, da so se spuntali in se svojevoljno nad svojimi gospodi maščevali. V Avstrii je takrat vladal cesar Maks I., ki mu je bila pravica čez vse, in ki je gotovo vselej uslišal prošnje zatiranih. K njemu bi se bili tedaj kmetje morali še prej od konca obrniti. Pa tega oni niso storili, zatoraj je moramo pa tudi mi kot nemirne puntarje grajati in je za svariven izgled strašne divjosti postaviti.

Razsajanje se je začelo že 1504. l.; bilo je pa kmalu zopet zadušeno. Hujše se je ono 1513. in 1514. l. vnelo, pa tudi zdaj je bilo poštenih še preveč, da bi bili nemirneži dosti opravili. Ko pa 1515. l. Turnski gospod v Kočevji proti svojim podložnim ostro na noge stopi, napadejo ga s hrupom in ubijejo. Zdaj planejo vsi nepokojni kvišku, Polhov gradec, Mokronog, Raka, Turn, Terična vas in še mnogo družih gradov obdanih je s puntarskimi trumami, posebno sega divjanje po Dolenskem in celjskem okrožji. Ko divjaki Mehovski grad na silo vzamejo, vržejo gospóda, ki je morebiti popolnoma nedolžen bil, raz ozidje in razun njega še 15 žlahtnikov podavijo. Zdaj se začnó pametni zbirati

in se puntarjem krepko ustavljati. Najpred je bilo Koroško pomirjeno in vstajnikom se na večne čase za globo naloži tako znani „denar upornosti.“ To slišati hité Dolenci in Celjani proti Brežicam, in se zaroté, ne odjenjati, dokler jim ne bodo zagotovljene stare pravice, ktere so staro pravilo imenovali. To zbiranje je tudi cesar pozvedel in je na to doli poslal več preiskovavnih sodnikov, za ktere se pa kmetje malo zmenijo, in po starem razsajajo. Sodniki primejo zdaj nekoliko puntarjev in najtrdovratnejše rabeljnu izročé. To je bilo olje v ogenj. Zopet hité iz vsega Dolenskega in Celjskega trume na zbirališče k Brežicam. Ko so vse prišle, bila je, kakor se bere, zbrana množica močna 80.000 mož. Rêči se mora, da je to pot bolj pametno ravnala. Poslala je namreč k cesarju poslanca, ki mu je imel vse nadloge ljudstva razložiti in ga pomoči zoper tako silo prositi. Cesar Maks poslanca posluša in obljubi, da bo težave kmetom odvrnil, in grajščakom zaukazal, s svojimi podložnimi po stari pravdi ravnati. Kakov možak je ta poslanec bil, pokazalo se je kmalu. Ko nazaj pride, pové kmetom, da je cesar ž njimi zastran žlahtnikov popolnoma enakih misel. To pripovedovanje potrdi puntarje v njih ravnanji, in je še k večemu divjanju spodbôde. Na vseh stranéh padejo zdaj nad gradove. Navadno devajo vjete grajščake v kmečko obleko prašaje je, kako se čutijo v kocasti jopi in trdih prtenih hlačah. Ko bi bilo njih maščevanje le v tej smešni prevzetnosti ostalo, bilo bi še potrpeti, pa tudi grozovitnega trpinčenja in razbijanja se ni manjkalo. Ker niso tudi mesta njih početja podpirala, vzdignejo se najpred nad Brežice, in res v mesto prideró. Pri tej priliki so tudi razbili močne zidove, ki so bili proti Turkom napravljeni. Brez dvombe bili bi zdaj nad druga mesta šli, ko se ne bi bile od vseh strani vojaške trume proti njim napotile. Herberstein udari s kranjskimi vojščaki zdolej na Dolenskem na njé, med tem, ko štajerske puntarje Ditrichstein s Štajerci zagrabi. Oba vodja sta enako srečna, po kratkem boji razsajáci povsod pobegnejo, več kot osem tisoč jih sam Herberstein pobije. Punt je s tem zadušen, kmetje so postali zopet podložni in so bili zdaj

še mnogo hujše zatirani nego pred. Zakaj po boji se ni prašalo, ali so oni res kake nadloge trpeli, ampak gledalo se je le na to, da so se zoper postave vzdignili in si hoteli sami pravico delati. Grajščaki je trpinčijo brez usmiljenja, strašna žitnica se zdaj od njih tirja, tlaka je trda, kakor še nikdar ne. Le en dan ni bil kmetovavec gotov, da mu ne bo treba v grajščino na delo iti; kedar je gospod potreboval, poslalo se je po podložnika, ki je moral potem z živino vred tako dolgo ondi ostati, dokler se delo ni dovršilo. Da je moral kmet pri takih okoliščinah lastno zemljo zanemarjati, to je gotovo; pa ako je takrat kaj takega potožil, odgovorilo se mu je mrzlo: Oni, ki so pri miru bili, imajo boljše; ti pa si bil puntar, zdaj pa trpi!

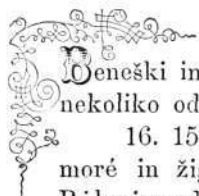
Blizo 50 let so dolenski in doljno-štajerski kmetje v taki stiski preživeli. Čakali so rešenja, pa ga ni bilo, toraj 1573. l. zopet sklenejo sami pomagati si in pretežek jarem otresti. Pa tiste napake, ki so jo prvokrat storili, ne ogibajo se tudi zdaj. Namesto prošnje do milega vojvoda Karola, ki je takrat na slovenski deželi gospodaril, primejo tudi zdaj za orožje. Podpihovavci je takó našuntajo, da celó Karola več za svojega vladarja ne spoznavajo, in si nekega Elija za kmečkega cesarja izvolijo. Prvo delo novega cesarja je to, da Krško, Novo mesto in več trgov obleže. Da je to bedasto ravnanje kmetom moralo spodleteti, vidi se lahko. Od vseh strani nanje padejo Slovenci sami, zvesti Avstrijanci že takrat; vodja Turn je na Dolenskem, Šratenbah na Štajerskem užuga. Njih cesar je bil vjet, v Zagreb peljan in in tukaj k grozni smrti obsojen. Posadili so ga na železen prestol, in mu razbeljeno, z dolgimi žebli obito krono v glavo vtaknili. Tako je cesar Elija poginil. *)

*) Tukaj moramo omeniti, da se kmetje niso spuntali le na Kranjskem in Štajerskem, marveč tudi na Hrvaškem, v Zagorju, in reči se mora, da je pravo ognjišče tega punta bilo ravno na Hrvaškem; izmed hrvaških Slovencev so si puntarji tudi svojega „kralja“ izbrali. Ta kmečki kralj zval se je s svojim pravim imenom Matija G o b e c. Njegove 10.000 močne čete potokle so hrvaški plemenitniki pod vodstvom Matija Keglevića in Kašparja Alapića 14. svečana

Le milosti vojvoda Karola imeli so puntarji hvalo vedeti, da po zadušnji vstaje niso zopet bolj kakor pred tlačeni bili. Karol je s posebno zapovedjo na tanko zaznamoval, koliko dni je kmet dolžan tlako delati, in je zemljiščne bukve vredil, da je podložnik zdaj za vès znesek svojih davščin dobro vedel, in je tedaj nezmernemu tirjanju grajščakov bila postavljena meja. Tako se je res stan dolenskih in štajerskih kmetov nekoliko zboljšal, če ravno so tudi zaznamovani davki še veliki bili. Drugi slovenski kmetje so imeli veliko manj trpeti in njih osoda se zlasti na Gorenskem ni mogla strašna imenovati. Da se s puntarijo malo doseže, pokazalo se je v teh kmečkih vstajah. Kdor se ne zmeni več za postavo, proti temu se obrne postava, in on ne bo nikdar odšel zasluženi kazni.

XII. Turške vojske na dalje.

Kacijanar, Herbart Turjaški, Turn, Andrej Turjaški.

Beneški in kmečki boji so nas od turških vojsk za nekoliko odvrnili, zdaj se vračamo k njim nazaj.

16. 1522. l. pridejo neverci po dolgem prestanju moré in žigaje zopet v našo deželo, in deró skozi Ribnico do Pivke na Notranjskem. V neko vás so bili tu ravno prišli, ko je Cvetna nedelja bila in so bili ljudje večidel v cerkvi in duhoven pred oltarjem. Divjaki planejo v božjo vežo in mašnika od oltarja potegnejo in umoré. To je bilo pa tudi vse njih junaško delo v tej

1573. l. v dolini pri stubiških toplicah; tû so oni vjeli M. Gobeč in njegovega pribočnika Andreja Pasana. — V Zagrebu vidijo se še na trgu sv. Marka štirje plošnatí kamni z luknjami v sredi. To so oni kamni, na katerih je stal železni prestol kmečkega kralja Gobeč.

vojni. Nagloma jo nazaj pobegnejo in domú hité. Blizo meje že pridejo zopet do cerkve, kjer so bili ljudje in duhoven pred oltarjem, in sklenejo tu enako nad mirnim duhovnom svojo srénost pokazati. Pa tù je je čudno okanilo. Ljudstvo je imelo orožje pri sebi in je razkačeno, da se jim misli božja služba skruniti, nad nevernike padlo. Do zadnjega so Turki pobiti, le njihov vodja je v zvonik pobegnil in se pod veliki zvon skrnil, da bi ga kristjani ne dobili. Pa zvon se utrga in povezujeni Turek pogine po strašnih mukah, med katerimi se je desno roko odgriznil, s katero je bil mašnika na Pivki prebodel. Tako saj narodska pripovedka to reč naznanuje.

17. 1523. in 1527. l. so prišli neverci sicer zopet, pa so ravno takó malo važnega kot prejšnje leto dovršili. Hujši je bil njihov napad 1528. l.

18. Naglo udarijo to leto po svoji navadni poti skozi Kočevje in Ribnico in se pokažejo pri Postojni, misleči, da jim ne bo težko, polastiti se trga. Pa ko bliže pridejo, zagromé topovi, ki so v postojnskem gradišču bili, in hipoma napadavce odženó. Množica vjetih je vse, kar ta turška truma dobí. Pa še ravno to leto buti druga, veliko večá druhal na Slovensko. Bila je do Ljubljane skozi Notranjsko prirojila. Tega mesta se sicer ni upala zagrabití, pa mestno okolico je grozovitno teptala in požigala. To videti, nabere eden izmed velikega števila junaških Turnov le majheno trumo in ž njo Turke napade. Naglo bežé zdaj oni iz mestne okolice, in butijo deloma v bistriško dolino, deloma nazaj skozi Trebno, Žuženberg in memo Novega mesta. Tiste v bistriški dolini je grozovita osoda zadela. Bili so se v več trum razdelili, da bi lože žgali in ropali, pa so bili vsi posabljeni. Nekaj so jih Goričani, nekaj Trzinci in Mengšani pobili, največ pa jih je pri homški cerkvi poginilo, kjer so bili ondotni tabor napadli. Una truma, ki je skozi Dolensko ušla, bila je srečnejša in se je jela zopet kvišku pomikati. Pa tudi nad-njo pride iz vseh krajev Slovenije vojska, kateri je Bernardin Ričan zapovedoval. Turki bežé zdaj v Bosno, ali za petami jim tudi maščevavna armada Slovencev sledí. Boj se vname pri valonškem gradu in neha s tem, da so

Turki premagani, in jih je bilo 2000 ubitih, med katerimi paša sam obleži. Slovenci se zdaj prvič nad Bosno razlijó, in to turško deželo enako razdevajo in končavajo, kakor so popred Turki na njih zemlji počenjali. Marsikak grad je bil dobljen in požgan, marsikaka lepa ravnina zmandrana, marsikako junaško turško srce je nehalo dihati.

K a c i j a n a r .

19. Leta 1529 se vzdigne sultan Soliman sam z več kot 300.000 vojščaki proti Avstrii; on obleže Dunaj, ker si je svest, da se morajo tudi vsa druga mesta podati, ako to glavno mesto države pade. Mnogo slavnih mož je bilo med dunajskimi brambovci in eden prvih med njimi tudi naš slovenski rojak Kacijanar. Ta mož se je že popred v marsikterem boji poskusil in si tako slavo zadobil, da ga avstrijski vladar Ferdinand, ko se mu en del Madžarov spunta in si Jana Zapoljskega kralja izvoli, na čelo svojih vojščakov postavi. Kacijanar gre na Ogersko, dobi mesto za mestom, in v kratkem času Zapoljskega iz planjav izrine. Ko ta potem zopet vojske v gorah nabere, mu gre tudi tje Kacijanar nasproti in ga pri Košicah tako pobije, da se vsa puntarska armada raztrese, in Zapoljski sam mora na Poljsko bežati.

Tudi o oblegi dunajski pokaže Kacijanar ravno takó svojo previdnost, kedar se z drugimi vodji posvetuje, kakor svojo junakost, kedar Soliman ozidje zagrabi. Bila so njemu v varstvo izročena tako imenovana koroška vrata, ktera je poglavna moč Turkov napadala. Trikrat eno za drugim so bili sovražniki poskusili, na tej strani v mesto predreti; pa bran Kacijanarjev in drugih okoli njega bila je tako srčna, da morajo Turki odjenjati po dolgem srditem boji, v katerem so vso svojo moč porabili. Kmalu potem so tudi od oblege popolnoma odstopili in se na Ogersko vrnili. Cesarski vodji so zdaj večidel svoje vojščake razpustili, samo Kacijanar se s svojo trumo vzdigne in jo udari za Solimanom, kteremu tudi na ogerski meji še 5.000 Turkov v bitvi poseka. To se je godilo 1529. leta.

20. Sledeče leto so Turki zopet v naše dežele privihrali, in sicer petkrat poredoma. Pa nikdar še čez Kočevje in Ribnico niso prerili, kar jasno spričuje hrabrost naših očetov, s katero so se za svojo vero, za dom, žene in otroke bojevali. Daljnim napadom v okom priti, zbere Frankopan vojsko, in tudi Turke, ko zopet priroji, jako nabije. Pod vodstvom vodja Pihlarja udarijo 1532. l. Slovenci iz svojih krajin in zopet na turško Bosno, kjer kmalu mnogo gradov po sili vzamejo, obilno Turkov pobijejo, nezmerno ropa dobé in zlasti mnogo kristjanov iz turške sužnosti rešijo. Ko Pihlar zopet odide, plane srdito 3.000 sovražnikov za njim, ali on se obrne, zasede jim soteske, in je oklenivši tako razbije, da 2.000 Turkov pade in jih 500 v sužnost Slovencev pride.

21. Zopet je sultan Soliman, ki ni mogel sramote pri Dunaji pozabiti, z armadami vstal in proti glavnemu mestu Avstrije korakal. Ali tû najde vse zavarovano in zasedeno, da si tedaj ne upa udariti in Dunaja lotiti se. Le svojemu vodju Oglu-tu je dal 15.000 Turkov, da bi dežele kristjanov žgali in ropali, pa tudi to je spodletelo. Oglu-ta so najpred Nemci nabili, potem pa, ko se mu je vojska vsa raztresena vračala, padel je Kacijanar nanj in je neverce skoro do zadnjega posabljal. Ta junak gre potem branit grada, ktereга je vsa turška armada naskakovala. Svitlo se tu njegova srčnost in vojaška umnost pokaže. Mesto je bilo brez pravih rovov, brez trdnih nasipov, skoro brez posadke, in vendar ga Kacijanar obvaruje in Turke odžene. Kupoma se ti potem čez doljno Štajersko razlijó in krog deželo razdevajo. Pa za njimi se uderó tudi slovenske vojske s Kacijanarjem, in tu so se godila dela, ki so vredna v zgodovini zapisana biti. Nikdar popred zmagani Soliman moral je zdaj videti, kako njegove armade pred njegovimi očmi ginejo. Kacijanar je pri Bernei z desetkrat manjšo trumo sovražnike stolkel; Višnjegorec je iz Kranjskega prišel branit Maribora, in je Turke, ki so to mesto zaporedoma trikrat s prestrašno grozovitostjo naskočili, enako slavno pobil. Neverci, katerih je vse mrgolelo, vrtili so se en čas po celjskem okrožji, dokler jih Ungnad in Višnjegorec

pri Celji na lipniškem, in Kacijanar na ptujskem polji ne popadejo. Na vseh straneh s strašno zgubo potolčeni, butijo Turki nazaj proti Ogerskemu, ki je bilo takrat v njihovi oblasti in oprosté tako slovenske dežele svoje nadležne nazočnosti.

Drugi Slovenci so šli po teh strašnih morijah domú, le Kacijanar ne miruje, marveč sklene ravno zdaj nad Turki zavoljo njih neskončnih divjost maščevati se. On rine v Bosno in prepadle Turke vsakod takó prestrašno seka, da povsod nepokopani mrtvi ležijo in se zemlja preobilne krvi napaja. Mnogih gradov in plena so se Slovenci polastili, in mnogo Turkov mora iti ž njimi v trdo sužnost od doma.

Štiri leta je stal zdaj Kacijanar na čelu slovenskih vojsk, njegove umnosti in krepke pesti so se neverniki bali, več niso zdaj Turki slovenskih, ampak Slovenci so turške dežele nadlegovali; pa tudi Kacijanarju je osoda žalosten konec namenila.

Bilo je 1537. l., ko se je 24.000 vojakov krog Kacijanarja zbralo, da bi je proti Turkom peljal in jim pred vsem drugim vzel trdnjavo Osek, ki na slovenski Dravi stoji. Ti vojščaki pa niso bili vsi Slovenci, ampak zmes skoro vseh narodov evropskih; razun Slovencev je bilo vendar največ Čehov, Nemcev in Madžarov med njimi. Ta čudno sestavljena druhal se vali skozi Hrvaško doli v Slavonijo; pa kmalu jo zadene prva nesreča, ki je bila vzrok vseh sledečih, da jej namreč živeža zmanjka. Zagrebski škof je bil popred obljubil zanj skrbeti in Kacijanar se je na to zanesel, pa obljuba se ni spolnila, in armada mora ob plesnjevem kruhu in mlakužasti vodi živeti. Že se začno tudi Turki prikazovati, zdaj spredej, zdaj na straneh, s konca le v majhenih trumah, sčasoma pa z velikimi armadami. Ko bi bilo le hrane, ne bilo bi se sovražnikov bati, zakaj vojska je bila srčna in pod vodstvom Kacijanarja skoro nepremagljiva. Tam, kjer se Drava in Donava stekate, stalo je takrat turško mesto Erded, o katerem je govorica šla, da je nezmerno bogastva in živeža v njem pospravljenega. Tedaj se sklene slovenski vodja tega mesta polastiti in takó nadlogam

svojih vojščakov konce storiti. Erded se napade in dobí, pa dva soda pšenične moke in prosa je vse, kar kristjani v mestu dobodo. Kacijanar vidi zdaj, da mora vsa vojska poginiti, ako se naglo ne vrne nazaj na Hrvaško, kjer bi se okrepčala in s hrano založila. Tedaj dá vsem podvodjem povelje, svoje trume o polnoči zbrati in je tiho odpeljati, da ne bi bližnji Turki odhoda čuli. Pa zdaj se pokaže hudo, katero je moralo iz tako zmešane armade izvirati. Neslovenski podvodji se temu povelju Kacijanarjevemu spuntajo in deloma že zvečer pobegnejo, deloma pa na mestu ostanejo in se s Turki v boj zamotajo. V tem boji več kot 6.000 kristjanov in vsi nepokorni podvodji poginejo. Le kranjski Slovenci, kateri so s Kacijanarjem o polnoči odrinili, prišli so srečno in skoro brez zgube domú. Pa pogin drugih trum se je Kacijanarju, ki jim je bil te nesreče gotovo najmanj kriv, pripisoval, in na Dunaji so jeli njegovo ravnanje ostro preiskovati. Pa nikjer se ne bere, da bi mu bili sodniki mogli kako krivico in napako dokazati. Daljno to pravdo je ovrla smrt Kacijanarjeva. Hrvat Zrinjski, ki je menil, da je Kacijanar res izdajavec, ga je na nagloma umoril pri nekih gostijah, ko sta se ravno prijazno pomenkovala. *)

Ali kmalu je prišla priložnost, ko so vsi Avstrijani, zlasti pa Slovenci tega junaka grenko pogrešali. Avstrija ni imela nobenega vodja, ki bi zdaj Turkom kos bil, njene vojske so zaporedoma pobite, njena mesta, kar jih je še na Ogorskem imela, eno za drugim premagana, Solimanu se mora celó letni davek plačevati.

Herbart Turjaški.

22. Po Kacijanarjevi smrti so Slovenci kmalu vnovič čutili turško srditost. Leta 1540 so sovražniki po Kočevskem in 1545. l. po šent jernejskem polji divjali. Sledeče

*) Hrvatje držé Kacijanarja za trdega Nemca ter mislijo, da sta on in Pekri res izdala vojsko. Oni pripovedujejo, da je Kacijanar iz zapora ušel, v Kostanjico k Nikolaju Zrinjskemu pribežal ter ga jel nagovarjati, da pride k Turkom, ali Zrinjski da ga je dal po svojih slugih Grabaši in Kosiću (1539. l.) ubiti.

leto so še dalje drli, in le 8 ur še do Ljubljane imeli. Sicer je, ko se vrnejo, Dolenci pobijejo in razpodé, pa 1547. l. se že zopet prikažejo in ob Kolpi gori noter do Novega mesta deželo teptajo.

Slovenecem teh nadlog rešenik je bil Herbart Turjaški, brez dvombe eden najslavnejših slovenskih junakov in ako Kacijanarja ne štejemo, najumnejši vodja in najsrčnejši vojščak med vsemi, kar so jih v turških vojskah Slovenci imeli. Njegov rojstni kraj je bil Turjak na Dolenskem, njegov rod žlahten, pa ne zatiraven, kakor so takrat sploh žlahtni rodovi bili, ampak za blagor naroda vnet in vsikdar pripravljen zanj življenje in gradove dati; njegova vaja ni bila doma, temuč na boriščih, ktera je toliko krvi takrat močilo. Precej, ko on vodstvo Slovencev prevzame, čuti se, da je je nov ogenj prešinil, da je v narodno bojevanje zopet življenje prišlo, in da se je sreča, ki se je od njih obračala, vnovič k njihovim benderom vrnila.

Jež in peš dere 1559. l. več kot 15.000 Turkov skozi Kočevje na Kranjsko, in lové okoli Cirknice sem ter tje streseno množico. Potem se vzdignejo Turki proti Krasu, in korakajo skozi to nerodovitno puščavo do klanškega tabora, ki ga srdito zgrabijo. Pa Kraševci je tu tako nabijejo, da se brez reda po višavah razbegnejo. To slišati vzdigne se turški paša Malko-beg še to leto in vnovič Kras in Pivko napade. Pa tudi zdaj je moral upor junašk biti, zakaj brez najmanjšega vspeha so kmalu Turki zopet nazaj v Bosno odrinili.

23. Tudi poslednje leto so neverci, katerih lepa dolenska stran več ni mikala, na puste kraje gornje Istrije in doljnega Notranjskega udarili. Bilo je ravno o Svečnici. Pa Slovenci pusté te druhali po skalinah bloditi, in butijo rajše na Turško. Vodil je je Herbart Turjaški. Vsa Bosna je skoro njim v oblast prišla in je bila strašno teptana in žgana. Brez ovire ropa Herbart po Turškem. Samih ovac je bilo Turkom 20.000 vzetih in iz Bosne na Slovensko pripeljanih.

S prestrašno srditostjo udarijo Turki, ki so se med tem pod Deli-Mehemetom in Hasan-Agom nabrali, za Tur-

jaškim, ki se je z velikim ropom vračal na Slovensko. Pa Herbart pospravi na varen kraj to, kar je na Turškem pridobil, in se obrne proti nevercem na boj. Tako jadern in silovit je bil napad Slovencev, da sta v malo urah Mehemet in Hasan do čistega zbita in njuna vojska raztirana; vse pa, kar sta sabo peljala, zlasti mnogo žebecev in mul, lastina postane zmagovavcem. Zdaj se obrnejo Slovenci pod vodstvom Vida Holeka še enkrat na Turško, vzamejo najpred tabor Čičič, ki ga zažgó in se potem vnovič z bosniškim plenom bogaté.

24. Vkljub tem zgubam se zbere 1563. l. zopet turška vojska z namenom, toliko časa prosto Dolensko obropati. Pa komaj se začne dobro proti Novému mestu pomikati, stoji že Herbart pred njo. Zdaj neha napredovanje, v divjem teku Turki proti Kostanjevici begajo. Pa dalje ni tudi bežati mogoče, za njimi so Slovenci, pred njimi se globoka reka preliva. Moral se je boj vneti in vnel se je v slavo naših očetov. Brez mere Turkov je pobitih, brez mere jih potone v vodi, kamor so je kristjani zagnali. Le štirje neverci so pomoru odšli, in so svojim bratom v Bosni sporočilo te strašne pogube donesli.

25. Kot na maščevanje se vzdigne 1564. l. nova družal, pa videlo se je, da je poseben pogum ni navdajal. Kraj, ki si ga za ropanje izvoli, skalnato Kočevje je in Ribnica, kmalu pa se vrne brž ko ne prazna na Turško nazaj.

Ta vpad vrne Turkom štiri leta pozneje Turjaški Herbart obilno. On udari proti Bosni, sovražnike, ki ga hočejo ovirati, nabije in turške krajine ob Uni (reki) na dolgo in široko izropa.

26. Tudi sledeče leto ni Turkom miru. Turnski in Turjaški se vzdigneta, gresta čez Kolpo in Uno, in se zopet ropaje in požigaje čez Bosno razspeta. Nagloma privihrá na-nji hlevniški paša s tako veliko vojsko, da je število Slovencev saj osemkrat manjše od števila Turkov. Pa hrabrost naših očetov se ni bala množine, navdušeno padejo oni nad turške družali, in je po strašni morii popolnoma užugajo. Neverci so poginili ali sužni Slovencev postali. Najslavnejši jetnik je bil vodja sovražni-

kov, hlevniški paša. Med obilnim plenom, ki so ga naši dobili, bila so tudi štiri velika turška bandera. Toliko imenitnejša bila je ta zmaga, ker so jo Slovenci brez pomoči pešcev, zgolj s svojim konjištvom dobili.

27. Gotovo bi bili naši predniki zdaj pogosto v Bosno zahajali, in tu prejšnje turške grozovitnosti maščevali, ko se ne bi bil (že omenjeni) kmečki punt vnel in slovenska vojska ne bi bila proti lastnim oslepljenim bratom in njih cesarju Eliju na boj šla. Ko je tukaj premagala, namnožili so se že Turki in so z nebrojno druhaljo proti slovenski meji koračili. Njim nasproti se ustopi Herbart Turjaški; pa njegovi konjiki so še zadej bili, le nekoliko ogerskih huzarjev je slovensko peštvo spremljalo, ki pa v litrici zbrano tudi le malo stotin vojakov šteje. To videti sklenejo Turki Slovence popasti, predno bi še konjiki prišli in se jim nove trume pridružile. Toliko bolj jih mika to priložnost porabiti, ker bi z zmago, koja se jim popolno gotova zdí, svojega največjega sovražnika Herbarta uničiti, in ga ali vjeti ali umoriti utegnili. Tudi Turjaški spozná nevarnost, v kateri je, in se pomakne iz doline, kjer je bil popred šotore napravil, na vzdigujen, strm prostor, da bi se pešci lože branili, dokler iz bližnjih slovenskih krajev pomoč ne prihití. Madžarske konjike pa postavi tje, kjer bi Turki po vegasti višavi najpred napasti utegnili in bi pešce bran težavniše stala. Turki zapazijo to premembo, pa vkljub temu se vendar brez zamude zasedenega kraja lotijo. Tisoči se bijejo proti stotinam, konjiki in pešci, s topi in možnarji prevideni in podpirani, udarjajo na trumico slovenskih pešcev, ki nimajo razun poguma v srcu in kreposti v pesti skoro nikakoršnega orožja; Turki imajo, ako jih ravno mnogo pogine, vendar nove druhali, ki mrtve nadomestijo, pa Slovenci se bijejo vsi, ako pade eden, ni več zguba popraviti. Toda naši očetje niso vprašali takrat po sovražnikih, koliko jih je, kakó so orožani, kakošna je lega, kje so se vstavili, prašali so le, ali je slovenska zemlja sovražnikov čista ali ne; in zvedevši da so Turki v deželi, so hodili nad nje in so je zagrabljali pogumno, brez zamude in pomislika. Tudi zdaj Slovence tak duh navdaja; ako sklene eden, bojujejo

se drugi toliko srčneje, le pedanja zemlje Turek ne dobí. Ni tudi sovražnik bil kriv pogina Slovencev, temuč peklenško izdajstvo je je na zadnje pogubilo. Madžarski huzarji popusté svoje mesto, izmaknejo se boju in z borišča pobegnejo. Drugih konjikov ni bilo, da bi bili popuščen prostor zasedli, tedaj butijo neverci prestrašno na ta prazen kraj sredi med skopnele Slovence. Na desno in levo se branijo ti, na tisoče Turkov njih pest podrobí, oni stojé in bojevaje ginejo, pa sramotno se zdí bežati vsakteremu. Prvi v boji in srčnosti je Herbart Turjaški sam. Krog in krog žvižgajo krogle in se bliskajo sablje, okoli in okoli njega padajo trume kristjanov, on pa se bojuje naprej, dokler tudi zraven svojih ne obleži. Pa drago so Turki to zmago plačali. Njih najboljši vojščaki so obležali na borišču, ki je čez in čez s turško krvjo polito. Da bi dalje na dolensko stran udarili, bilo je po taki zgubi nemogoče. Oni odrinejo, in glava Turjaškega, ki jo sabo nesó, je edini, pa neprecenljivi rop, ki so ga na slovenski zemlji dobili.

Jošt Turn.

Po Herbartovi smrti je branilo naše dežele zaporedoma več junakov, ki so se od njega bojevati in zmagovati naučili, takó Vajkart Turjaški, Herberstein, Lenkovič, Jošt Galenberg, Krištof Turjaški, Valvazor, Blagaj, pred vsemi drugimi pa Jošt Turn, vredni naslednik Herbarta Turjaškega. Vse boje na tanko popisovati bi predolgo bilo in tudi ni treba, zakaj pri vseh so bile enake okoliščine. Turki so prišli večidel vselej s petkrat večo vojsko kot so jo naši imeli, pa srčnost Slovencev in razumnost njih vodjev je zmagala. Več kot polovica je vselej nevercev obležalo, naši so malokdaj še 300 junakov po boji pogrešali. Večkrat so mislili Turki naše prestreči, pa hitrejši še kot oni bil je Turn in slehern naklep jim je spodletel. Jež in peš so Turki naše napadali, pa ti so je tudi samo peš ali jež ustrahovali. Boj se je vrtil ali na Turškem, kamor so naši udarjali, ali k večemu na meji ob Kolpi; na slovensko zemljo niso

več neverci predrli. 15 let je to skoro neprestano rvanje trpelo; s slavo so ga naši očetje, s sramoto Turki prejenjavali; več kot 30.000 mož jim je ta leta v bojih ginilo.

Andrej Turjaški.

Bojna vihra potihne za nekoliko časa, in se obrne potem proti iztoku Kolpe k hrvaškim Slovencem. Med tem je Turn umrl, in Andrej Turjaški na njegovo mesto stopil. Njegova junakost stori konec malemu praskanju na Hrvaškem in vodi dogodbe k razsodivnim pospehom.

Zaporedoma dvakrat je Bosniški paša Sisek oblegel, pa obakrat zastonj, ker kot pravi junaki mu branijo Hrvatje in Slovenci prestop čez Savo in Kolpo, in te žile južnih Slovenov varujejo. Pa vse cno je paši, naj tudi tisoči Turkov poginejo; njegov mora Sisek biti, tako je pri velikem preroku prisegel. Da bodo njegovim vojskam na zadnje slovenske trumice odjenjale, to mu je gotovo; tedaj se vzdigne v tretje in koraka z več kot 50.000 Turki na Sisek. V strašni zadergi so hrvaški Slovenci, kajti ako pade Sisek, podala se bodo tudi druga mesta in z mesti bode cela dežela postala turška. Pa tudi naši očetje so važnost te trdnjave spoznali in vedeli, kar narodna pesem takó lepo pravi: „ako vzel Turek Sisek bode, narobe jim vse vse pojde;“ zatoraj se pa oni tudi za ohranjenje Siska kot za lastno deželo orožajo. Najprej odrine Ravbar s svojo trumo na Hrvaško, potem sledi tudi Andrej Turjaški in kmalu je 4.000 Slovencev doli. Ž njimi se združi nekaj manjša truma Hrvatov in nekaj sto Nemcev in Madžarov, tako da stoji okoli 10.000 mož Turkom nasproti. Pa kaj je to proti toliki množici! Le s trepetom morajo bitve pričakovati, in zdi se, da jim žuga gotovo pogubljenje.

Ko Hasan-Paša, oblegovavec Siska, vidi, da se kristjanje nabirajo, sklene za hip od Siska odriniti in najpred svoje sovražnike na plani pokončati. Vojska kristjanov se mu zdi tako boječa in zaničljiva, da se mu ne zdi vredno, še s konjiki nanje udariti, tedaj te pusti unkraj

Save in mahne zgolj s pešci in topničarji na svoje nasprotnike. Vojska kristjanov je v tri trume razdeljena, ki druga za drugo postavljene boja pričakujejo. V prvi trumi stojé Hrvatje, v drugi Slovenci, v najzadnji pa tuji vojščaki. S prestrašnim streljanjem začne Hasan proti kristjanom stopati, potem zagrabijo Turki v gostem dimu sovražnike in po celi poljani se hrup boja in rožljanje orožja odmeva. „En Bog je le in Mohamed prerok njegov!“ tako kričé zopet druhali neverceev in sekajo silno semkaj in tjakaj in butajo spred, na desni in levi v kristjane. Zastonj se zdí upiranje o taki grozi, slabejša in slabejša je bran Hrvatov, trume pešajo, orožje pokladajo in stresene saksebi gredo, na nitki visí razsoja boja in razsoja jugoslovenske osode. V tem groznem trenutku se vrže Andrej Turjaški med Kranjce, jim v živem nagovoru važnost bitve razlaga in je spodbada, s svojo hrabrostjo odvrniti prestrašno nesrečo, ki jim žuga. Po tem nagovoru plane on nazaj v najgostejše mrgoljenje Turkov in navdušeni planejo kranjski Slovenci za njim in na desno, levo in spredej dela njih meč gaz za gazjo in seka sovražnike, da kri v potokih teče in črna zemlja rudeča postane. Turške druhali, ki niso več takega napada pričakovale, odrvené in vse osupnjene začnó begati. Pa za njimi pritiskajo kristjanje in moré, dokler utrudena roka pripušča. Proti Savi se vali vlak in valovi vode pokončajo to, kar je srditosti Slovencev odšlo; pašó samega reka zagrêbe. Pa tudi zdaj nima srd naših očetov pokoja, še stojé turški konjiki unkraj. Enaka osoda kot pešce tudi te zdaj zadene, le malo jih more v Bosno uiti. Skoro vsa turška armada, takó ošabna popred, pokriva zdaj s svojimi trupli poljano, razun tistih, ki so v roki poginili. Neizrečeno obilo ropa, med drugim samo 39 velikih topov, prišlo je Slovincem v roke. Plašč pašin je bil v Ljubljano poslan, in tù v mašni plašč prenarejen, in še dan današnji se 22. rožnika, na Ahacijev dan, o katerem so naši očetje zmago zadobili, v njem sveta maša opravlja.

Slovenci so še drugače svoje junake in zmago pri Sisku čistili. V Turjaku so vsako leto 22. rožnika strel

napravljali, Ravbarju v slavo je bila znana prelepa narodna pesem zložena, in turški vodja Hasan-beg je bil z imenom Glasan-bog vpleten v eno najkrasnejših domorodnih povedek.

28. Grozovitno pa je ta udarec Turke razžalil. Nove vojske pošljejo čez Savo, ki z neizrečeno srditostjo naše predede zagrabijo. Vname se nov boj, obilna kri teče vsakod, vidi se, da hočejo naši kot uni bojevanje dognati in zatoraj vso moč napnó, da bi z večim pogumom sovražnike ukončali. To so bili časi, ko naši očetje niso nikdar bežali, rajše so se dali razsekati, kakor da bi bili brez zmage borišče popustili. Takó je enkrat mnogo tisoč Turkov prišlo in naše, katerih je le 600 bilo, krog in krog obdalo in opredlo. Pa oni niso mislili na podajo, temuč v bran so se ustopili in bojevali, dokler razun treh, vsa truma ne pogine. Posebno je bil Lenkovič strahovec nevercev. Napad je sledil pri njem za napadom, boj za bojem, pa tudi zmaga za zmago.

29. Leto 1596 pride vendar odločni dan, ko so se Slovenci s Turki zadnjikrat zgolj v svojem imenu brez tuje pomoči merili. Neverci so Petrinijo oblegli, katero so jim bili naši prejšnje leto vzeli, in so neprenehoma to mesto z naskoki in strelom nadlegovali. Zdaj udarijo Slovenci proti njim in zbijejo najpred turško drupal, ki jim hoče pota zapreti, tako da 7.000 nevercev pogine. Potem planejo tudi proti glavni, Petrinijo oblegajoči armadi, ki šteje 60.000 vojščakov in je izvrstno previdena z vsemi pripravami za boj. Zdaj se začne rvanje, enako unemu pri Sisku, pa enak konec se tudi doseže. S strašno zgubo beže sovražniki, tabor in vso last popustivši, od Petrinije na Turško nazaj, Slovenci se pa razstópijo po meji, kjer še nekoliko let čakajo. Pa bitva pri Petrinii je moč bosniških Turkov ulomila, oni mirujejo in nikdar več ne dosežejo tiste sile, da bi mogli še kedaj naše dežele nadlegovati.

Tako so se tedaj turške vojske končale v neskončno zgubo sovražnikom, pa v neskončno slavo našim prededom. Dve sto let skoro so bili napadani, nikdar varni sovražnikov, z mečem v pesti zemljo oraje in žetev sprav-

ljaje. Brez orožja, brez vaje na praske so prvi čas v najsrditejše bitve hodili, pa njih krepost in egujeno navdušenje za domovino je zmagovala in sila je je morala, tudi zanaprej pripravljenim biti. S tolkačem in poratom, malokdaj s topom in puško orožani, so užugovali oni najbrojніше vojske, ki so z obilnim strelivom in z mnogo konjico na bojevanje prišle. Res je bilo slovenskih sinov mnogo v sužnost peljanih, pa bogato so krvižejnim sovražnikom to zgubo naši očetje vrnili: več kot 200.000 Turkov je obležalo na slovenskih boriščih. Večna hvala še unkraj groba tedaj vam, preslavni očetje — neužugani vitezi! Vaša hrabrost in vaša domoljubnost je obvarovala, da niso slovenske zemlje rop Turkov in slovenski narod sužen hlapec nevercev postal, da ni še stare vere in starega jezika popustil in izginil iz zgodovine.

XIII. Druga vojska z Benečani.

Kmalu po turških bojih se je vnela druga vojska z Benečani. Vzrok so bili Uskoki, zdaj večidel Vlahi imenovani, ljudje srbskega roda, ki so iz Turškega pobegnili z zavoljo krščanstva, katero se je ondi zatiralo; tudi njih tilnik ni mogel navaditi se jarma sužnosti, ktera je nad krščanske Slovene na turški zemlji prišla. Zatoraj so v našo avstrijansko državo uskočili (od tod ime uskoki), in se ali na meji Kranjskega ob Kolpi, ali pa ob morji od Reke doli naselili, ter si v Senju močno trdnjavo napravili. Njih poglavno početje je bilo zdaj bojevanje s Turki, sčasoma pa, ko so si že na morji več bark natesarili, so jeli tudi beneške ladije napadati in ropati. Benetke so se zavoljo tega pri avstrijskem vladarji pritožile, in

ker to ni dosti pomagalo, začele so 1612. l. proti Ferdinandu, vojvodu na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem bojevati se. Kmalu so Benečani nekaj gradov v Istri in Gorici dobili, pa prihiteli Slovenci so je naglo zopet odtirali. Zdaj so se oboji več let le po malem pikali, še le 1615. l. sovražniki krepko zagrabiyo in z veliko močjo proti Trstu udarijo. Pa med potjo preopadeni se z veliko zgubo zopet odmaknejo. Še to leto na zimo zgrabijo mošeniško grajščino v Istri, pa tudi tu jim spodleti. Razkačeni planejo zdaj na Goriško, kjer se res mesta Gorice polasté in Gradiško obležejo. Štiri tedne trpi oblega, dokler Benečani svoje slabosti, trdnjavo užugati, ne previdijo in ne odidejo. Konec 1616. leta se vname na Soči huda bitva, v kateri so sovražniki popolnoma pobiti. Pa kmalu pridejo še z večjo vojsko in Gradiško vdrugeč obdajo. Prva avstrijanska vojska, ki trdnjavi na pomoč hiti, bila je premagana, druga pa se skozi Benečane prebije, in v izstradano mesto živeža pripelje, in to Gradiško reši in naklep sovražnikov ovre.

To je bila zadnja dogodba druge vojske z Benečani, ki je bila mnogo manj srdita, kot una prva zgoraj popisana, zatoraj jo tudi le v kratkem omenimo, zlasti ker so se je vdeležili tudi drugi vojaki, in ne samo slovenski. 1617. l. je bil z Benečani zopet mir sklenjen, ki je tudi pozneje med Slovenci in Lahi stanoviten ostal. Do tega časa so hrepeneli Benečani, zdaj ta zdaj uni kos od Slovenskega odtrgati, kar bi bili brez dvombe dosegli, ako našim očetom ne bi bila oblast Avstrije draža od beneške, in njih roka čvrstejša od sile krivičnikov.

XIV. Luteranstvo na Slovenskem.

Med tem, ko je na slovenski meji neprestani turški boj vihral in so se naši očetje takó slavno obnašali, tudi v slovenskih deželah ni popoln mir vladal, če ravno se je le malokdaj meč rabil. Vnel se je namreč zavoljo vere prepír, ki je blizo 40 let trpel in mnogo slabih, vendar tudi več dobrih nasledkov imel, kar se bo v popisovanji tega prepíra pokazalo.

Leta 1483 je bil rojen v nemškem, saksonskem mestu Eisleben-u Luter Martin. Njegovi starši so bili revni, toraj je velike težave imel, ko ga je želja obšla, v šolo stopiti. Vendar je s pomočjo dobrotnikov napote premagal, izučil se in potem v samostanski red sv. Avguščina stopil. Takrat je sklenil papež Leon X. v Rimu cerkev dozidati, ki jo je bil pričel papež Juli II. leta 1506 zidati. Imela bi ta cerkev krasota biti ne le Rimu, temuč vsemu krščanstvu; razpisal je, da bi se stroški za-njo dobili, papež Leon X. splošni odpustek, pri katerem bi se dajale miloščine, ki bi se potem za zidanje cerkve obrnile. Kakor se pri takih priložnostih godí, zašli so tudi takrat nekteri menihi, ki so odpustek oznanovali, v prenapeto ognjenost. To je mnogo ljudi v nevoljo pripravilo in več duhovnov je jelo ljudstvo pred tacimi prenapetueži svari in napako očitno grajati; med njimi bil je najbolj goreč imenovani Luter Martin. S tem pa se je mnogo duhovnikom zameril in jel se je ž njimi ustno in pismeno prepírati. Glave so bile vžgane, ostalo se ni le pri odpustkih, temuč Luter je jel tudi druge nauke katoliške cerkve pretresovati, grajati in na zadnje popolnoma zametavati. Prepíranje je tako če dalje hujše in srditejše postajalo, mnogo učenih je mislilo tako kot Luter in je v zavezi ž njim pridigovalo zoper odpustke, nauke in

misli katoliške cerkve, zoper papeža in katoliško cerkev sploh po vseh krajinah nemškega cesarstva. Tako se je tedaj katoliška cerkev razdvojila in se v katoliško in luteransko razdelila. Nova vera ni imela le na Nemškem mnogo prijatlov, temuč njene nauke so goreči pridigarji na vse strani, na Francosko, Angleško, v Holandijo, na Ogersko itd. zanašali in kamor ni ravno posebnega pridigarja bilo, ondi so jo pa namestovala pisma, listi in bukve, katerih se je na Nemškem v nezmernem številu v luteranskem duhu spisovalo in v druge dežele razpošiljalo. Po spisih se je tudi na Slovenskem o novi veri in njenih naukih zvedelo in ni bilo dolgo tega, da se je tudi v naši domovini več, večidel visoko učenih mož katoliški cerkvi odpovedalo in jelo luteranstvo slovenskemu ljudstvu oznanovati.

Prvi med temi oznanovavci in najvažnejši je bil ljubljanski kanonik Primož Trubar, iz Rašice doma. On je začel okoli 1540. l. najpred v Ljubljani novo vero v nemškem in slovenskem jeziku oznanovati in ker jih je tukaj kmalu mnogo na svojo stran dobil, šel je tudi na deželo, kjer so njegove goreče, slovenske pridige tudi mnogo poslušavcev imele. Najpred in z največo navdušenostjo sprejeli so mogočni, bogati, žlahtniki njegove nauke. Največi vzrok je bilo gotovo to, da so, ker niso po novi veri duhovniki nobene posesti imeti smeli, teh posest žlahtniki poželeti in se jih tudi po odpovedi od stare cerkve na mnogo krajih polastili. Vendar so Trubarjeve besede od konca tudi pri ostalem ljudstvu dobro mesto našle in posebno po mestih z velikim veseljem sprejete bile. Ljubljanski škof Kacijanar je ljubil mir in ni hotel v svoji škofii očitne, morebiti celó krvave zdražbe napravljati, toraj ne stori družega, kakor da Trubarju ukaže molčati. Ta prizanesljivost pa tega le še bolj spodbóde; on gre v Loko, potem v Laško (na Štajerskem), v Radeče, Šent Jernej, Celje, Trst in uči po vseh teh slovenskih krajih tako pospešno, da je v kratkem med njihovimi prebivavci neki več luteranov kot katoličanov. Svoje delo izpeljuje zdaj tem lože, ker dobí izvrstnega pomagača, korarja Vinerja, ki enako

navdušeno in enako srčno kakor Trubar nove nauke v domačem jeziku Slovincem oznanuje.

O takih okoliščinah umrje škof Kacijanar in nadomesti ga Urban Tekstor, ki je bil sin revnih Kraševcev, pa z dušnimi zmožnostmi obilno oblagodarjen. Zapustil je slaven spomin, vedno se bo med prve zvezde slovenskih katoličanov štel. Ko pride na škofov sedež, pripravi ga stan katoliške cerkve v njegovi škofiji v nezumno otožnost. Mlačnost za vero je do malega splošna, prava gorečnost je le še v duhovnikih po kmetih (deželi), pa tudi ti se niso vselej srčno ustavljali početju Trubarjevemu in njegovega tovarša; toda plemstvo se je večidel preverilo, najimenitnejši možje so luterani postajali, med njimi tudi Herbart Turjaški, srčni branitelj dežele proti bosniškim Turkom. Najbolj žali Urbana, da so samostani namesto izgled pobožnosti, zdaj izgled mlačnosti in razuzdanosti postali. Pa vkljub toliko napotam mu vendar srce ne upade, marveč se krepko ustopi toliko sovražnikom nasproti. Z vsemi pomočki, ki mu jih njegov stan pripusti, začne Urban krivoverce izganjati; tudi Trubar in Viner morata deželo zapustiti in na Nemško bežati; zopet pridobi on škofovemu sedežu z najlepšim izgledom, z varčnostjo, pravičnostjo, bogaboječim življenjem spoštovanje in svitlost, ki je bila v največi kvar in nečast katolištva večidel zginila. Reči se res tudi na boljše obrnejo. Izgled škofov prešine tudi druge katoličane; zveste potrди v gorečnosti, omahujoče zopet v stanovitnost spodbode. Zlasti so bili menihi zatiškega samostana, ki so zavoljo svojega pravega duhovskega življenja sloveli in ljudstvo v stari veri skozi in skozi utrjevali in tudi obdržali. Pa nasledki Trubarjevih pridig so segali že predaleč, da bi se bilo moglo luteranstvo s korenino zatreti. Ravnanje škofovo goreče luterane le še bolj razdraži, oni sklenejo si namesto izgnanih nove pridigarje dobiti, da se bi ne ustavljali le zopet krepkejšemu katolištvu, temuč se tudi nova vera še dalje po deželi tudi ondi širila, kjer ni bila dozdej celó nič ali le malo znana. Nova krivoverna pridigarja sta Jurko in Šerar izvoljena, ktera mogočno plemstvo tako krepko v bran vzame, da smeta brez skrbi

Luterove nauke oznanovati. Ta moža in spisi, ki so se iz Nemškega dobivali, spodkopljejo katoliško vero ne le po vseh gradovih, temuč tudi večidel po mestih. Če je bilo že na Kranjskem tako, bilo je še slabše na Koroškem in Štajerskem. Na Koroškem zlasti je izgled slabih duhovnikov in samostanskih ljudi mnogo pohujšanja napravil. Po mestih in vaséh se je luteranstvo vrnilo, pa prijatli nove vere niso bili tu tako zmerni, kakor na Kranjskem. Grajanje, zabavljanje, preganjanje, rop, in poboji so se skoro v vsaki veči vasi, pri Nemcih in Slovencih godili. Pobožne procesije k Gospej sveti so bile napadane in skrunjene; božja pota so nehale; mašne bukve so bile sežgane, maše same so nehale. Enake silovitosti so se v štajerskih mestih godile, vendar slava Slovincem! da so se jih tukaj oni malo vdeleževali; le v Radgoni je tekla kri zavoljo vere. Že 1555. l. sporočé deželni stanovi iz Kranjske, Koroške in Štajerske dežele cesarju, da so vsi stari nauk zapustili in prosijo, da bi smeli novo vero očitno, kakor katoličanje, po luteranski navadi spolnovati in spoznavati. Pa škofa Urbana tudi tako napredovanje sovražnikov ne spravi v obup; kolikor večje je število in oblast luteranov, s toliko večim navdušenjem se jim tudi on nasproti postavi. On sam se podá v novoverni Kranj in tù vpricho velike množice, ki se je na semenj zbrala, tako presrčno govori, da ginjeno ljudstvo zopet na staro, katoliško vero priseže. Zastonj ga luterani na vse strani ovirajo in mu celó s smrtjo žugajo, ako od svojega spreobračanja ne odstopi. Ako bi bil dalje živel, ni dvomiti, da bi se nova vera nikdar ne bila tako dolgo držala na Slovenskem. Umrl je 1558. l. v nekem nemškem mestu. Bilo je po zimi, ko je tje prišel; njegov prihod razdraži luteranske prebivavce tako, da sklenejo umoriti ga. Oni polijó stopnice do njegovega stanovanja z vodo; po noči voda zmrzne, in škof, ki gre drugi dan ven, spodrkne in kmalu po padcu umrje.

Njegov naslednik je bil Peter Zebah, bolj prizanesljivemu Kacijanarju kot krepkemu Tekstorju podoben. Ljudém je bilo do malega bolj na voljo dano, izvoliti si to ali uno vero; tudi duhovščina ne posebno zadrž-

vana, ako se komu katoliška vera več všeč ne zdi; od zgoraj se je molčalo, od spodaj pa tudi ni dovelj moči bilo, srečno ustavljati se zopet zmagajočim luteranom. Tedaj se katoliška vera od leta do leta gubi in v čedalje ože kroge zavrača, samostani stojé večidel prazni, beseda deželnih duhovnikov je preslaba, glas vpijočega v puščavi; špitalska cerkev v Ljubljani pride luteranom v last, in je njih poglavno zbirališče, z eno besedo: po vseh slovenskih krajih zmaguje nova vera.

Vendar sklepi božje modrosti so skrivni, nikdo ne pozná njenih potov. Na Slovenskem je zdaj katoliška vera zapadala in umikala se novi; katoliški kristjanje so žalovali in nesrečo svoje vere objokovali in vendar je bilo po božji previdnosti ravno luteranstvo poklicano, zraven toliko nadlog, ki je je zavolj njega zdaj katolištvo trpelo, po drugi plati vzrok neizrečene koristi in sreče Slovincem postati s tem, da je njih národnost zbudilo in njih jezik po sto in stoletnem prestanku zopet v pisanje in šole vpeljalo in mu saj nekoliko veljave zraven latinskega in nemškega zadobilo. Pred vsemi drugimi gre ta slava Primožu Trubarju. Ko je pregnan na Nemškem živel, ni si dal pokoja, tudi daleč od doma za svoje luteranske slovenske prijatelje skrbeti. On je videl velike nasledke, ki so je pri narodih novi veri na korist imeli latinski in nemški spisi, posebno pa tisti, ki so bili v domačem jeziku zloženi; videl je, da bo vstanovljenje luteranstva na Slovenskem le kratko, ako se mu trdne podlage v domačih bukvah ne postavijo, toraj sklene začetnik slovenskega pisanja biti. Loti se takih bukev, ki so bile ljudstvu za rabo najbolj pripravne, to je molitvenih in drugih svetih; radodarni nemški knezi pa skrbé za stroške, da so se mogle spisane bukve natiskovati in slovenskemu ljudstvu v večem številu pošiljati. Pisanje Trubarjevo je res proti sedanjemu slabo, polno napak in nemških besed, pa na to tú ni gledati; vsak začetek je težak, da je bila enkrat le pot pokazana, pozneje se je že smelo večega napredovanja nadjati se. Zatoraj se bode Trubar, kar se tega tiče, na veke v dobrem spominu slovenskega ljudstva ohranil; brez njega bi se bilo naše slovstvo Bog vé kakó po-

zno ali pa nikdar ne zbudilo; Slovenci bi bili morali dušnega kruha, ki je v bukvah shranjen, stradati, zaostali bi bili za svojimi sosedi in sčasoma popolnoma, če ne telesno, pa gotovo dušno poginili. Zatoraj moramo v tem oziru v hvaležnem spominu obdržati moža, ki je naše očete in nas te nesreče obvaroval; njegov izgled, da je od katoliške vere očetov odpadel, pa se ve da ni priporočati in posnemati, v tem obziru ga tudi ne hvalimo.

Kmalu ni po poti, na katero je Trubar stopil, več sam hodil, ampak mnogo učenih mož, ž njim združenih, je jelo s spisovanjem slovenskih bukev za Slovence delati. Omenjamo tu le Dalmatina, ki je prvikrat vse sveto pismo v zadosti gladkem in čistem jeziku v slovenski jezik prestavil. Takrat se je tudi prva slovnica za našo materinščino spisala. Kmalu se je pokazalo, kako potrebne so po domače pisane bukve za ljudstvo. Kakor riba, ki se na suho dene, po vodi hrepení, takó željno so tudi Slovenci segali po slovenskih bukvah, ki so jim iz Nemškega od Trubarja in njegovih prijatlov dohajale. Res je, da so pa tudi po drugi plati te slovenske bukve novo vero bolj, kakor vsi pridigarji razširjale. Leta 1564 se je štelo že mnogo več luteranskih kot katoliških Slovencev, če ravno so bile cerkve po deželi še večidel v rokah katoliških prebivavcev. Posebno se je v Ljubljani nova vera vkoreninila. Njen duh se je razlegal s prižnic in iz novo ustanovljene šole, kjer je prvikrat slovenski jezik svoje pravice zadobil. Cesar, ki je bil v strahu pred Turki, je zdaj očitno dovolil stanovom svobodni obred nove vere in oni zopet so mu to s tem povrnili, da so nad Turke šli in premagavši je v Bosno zapodili. Pa vkljub temu, da je luteranstvo povsod skoro dobilo veljavo, godilo se je vendar vsaj po Kranjskem preverjanje ljudstva mirno, brez posebnih preprirov in prelivanja krvi, ki se je tisti čas v drugih krajih, zlasti po Francoskem in Holandskem v potokih pretakala zavoljo nove vere.

Leta 1564 umrje cesar Ferdinand in razdeli avstrijske dežele med svoje sinove. Karol dobi Štajersko, Koroško in Kranjsko s Primorjem, tedaj večidel kraje, kjer še zdaj Slovenci prebivajo. Karol je bil vnet kato-

ličan, ki je sklenil proti novi veri ostreje ravnati kot njegov oče. Pred vsemi pa je želel kmete pri stari veri obdržati, ali je, kjer so se že preverili, z nova k njej pripeljati, toraj prepové po vaséh lutranskim pridigarjem pridigovati. Iz Metlike in iz Novega mesta spodi enako novoverne pridigarje; v luteranskem Kerškem mestu udari fajmošter Polidor Montagnana v cerkev, nekatoliškega pridigarja s prižnice zažene in kmalu potem vse mesto spreoberne. Vipavska dolina, večidel nove vere, povrnila se je tudi o tem času v staro cerkev; le 26 prebivavcev je tako trdovratnih, da rajši popusté stari dom, kakor novo vero. Ob enem je nova vera tudi na visokem Gorenskem omagala, kjer se je bila zlasti v Bledu, Loki in Begnjah utrdila. Loka je spadala pod oblast frižinskih, Bled pod oblast briksenskih škofov. Ko ta dva žalostni stan svojih duhovnih podložnih zvesta, pošljeta k njim poročnike in oznanovanje luteranstva po tistih krajih ostro prepovesta. Ljudje so se res na obeh krajih nekoliko obotavljali, pa stanovitnost škofov je užugala. Ločani in Blejci so postali večidel zopet katoliški; trdovratnim pa se je ukazalo, domovje prodati in iz dežele iti. Tudi Radoličane je o tem času njih prošt zopet spreobernal. Tako se je tedaj na Gorenskem katolištvo jelo z nova vzdigovati in razširjati. Le v Begnjah je veljalo zgolj luteranstvo, ondi je gosa Kacijanarjeva novo luteransko cerkev sezidala in v njej slovečega pisatelja, visoko učenega Dalmatina postavila za pridigarja in učitelja.

Tudi v Ljubljani se je sicer med tem jelo ostreje proti novi veri govoriti in delati, ker je škof Zebach previdel, da v takih časih milost in prizanašanje več škoduje, kot hasni. Pa njegovi nameni spodleté zavoljo ošabne novoverne stranke in on sam se reši iz smertne nevarnosti le s tem, da naglo zapusti Ljubljano, v katero potem silno privrè slovenskih luteranov, katerim je v domači vasi njih vera prepovedana bila. Pa tudi po malih mestih in po deželi je zmaga katolištva nestanovitna, česar so bile zlasti tačasne razmere krive. Karola so jeli namreč Turki hudo pritiskati, on se je bil v stanu le s pomočjo stanov braniti, zatoraj je mora, da bi je na svojo stran dobil, po-

tolažiti in jim svobodo novoverskega obreda zopet podeliti. Ko premagani Turki več ne protijo, Karol sicer poskusi omejiti privoljenje, čez katero so segali stanovi, pa ta poskus je tako razkači, da sklenejo, njemu nikakoršnega davka več ne plačevati in se za njegove prepovedi poslednjič več ne meniti. Ker mu moči manjka, ustaviti se takemu kljubovanju, zato se povsod zopet luteranstvo vzdigne ter ali popolnoma zmaga ali pa zraven katolištva veljavo dobí. Tako je omahovala takrat na Slovenskem vera; zdaj se je mislilo, da mora nova vera vekomaj obveljati, pa kmalo jo je zopet spodrinila njena nasprotnica, ki se je skoro popolnoma že zadušena zdela. Šploh se je videlo, da manjka pravega možá, ki bi imel zraven junaškega poguma visoko učenost, zraven gorečnosti za vero stanovitno, nevtrudeno marljivost, da bi mogel ovire ki so katolištvu na poti bile, premagati in luteranstvo zopet pregnati iz dežele in naroda, ki je bil toliko let zvest sin katoliške cerkve. Katolištvu na srečo in na slavo ljudstvu, ki ga svojega rojaka imenuje, v resnici pride tak mož 1597 l. na stolico ljubljanske škofije, mož, ki je z vsemi lastnostmi cerkvenega pastirja preobiluo obdarjen, navdušen apostelj katoliške vere, v duhovnem obziru za Slovence ravno to, kar na turških boriščih Kacijanar ali Herbart Turjaški v vojaških zadevah. Njegovo ime je Toma Kren; s pravičnim ponosom izreče katoliški Slovenec to slavno imé.

Rojstni kraj tega škofa bila je Ljubljana. Ko pride na tukajšnji aposteljski sedež, prizadevali so se ravno stanovi na vso moč, tudi ostanke stare vere preveriti in takó zopet narod v novi veri zediniti. Pa kmalu se čuti viša moč, ki katolištvo oživlja. Deželnim stanovom stopi Kren sam nasproti in vendar s svojo krepostjo in zgovornostjo cela dva mesca zbor zaderžuje, da ne dela novih, za katoliško vero nevarnih sklepov. Loti se najpred sprebrniti glavno slovensko mesto, dobro vedoč, da, če se tukaj njegov trud pospeši, posnemal se bode tudi po deželi izgled glavnega mesta. Toraj uči tû skoro neprenehoma, in se v svojem prizadevanji ne zmeni, ali je zjutraj, ali opoldne ali tudi temna noč; vsaki čas,

vsaka ura mu je enaka, če se more le kaj storiti za sveti namen. Kamor pride, obsuje ga večidel srdita novoverna množica, pa ko njega čuje, ostrmi in je večidel zopet stari veri pridobljena. Njegov iskreni govor, ognjeno okó, žareči obraz spreobrne mnogokrat v eni uri na stotine odpadlih in roka skrivnega morivca, tako pravi pripovedka, zastane in otrpne, ko zagleda Krena, kterega si je bil namenil prebosti. V kratkem je Ljubljana zopet nad polovico katoliška in slavni škof z nova po ulicah pelje častitljivo procesijo po dolgem prestanku tacega obhajanja in jo vkljub upiranju luteranov srečno dovrši v znamenje spreobrnjenja prvega domačega mesta.

Kakoršno v Ljubljani takošno je bilo njegovo ravnanje tudi po drugih slovenskih mestih in krajih. Prišel je v Kranj, Kamnik, Radolico, skoro v vsako imenitnišo vas na Gorenskem in ob Savi doli noter do dravskih bregov in povsod je blisk njegove besede trdovratne omečil, v novovernem mraku blodeče razsvetlil. Okoli 50.000 jih je bilo v kratkem tukaj vnovič v katoliško cerkev pripeljanih. Zdaj se podá Kren na dolensko in notranjo stran in dela tudi ondi enako nevtrudeno od jutra do večera. Dostikrat je do trde noči tešć; peš popotovati ni mu bilo težava; kozarec mleka je bila včasi skozi več dni njegova edina jed in pijača in trda klop ali še trši kamen njegovo počivališče. Spoznal je, da bi veliko lože spreobračanje bilo, ko ne bi novoverni pridigarji ljudstva spodbujali, zatoraj je podi iz dežele, enega sam vrže s prižnice ali je metati veli, kakor Dalmatina, Jerešiča, po imenu Juri Kobilá znanega, in druge. V zatiranji krive vere mu je Ferdinand, sin in naslednik Karolov, res tudi jako na roko šel, ter 1598. l. vsem luteranskim duhovnom ukazal, iz Kranjske, Koroške in Štajerske iti; toda Toma Kren si je v tem opravilu pridobil nevenljivo slavo in pri Slovencih zaslužil neumrljivo zahvalo.

Ko je Ferdinand s pomočjo vojaštva in škofov Jurija (III.), Stobeja in Martina Brenerja tudi na Koroškem in Štajerskem pregnal novo vero, bile so vse slovenske dežele zopet pokatoličane, le sem ter tje se je še kak luteranec potikal. Zdaj sklène škof Toma Kren

cerkev zopet v nekdanji stan pripraviti. Duhovni, katerim so bili novoverni zlahtniki posest vzeli, dobili so jo zopet nazaj; ker se je pa s tem kvar storil mnogim grajščinam, ki so te posesti že dolgo kot lastnino imele, povrnil je pravični škof takim grajščakom zgubo iz svojega denarja. Zanemarjene božje veže so se ocedile in popravile, mnogo se jih je tudi z nova zidalo; ljudje so se v veri bolj na tanko podučevali, zlasti s pomočjo jezuiškega reda, ki je bil takrat tudi pri nas vpeljan; sveti zakramenti, brez katerih je popred moral marsikdo več let živeti, delili so se zopet po gosto in v starem redu, 20.000 ljudi je Kren sam po spreobrnjenji birmal. Žalibog, da je med toliko dobrimi napravami tudi več slabjših bilo. Tako je slovensko slovstvo veliko škodo trpelo, ker so se požgale slovenske bukve, kjer so bile dobiti, ker se je mislilo, da ne bo zginil luteranski duh, dokler ne bodo bukve popolnoma zatrite. Mnogo teh bukev je bilo takih, da so se smele brez pohujšanja tudi katoliškim kristjanom v roke dati, toraj je gotovo velikega obžalovanja vredno, da so se tako neusmiljeno raziskovale in v ogenj metale. Kar jih je še ostalo, prišle so večidel v ljubljansko zbornico, ki je pa 1774. leta ž njimi vred pogorela. Tako imamo od bogatega slovstva tistega časa v primeri le še majhene ostanke, marsikaj bi bilo morebiti še v kakem starem gradu ali v samotni bajti dobiti, kamor ni segla pokončavna roka. Škof Kren je hotel sicer požgane bukve z novimi zgolj v katoliškem duhu pisanimi nadomestiti, pa manjkalo je za to delo takó marljivih pisateljev, kakoršni so Trubar, Dalmatin in drugi luteranski učeniki bili. Vendar je Kren tudi v tem obziru hvale vreden, ker se je če ravno ne mnogo pa saj najpotrebniše za ljudstvo spisalo. Škof sam je evangelije prestavil, Kandič je sestavil krščanski nauk ali katekizem, Kastelec in več drugih je nekaj molitvenih in podučnih bukev spisalo, ki se še zdaj sem ter tje med ljudmi nahajajo.

Spreobrnjenje luteranov je bilo tako popolnoma, da že 1620. l. ni bilo več nobene novoverne vasi ali ulice na Slovenskem, posamesi so pa še dolgo časa luterani ostali. V Vodicaх na priliko je umrl zadnji še le 1813.

leta. Pa nasledki nove vere na Slovenskem so se strašno pokazali v drugih deželah, kamor so šli pregnani slovenski luterani. Tako je Dolence Černomelj, ki se je na Dunaj podal, v tem mestu velik punt vnel. Še hujšega pa na Českem žlahtnik slovenske krvi, Goričan Turn, ki je bil glavni začetnik grozovite vojske, ki je 30 let trpela in nezmerno nesreče skoro celi Evropi naklonila. —

XV. Še en ozir v 16. stoletje.

 Šestnajsto stoletje je bilo zlati čas zgodovine našega naroda, celó dvestoletna doba svobodnega slovenskega vojvodstva se ne more temu stoletju na stran postaviti. V vseh obzirih je dosegel takrat naš narod visokost, kakoršne ne prej ne pozneje. Hrabro so se proti sovražnikom obnašali; v potokih se je pretakala turška kri na boriščih; mnogo slavnih vitezov domače krvi se je pokazovalo; kolikor bojev so imeli, toliko zmag skoro so naši očetje dobili. Da so Slovenci tudi za vero junaške boritelje imeli, to smo enako videli; škofa Urban Tekstor in Toma Kren sta svitli zvezdi, na kateri smé vsak katoliški Slovenec z občudjenjem in hvaležnostjo gledati. Enako krepko in stanovitno so se pa tudi varovale deželne pravice. Stanovi*), ki so iz žlahtnikov, mestnjanov in pozneje tudi iz duhovnov obstajali, imeli so večkrat na leto zборе, pri katerih so se o deželskih potrebah posvetovali. Pozneje, ko so se opravki in skrbi zavolj turških vojsk množile, izvolili so izmed sebe odbor,

*) Se ve, da je tu govorjenje le o stanovih na Kranjskem; na Koroškem in Štajerskem so se v mnogih rečeh drugače vedli in so bili že večidel nemški.

ki je celo leto zbran ostajal in je smel ravno tako veljavne sklepe kakor veliki, popolni zbor delati. Tudi pri cesarji ali sicer pri avstrijanskih vladarjih so stanovi poročnika in varha svojih pravic imeli. Kakó skrbno so nad temi čuli, vidi se iz tega, da so včasih celo davek odrekli, kedar so mislili, da se njihove svobode žalijo. Res, da so šli stanovi novi veri jako na roko, pa enako res je tudi po drugi plati, da se brez njihove pomoči nikdar ne bi bili mogli vedno napadajoči Turki odtirati in takó slavno premagati. Takrat se je tudi na Slovenskem učenost povzdignila in je kmalu krasno cvesti jela. Začetek domačega pisanja in najslavnejši pisatelji so bili že omenjeni. Zdaj še nekaj o drugih, ki niso ravno v slovenskem jeziku pisali, ki so pa vendar s svojo razumnostjo in učenostjo krasota svojega naroda.

Prvi med temi je Žiga Herberstein, ki je bil 1486. l. v Vipavi rojen. Otrok je bil slaboten, pa v poznejših letih je ozdravel in okrepčal. Oče je videl velike zmožnosti svojega sina in ga da krškemu škofu v poduk. Ko se je pri njem latinski naučil, gre na Dunaj, tu se uči, stopi v vseučilišče in v kratkem vse součence prekosi. Še le šestnajst let star stori že skušnjo z najboljšim uspehom, pa tudi potem se še zase uči in najmanj eno uro na dan v ta namen obrača. Dvajset let star stopi v vojaščinjo, pa če ravno se pogumnega bojevavca skaže, cesar Maksimilijan vendar sklene bolj njegovo razumnost kot dlan rabiti in ga toraj kot svojega poslanca pošilja skoro k vsem evropskim vladarjem in vladam. Od 1516. do 1556. l. je videl Žiga vsa vaznejša evropska mesta in mogočnike. Najimennejša med vsemi pa je bila njegova pot k ruskemu caru Ivanoviču 1516. leta. Ruska je bila takrat še zgolj neznan država; ko pride tedaj Žiga tje, najde z veseljem začudenjem skoro ravno tiste šege, navade in jezik, kakoršne je tu med svojimi slovenskimi rojaki videl in čul. Željno zapisuje vse, kar se mu zastran ruske zgodovine, zemlje, vlade, vere, postav in navad pripoveduje. Vse to je dal 1594. l. na znanje in si je s tem tako slavo zadel, da so ga sploh pozneje drugega najdeca ruskega carstva imenovali. Ko ne bi bil slovenskega znal, bil bi težko

kaj o teh rečeh zvedel, ker so je car in drugi pripovedovali po ruski, kar je lahko razumel zavoljo podobnosti s svojim maternim jezikom. Tako je pokazal Herberstein, da človeku vse, česar se uči, prav pride, in da tisti, ki svoj materni govor zaničuje, le sam sebi kvar dela, ker ga ne bi mogel kakor Žiga rabití, ko bi v take ali enake okoliščine prišel.

Drugi slavni možje bili so: Lambergar, ki je bil tudi cesarski poročnik in poslanec in si je velike zasluge, ne le za Avstrijo temuč za celo krščanstvo, zlasti s tem pridobil, ker je večkrat s svojo besedo silnega turškega cara Solimana potolažil, da je od svojih grozovitih naklepov odstopil. Potem Bohorič, ki je latinski sestavil že omenjeno slovnico slovenskega jezika, za 1584. l. prav dobro. Dalje Janez Manlius, ki je po nasvetu za domače reči marnega Trubarja 1561. l. napravil prvo bukvotiskarnico, v kateri je zraven latinskih in nemških bukev tudi posebno slovenske natiskoval. Število še sicer učenih in umnih mož bilo je na Slovenskem takrat tako veliko, da se ne morejo tukaj vseh imena omenjati. — Pa ne le dušni, temuč tudi telesni blagor se je takrat pri Slovencih povikšal; kmetje so saj nekoliko olajšanja zadobili, ker je Karol dal njih davščine in tlake na tanko zapisati, da se ni moglo več ž njimi takó svojevoljno ravnati kakor pred; po mestih ste obrtnija in rokodelstvo cveteli; povzdignila se je kupčija, ki je imela glavni sedež sicer v Ljubljani, pa je vendar tudi druga mesta, posebno Kamnik bogatila; z eno besedo v vseh razdelkih življenja bilo je takrat veselo gibanje, vsak je skušal srečo, eden v vojski, drugi pri kupčiji, še drugi pri obrtni in poljedelstvu. Ker ni bilo Turkov več v deželo, pokazalo se je kmalu blagostanje v vseh stanovih ter se je razcvetalo če dalje lepše. Narod je radostna zadovoljnost in pravičen ponos prišnil. Revščine je bilo malo takrat, zakaj v tako živem, občnem gibanji je dovelj zaslužka za vsacega; le tedaj, kedar kak narod zaspí in se poleni, množé se berači. Slovenci so bili takrat v sebi krepko, od zunaj povsod cenjeno ljudstvo. Večkrat so drugi, kakor laški in španjski vladarji, v naše dežele svoje poročnike poslali,

da bi jim za njih vojsko krepkih, pogumnih Čičev ali Gorencev in drugih Slovencev nabrali. Tako so se tedaj takrat pri Slovencih združile vse reči, ki narodu slavo in čast naklanjajo. Žalibog! da je trpela ta svitla doba le sto let, zakaj v 17. stoletji Slovenci zopet v vseh obzirih zapadejo in strašna noč, ki okoli 150 let trpi, zagrne naš narod, dokler se ne začne še le proti koncu 18. stoletja vnovič daniti in obupnemu očesu zopet odkrivati jasnejša prihodnost.

XVI. Od konca turških do francoskih vojsk.

Ko so turški in beneški boji svoj konec dosegli, niso se naši očetje več sami in v svojim imenu proti sovražnikom branili. Oni so bili popolnoma z Avstrijo združeni, dajali so davke in vojake za občno avstrijsko armado in so z državo zvesto delili vse nesreče in nadloge, ki so nad njo prišle. Razmere in okoliščine časa so nanesele, da je narod mnogo dobrega in slavnega zgubil, kar se mu bile zmagovite turške vojske podelile. Najpred je tisto krepko življenje nehalo, ker niso več sovražniki protivili in v nevarnost pripravljali dežele, ki je morala popred zavoljo tega vedno na nogah ostati. Potem so prišli deželni stanovi skoro popolnoma ob veljavo, zato, ker so se sploh razmere med vlado in stanovimi jele spreminjati in se je središčna vlada krepčala stanovom in deželi na škodo. Dalje je zopet blagostanje zginilo, ker so se njegovi viri zamašili, ker so se kmetu nezmerne davščine nakladale, obrtniki napote delale, ker so kupčiji pri splošnem obožanju majheni dobički kazali. Število učenih se je zelo zmanjšalo, narodno pisanje je zaostalo, slovenščina je mogla šolo zapustiti in je zopet ob svoje

pravice prišla. Vendar je narod molčal in se celó rado-
voljno 30 let pod Ferdinandom II. in Ferdinandom III. z
Avstrijo združen proti njenim sovražnikom in sovražnikom
katoliške vere bojeval! Ker so bili v teh bojih Slovenci
zgolj med drugimi Avstrijanci zmešani, zato se tudi ne ve o
njih posebnih delih, kakor sploh slovenska zgodovina zdaj
pomankljiva in prazna postane. Za Ferdinandom III. je vlado
avstrijskih in toraj tudi slovenskih dežel prevzel Leopold I.,
ki skoro vès čas svojega kraljevanja, to je blizo 50 let, ni
meča iz rok položil, ker so ga zdaj Francozi zdaj Turki
napadali, katerim se je mogel le z največim trudom ubraniti.
Turki so sklenili takrat Avstrijo in z Avstrijo krščanstvo po-
polnoma pokončati in so se s 300.000 vojaki proti Dunaju
vzdignili, da bi s pridobljenjem glavnega mesta toliko bolj
druge kraje v strah pripravili, da se radovoljno podajo.
Naglo so se avstrijski narodi na bran postavili, posebno
hitro so bili na nogah Slovenci, ki so deloma odrinili k
glavni avstrijski vojski, ki se je blizo Dunaja zbirala, deloma
se pa tudi ob Savi, Dravi in Muri ustavili, da ne bi od
tukaj kaka druhal v nezavarovano deželo udarila. Avstrii
so prišli takrat tudi drugi zlasti Poljaki pomagat, in njih
kralj je premagal silno turško armado pri Dunaji, ki bi se
bil sicer moral že v kratkem podati nevernikom. Od zdaj je
nehala turška sreča proti kristjanom, od leta do leta so ti
bolj napredovali. Ogersko, katero so Turki okoli poldrugega
stoletja v svoji oblasti imeli, morali so zdaj pustiti in je
1699. l. za vselej Avstrii odstopiti. Nezmerno denarja
in vojščakov so Slovenci v namen tega boja darovali, več
najhrabrejših slovenskih vodjev iz Turnove, Turjaške in
Herbersteinove rodovine je s svojo krvjo ogersko zemljo
škropilo in tu junaško dušo izdihnilo.

Veliko bolj nesrečne so bile pa dolgo časa avstrijske
vojne proti Francozom. Vendar teh takrat ni bilo
v Avstrijo, samo 1703. l. je francoski vodja Forbin
v tržaško morje z ladjami pridrl in tržaškemu mestu
ukazal podati se. Ker ga mesto ni poslušalo, jel je
sicer je obdajati in trdo vanj streljati, pa Tržačani in
drugi jim na pomoč prišedši Slovenci se takó moško
in stanovitno branijo, da nad svojim naklepom obupa in

sramotno pobegne. Tudi sicer so se naši očetje v tej vojski prave junake skazovali. Res so najrajši doma ostajali in se najsrčneje bili v taki vojski, ki se je vodila, kakor nekdanj turška, ali na njihovi zemlji ali saj ne daleč ukraj njihove meje; res so se mnogokrat celó obotavljali in vojaščini skrivali; da so pa to le iz goreče ljubezni do doma ne pa iz strahljivosti storili, pokazalo se je, ko so enkrat iz dežele prišli in se jim je toženje po lepi domači nekoliko poleglo. Zdaj so bili zgolj ogenj in jeklo in večidel vselej, kedar so oni zgrabili, je sovražnik pod njih težko roko omagal.

Pod Leopoldom I. prišla je tudi vednostim zopet boljša doba, le žalibog, da je takó malo časa trpela. Mnogo mož je jelo takrat zopet pisati, vendar večidel ne v zaničevani materščini, temuč nemški, laški ali latinski. Tako sta Schönlebn a, oče in sin, prva nabirala povesti in pravljice, ki v domačo zgodovino segajo. Te je porabil kmalu potem neutrudljivi Valvazor za svoje veliko, v mnogih obzirih neprecenljivo, v nemškem jeziku pisano delo. Celó življenje in vse premoženje je ta slavni mož v to obrnil, da je stare spise, grajska pisma, narodne pripovedke, z eno besedo vse bukve in reči v roke dobil in porabil, ki so o domačih rečeh kaj naznanjale ali omenjale. Toraj nam je zamogel v svojih debelih štirih knjigah tudi obširno o naših očetih, njih zgodbah, navadah in šegah, o domačih mestih, gradovih, cerkvah in vaséh, o deželnih napravah in postavah vse bolj znamenitno in zanimivo spisati in zapustiti. — Tudi jezuit Martin Bavar, iz Solkamna pri Gorici domá, pečal se je pridno z zgodovino slovenskih dežel. Spisal je v latinskem jeziku noriške zgodbe, ki so zlasti zavolj svoje natančnosti velike hvale vredne. Janez Dolničar (Thalnitzcher von Thalberg) lotil se je težavnega dela, da je imenitosti in zgodbe ljubljanskega mesta od najstarejih časov sestavil. Z goriško zgodovino se je pa posebno učeni Atems pečal in v tem obziru mnogo koristnega spisal. Posebno slaven Slovenec je bil takrat Oglar, iz Naklega na Gorenškem doma. Prišel je on na Rusko in je bil zdravnik cara Petra. Ta je želel zedinjenje rimske katoliške z

rusko cerkvijo in je poslal zato svojega bistrournega Oglarja v Rim, da bi se tu s papežem zastran te prevažne reči pogovoril in pogodil. Ko je videl on, da se to ne dá dovršiti, zapustil je zopet Rim in je umrl nazaj gredé v Kranji, le eno uro daleč od svojega rojstnega kraja. —

Sploh so bili pa tisti časi silno neomikani, suróvi in divji. Ljudje so bili neskončno vražni, celó najumnejši možjé se niso mogli babjim veram odpovedati, vera v copernice in strahove je bila tako trdna, da so tistega za neverca imeli, ki se je predrznil take čenče tajiti. Toliko manj pa se je prava vera spolnovala, vedno je bilo o krivicah, pobjih in roparstvu čuti. Vzrok tega je bilo, kakor vselej in povsod, pomankanje dobrih šol, v narodnem duhu osnovanih; le ondi, kjer so take ustanovljene, more se ljudstvo omikati, požlahniti in k pravemu pobožnemu in pametnemu življenju napeljati. Ker je bilo takrat le malo šol, zato se tudi ni čuditi, da je odivjačenost in nevednost takó splošna postala. Človeka groza trese, ko bere takratno napravo sodeb in opravila, po katerih so se sodniki ravnali. Priče so takrat malo veljale; ko je bil kdo česa obdolžen, bil je poklican in izpraševan; ako je obstal, bil je brž kaznovan, ako je bil pa nedolžen ali trdovraten in je tedaj tajil, djali so ga na tako imenovano tvezo (tezavnico), to je, privezali so mu na roke in noge silne kamne in ga tako čez klop položili, da si je bil vsak hip pretrganja svest; ali so mu pa tudi roke ali noge v klešče djali in ga stiskali, da mu je v kratkem času polt začrnela in kri izza prstov priplivkala. To so z obtožencem počenjali tako dolgo, dokler ni obstal in se krivega spoznal. Pogosto se je toraj moralo zgoditi, da je tudi najbolj nedolžni na tezavnico prišel ter zavoljo bolečin se krivega spoznal in potem kazen prejel. Posebno so tezavnico pri tako imenovanih copernicah rabili. Ženico, ki je bila takó nesrečna, da je bila nagrbljenega obraza in da je sivo starost dosegla, so imeli za copernico. Žene s prebrisano glavo, ki so si znale kaj prigospodinjiti in z domačimi pomočki koga ozdraviti, štele so se med copernice. Dostikrat je, se ve, tudi sovraštvo, nevošljivost in opravljiv jezik ktero v sum copernijstva pri-

pravil. Vse take nesrečnice so se zelo marljivo iskale in krivičnim sodbam izročevale. Veča slabost ženskega memo moškega spola je delala, da so se obdolženke po kratkem tvezanji pogum zgubivše za copernice spoznale. Pa s tem se niso rešile, temuč le smrtno sodbo nad seboj izrekle. Vsaka copernica mora, tako so postave ukazovale, umreti. Rabeljni so ubožice, ko so obstale, prijeli in je ven vlekli na plan na kak bolj visok prostor, ki je bil nalašč zato pripravljen. Naredila se je tu grmada, na katero so potem tiste, ki so se za copernice spoznale, zagnali in sežgali. Posebno pogostoma so bila taka pogo-rišča okoli Cerknice, kjer ni leto preteklo, da ne bi bila ena ali druga po neskončni traparii in nečloveštvu sod-nikov svojega življenja zgubila.

Pa kakor ostre so bile sodbe v svojem ravnanji proti slabim ženicam, bile so vendar popolnoma nezmožne in slabe proti tatovom in tolovajem, katerih so takrat gomzele vse dežele. Nikjer se to ni bolj pokazalo, kakor pri izurjenem hudodelniku Kljukcu, o katerem se še zdaj mnogo med ljudstvom pripoveduje. On je posebno društvo osnoval, v katero so se najbolj zviti goljufi in tatovi jemali in je s svojimi pomagači mnogo let ljudi prekanoval, de-želo nadlegoval in zlasti grajščinam nezmerno škode na-pravljaj. Gosposke niso le enega teh rokonačev, ki so se med sabo modre brate imenovali, v roke dobile in so bile na zadnje prisiljene, s Kjukcem pogoditi se in mu po-polno odpuščenje podeliti. Ker je že dovelj nagoljufal in naplenil, sklenil je tudi on, zopet svojemu stanu odpove-dati se in je živel potem mirno v tem, kar si je bil s svojo zvijačo in tatvino pridobil. Pa njegovi tovarši niso bili še pri volji, družbo „modrih bratov“ razvezati, in so bili ljudem še dolgo časa velika nadlega, brez strahu pred gosposkami, ki so mislile, da so v zvezi s hudim duhom in se bale, da si ne bi, jih skrbno iskaje, njih maščevanja naklonile. —

XVII. Francoske vojske.

Zavoljo sebičnosti in vladeželjnosti ni moglo biti tisti čas stanovitnega miru. Kakor Leopold I. sta imela tudi njegova naslednika Jožef I. (1705—1711) in Karol VI. vedne vojske zdaj proti Turkom zdaj proti nepokojnim Francozom. Ker se more blagor dežel le v miru povzdigniti, zabredla so tedaj avstrijska ljudstva in tudi Slovenci v tej vihari dobi v največo revščino. Kmečki stan zlasti je ječal pod dvojnim jarmom, vojaških davkov, ktere je cesarju plačeval, in grajske oblasti, ki je takrat čedalje trša postajala. Zakaj vojska je tudi grajščinam velik kvar delala, toraj so skušale one svoje zgube nadomestiti s tem, da so od podložnih večje davščine tirjale, kakor so se jim prejšnje čase dajale. Vendar si je Karol na vso moč prizadeval svoje dežele osrečiti in je mnogo koristnih naprav tudi v slovenskih deželah vpeljal. Zlasti si je kupčija zopet opomogla, ker je Karol ovire, ki so jej na poti bile, odpravil, deželo roparjev očistil, stare slabe ceste popravil, nove, pripravnejše in krajše osnoval in svojo skrb obrnil posebno na morje, ki je kupčiji glavna pomoč. Takrat je dobil Trst svobodno pristanišče ali barkostajo, da se je smelo blago po suhem in po morji prosto vpeljavati. Ta naprava je toliko sadu prinesla, da je tržaško mesto kmalu najbogatejše v naših krajih postalo in je število ljudi, katerih je popred komaj 6.000 bilo, v kratkem trikrat večje postalo. Takrat se je tudi lepa velika cesta od Trsta skozi Kranjsko in Štajersko do Dunaja napravila, da se je zdaj v to mesto v malo tednih prišlo, ko se je pred mesce potrebovalo. Ravno tako kakor svobodna tržaška barkostaja služila je tudi ta cesta kupčiji, ker se je prevaževanje blaga in ljudi zdaj po toliko krajši in pripravnejši poti, toliko laže in hitreje godilo. Vlada Karola VI. se tedaj zamore tisti čas

imenovati, ko se je naš narod iz globoke prepadi začel zopet vzdigovati in mu je zopet boljša doba zasijala.

Ker ni Karol VI. nič sinov imel in je za Avstrijo veljala postava, da morejo le moški prestola in vlade deležni biti, ga je ta okoliščina v mnogo skrbí pripravila in prizadeval si je z največimi darili in zgubami druge vladarje na svojo stran dobiti, da bi po njegovi smrti njegovo hčer Marijo Terezijo vladarico Avstrije spoznali, ravno takó je tudi svoje podložne opominjal, zvesto držati se njegove rodovine, tudi ko njega več ne bo, in združenim, kakor do zdaj v bratovski zvezi, pri Avstrii ostati. Oboji so mu res tudi obljubili, da bodo na tanko njegove želje spolnovali in tako je umrl mirno in lahkega srca 1740. leta. Pa zdaj se je pokazalo, koliko obljube sebičnih in lakomnih veljajo. Komaj je oko zatísnil, zavrgli so skoro vsi evropejski kralji pozabivši zagotovilo, katero so umrlemu dali, Marijo Terezijo, in se pogodili Avstrijo raztrgati in dežele med sabo razdeliti. Pa pokazalo se je zdaj tudi, da stoji vlada, kateri so narodi vdani in jo ljubijo, na dovolj trdnih nogah, da se zamore tudi največim nevarnostim srečno v bran postaviti. Avstrijska ljudstva so ostala mož beseda in so se krepko v nezmernem številu krog svoje junaške cesarice Marije Terezije zbrala ter ohranila jej prestol, krono in državo. Res so privreli sovražniki od vseh krajev, res je bilo mnogo nevarnost in trdih bojev prestati, veliko denarja, vojakov in drugih reči darovati, res je v potokih kri avstrijskih sinov tekla in na jezere mrtvih na boriščih poginilo; pa Avstrija je obstala, stanovitnost in zvestoba ste zmagali, naklepi sovražnikov so se večidel v njih zgubo končali. Med avstrijskimi narodi in vladarji pa je storil ta boj trdno, nerazdrljivo zvezo, ker so oboji spoznali, da so drugi brez družega slabi, pa močni in nepremagljivi v prijaznosti, zvestobi in edinosti. Avstrijski národi so pokazali, da niso le zató skupaj, ker so enkrat po pogodbah, kupih in ženitbah, ktere so enkrat njih odmrli vladarji z vladarji habsburške rodovine storili, združeni bili, temuč veliko bolj zató, ker je lastni blagor in lastno nagnjenje na Avstrijo veže.

Preobširno bi bilo in tudi ne sega sem, popisovati vse dobrote, ktere je hvaležna cesarica Terezija svojim podložnim o svoji dolgi, 40letni vladi (1740—1780) podelila; omenjamo tu le najvažnejše, ki naše dežele zadevajo. Tudi Slovenci so prelivali svojo kri za državo in prestol, zatoraj so tudi oni mnogo koristnega od svoje vladarice prejeli. Gotovo najboljše za omiko ljudstva bile so šole, ki so se takrat po mestih in tudi marsikje po vaséh ustanovile. Edina napaka pri tem je bila, da se je materni jezik v viših šolah v Ljubljani, v Novem mestu in Gorici popolnoma zanemarjal in je le še med prostim ljudstvom bravecev imel. Šole so v naše dežele zopet vpeljale učenost, ki se je préd skozi več časa le še po imenu poznala. Tudi za kmečki stan, ki je bil vkljub temu, da je bil skozi in skozi steber državi, vedno zatiran, čutila je cesarica milost in ga saj toliko od grajskih gospodov oprostila, da ti več niso smeli s kmetom svojevoljno ravnati in mu, kakor se je pred dostikrat zgodilo, zdravih udov ali celó življenja jemati. Nečloveško tvezanje je zadnja leta svoje vlade v največe veselje vseh pravoljubnih popolnoma prepovedala, tudi nespametne sodbe zastran copernic so morale jenjati, pri sodnicah so namesto grozovitnih muk v veljavo prišle priče in razsoje so se vršile po pravičnejših postavah. Vojaški davek ni bil več tako negotov, temuč na tanko uganjen in po oziru na večo ali manjšo zemljiščno posest preračunjen. Vladanje dežel je postalo pripravnejše, ker je Marija Terezija odpravila mnogo nepotrebnih vradov, ki so opravke namesto olajšati je, le še bolj medli in zapoznjevali, in namesto njih je ustanovila kresije, ki so bile pod oblast deželnega stotništva djane. Kupčija je v južnih slovenskih krajih jela čedalje bolj cvesti, ker je cesarica tudi nanjo svoje skrbno oko obračala, zlasti ker je celo primorje za kupčijsko okrožje razglasila in dovolila mnogo malih cest napraviti. V vseh obzirih je takrat slovenski narod novo življenje začel in morda bi bil, ako bi bil le cesaričin naslednik v enakem duhu napredoval, v kratkem dospel na stopnjo do takrat neznanega blagostanja.

Res je imela Terezija tudi takega naslednika, Jo-

žefa II. po imenu, čegar slavni spomin v vseh človekoljubnih prsih vesele misli budi; pa žalibog, da je ta njen naslednik tako naglo zamrl, da ni mogel svojih blagih namenov izvršiti in še to, kar je storil in vpeljal, bilo je do malega zopet ž njim vred zakopano. Srčna žalost obide človeka, ko iz tega, kar se je o njegovem kratkem vladstvu zgodilo, sklepa, kaj bi se bilo narodom na blagor storilo, ko bi mu bila božja previdnost daljše življenje podelila. S hvaležnostjo se mora še zdaj vsak kmet nanj spomniti, kajti prav on je bil, ki je njegovega očeta ali deda proti ne preveliki odkupnini svobodnega posestnika razglasil in ga iz sodne oblasti grajščin v svoje lastno, dobrotljivo varstvo vzel. Z veseljem se spomni njegovega imena tudi vsak učenjak, ker v cesarju Jožefu varha in podpornika vseh vednost zagleda, ki je odpravil ovire, katere so do tistih mal učenosti nasproti bile, ki je svobodo tiska in pisanja, brez katere ni nikjer prave povzdige v tej reči pričakovati, le z malimi koristnimi mejami dovolil, ki je neizmerno šol po mestih in vaséh v vseh deželah oblagodarjene Avstrije vpeljal. Žalibože da mora Slovenca boleti, ko vidi, da tudi ta razumni cesar ni cenil njegovega jezika, temuč bi ga bil rad popolnoma z nemškim nadomestil, pa vkljub temu ne more Jožefa nihče srditega protivnika narodnega prizadevanja imenovati. Zakaj ravno takrat, ko je njegova vlada otrpnjeno Avstrijo z novim ognjem navdajala, oživilo se je zopet tudi dolgo zaostalo pisanje v domačem jeziku, takrat se je mnogo Slovencev med učenim svetom (Karol Zojs, Veba, Florijančič, Grubar itd. eni nekoliko pred ali pozneje, večidel tisti čas) pokazalo, takrat so se prvi pravi rodoljubi in goreči prijatli slovenščine izgojili in vzbudili: Žiga Zojs, Vodnik, Linhard, Kopitar itd. — Enako mora cesarju tudi domača kupčija hvaležna biti, on jej je prav za prav še le tisto povzdigo dal, da se je mogla v tem obziru ponosno drugim narodom na stran postaviti. Na jezera bogatih bark vseh narodov in delov sveta je priplavalo vsako leto zdaj v Trst in na 40.000 se je že število njegovih prebivavcev narastlo. Tudi kmetija je takrat novo, svitlejšo dobo nastopila. Ljudjé so

jeli sem ter tje stare napake puščati in nove, koristne znajdbe vpotrebovati. Prišel je takrat korun (krompir) v navado in se je kmalu zavoljo svoje tečnosti za ljudi in živino tako prikupil, da so ga povsod začeli saditi. Jelo se je za senožeti, za gnoj, sem ter tje po grajščinah tudi za lepe vrte skrbeti, jela se je detelja sejati, živina v hlevih rediti, setev spreminjati na drugo leto na eni in tisti njivi, da se na pr. pšenica ni več let zaporedoma na en prostor sejala, kakor se je popred večidel godilo. Na Goriškem se je začelo pridelovanje svile, po Vipavskem in Dolenskem se je čedalje večja skrb za vinograde kazala. V mnogo rečéh je bilo blagostanje ljudstva videti, kakor pri zidanji hiš, ki so takrat namesto prejšnjih lesenih bajtic jele vzdigovati se, posebno tudi v obleki in noši. Poprejšnja dolga, večidel platnena oblačila so se zgubivala, in namestovala se je žlahtnejša iz sukna, žameta in svile. Tako si je tedaj o vladi Jožefa II. v vseh obzirih dežela opomogla in jel je narodni blagor cvesti. Zatoraj počivaj mirno, ljubomili, preblagi car! tvoje kosti so strohnele, pa spomin ti je ostal in se hrani od roda do roda, od ljudstva do ljudstva. Tudi v posavskih in podravskeh krajinah in na jadranskih bregovih, ki še zdaj sad tvoje dobrotljive setve vživajo, ne bo nikdar iz sreca in ust naroda zginil. *)

Naslednik Jožefov je bil Leopold II., pri Slovencih „žnabljasti“ imenovan, ki je vladal le dve leti od 1790—1792. Huda vojska mu je žugala od Francoskega sem, kjer je takrat grozovita prekucija, ki se je vnela iz neizmernege stiska, v katerem je bilo francosko ljudstvo, krščanstvu in evropskim vladarjem s smrtjo in končanjem protila, vse narode pa, ki niso bili dosti manj trpinčeni, kakor Francozi popred, na svojo stran vabila in

*) Le škoda, da je bil Jožef preveč svoje glave, prenaigel in premalo previden, da je hotel vse zenačiti in vse na svoj Dunaj zveliči, in da pri tem ni celo nič maral za pravice in svobodo posameznih narodov in dežel. Ravno to, da je on žalil razne stanovce in narode, bilo je krivo, da Avstrija za njega ni bila prav srečna, če ravno se nikakor ne more tajiti, da je imel Jožef II. visoke namene in blago srce.

jim obetala pridobljenje enake svobode. Pa drugi národi so bili pametnejši. Če ravno je prava svoboda prvi nebeški dar, ker je vir in vzrok največe narodske povzdige, bila je vendar francoska prekucija graje vredna, kajti njen sad ni bila taka prava svoboda, temuč rop, požig, morjenje, končanje vseh božjih in človeških naprav, zatoraj so tudi drugi národi zaničevaje francoske obljuje zavrgli in se zvesto svojih vladarjev držali. Zatoraj napovedó Francozi skoro vsem evropejskim državam boj in deró, svojega blagodušnega kralja in njegove večidel malovredne služabnike umorivši, z neizmernimi vojskami proti avstrijskim, angleškim, nemškim, španjskim in drugim vojakom, katerih velitelji so Francoze, v množico svojih trum zaupajoči, preneglo zaničevali in jim v smešni, slepi ošabnosti celó s poginom njih glavnega mesta Pariza žugali. Na vseh francoskih mejah zagrmé zdaj topi in vname se najgrozovitnejši boj. Vojaki so ponosni na svojo navajenost in izurjene vodje, Francozi pa na oprostenje od težkega jarma, na narodno zmago, a zraven sopihajo po maščevanji in se bojujejo v strahu gotovega pogina, ko bi omagali, z obupno neskončno srditostjo. Vendar Leopold učaka le začetek morjenja in 1792. l. umrje pred nadlogami, ki so imele v kratkem priti nad Avstrijo.

Sledí mu Franc I. (kot nemški cesar Franc II.); njega zadene to, čemur je umrli sprednik odšel, namreč več kot dvajset let s kratkimi prenehljeji trpeče, zgubepolno bojevanje proti razdraženemu francoskemu ljudstvu. On sam se je od konca podal v Belgijo (v severnem izhodu Francoskega) na borišče, da bi se s toliko večim pogumom trume vojskovale, ko bodo videle cesarja samega ž njimi nevarnost deliti. Pa kmalu se zopet pobitega srca vrne. Že neskončno razkačenje Francozov je majhene pospehe obetalo in ga v skrb pripravilo; še bolj pa si je bil svest prihodnjih nesreč, ker so vstale med vladarji, ki so bili proti Francozom v boji, razprtije in med vodji posameznih držav hudo sovrašтво, da ni hotel nihče drugemu pokoren biti in ž njim složno in edino ravnati. Takó je trajal skozi tri leta neprestan boj, v katerem so na zadnje, proti vnanjim sovražnikom vedno zedinjeni Fran-

cozi evropejske armade užugali. Česar se je Franc bal, to se je zdaj zgodilo; vladarji so pogum zgubili, spustili so se posamesi s Francozi v pogodbe in podali so se eden manj, drugi več zgubivši, z borišč, tako da le še Avstrijani in Angleži v ognju ostanejo. Pa to, kar se ni dalo z združenimi močmi dognati, bilo je toliko manj mogoče, ko se je velika, proti francoskemu nepokoju storjena zveza razrušila. Angleže, se ve, varovalo je morje, pa toliko grozovitnejše so nasprotniki, ktere je takrat jel mladi Napoleon Bonaparte voditi, nad avstrijske vojake in kmalu tudi nad avstrijske dežele padli. V svojo nesrečo so imeli cesarski večidel nevedne, pa tolikanj predrznejše zapovednike. Glavno bojevanje je bilo na Laškem. Tù je Napoleon Bonaparte vodja za vodjem pobil, armado za armado končal, mesto za mestom dobil in na zadnje ostanke cesarske vojske v Mantovo zapodil, ki je bila potem več mesecev trdo oblegovana. Nadloge, ktere so ti vojaki med oblego trpeli, ro res nepopisljive, od zunaj je pritiskal sovražnik, od znotraj so soparica, kuga in lakota uboge morile. Med temi nesrečnimi bil je tudi polk (regiment) Slovencev iz Kranjskega, ki so do malega vsi v oblegani trdnjavi poginili. Na zadnje se je tudi Mantova podala in viharno so zdaj Francozi skozi Laško gori v naše kraje vihrali; vse, kar se jim ustavlja, v prah in pepel zdrobé. Gradiška se jim poda, Idrijo posede vodja Bernadote, tudi v Trstu, od kodar je polovica ljudi v Istro zbežala, razpnè francoski voditelj Dugna trobojno bandero republike, med tem ko Napoleon sam skozi Koroško in Štajersko proti Dunaju dere. Vendar se Francozi, ki so v naših krajih ostali, niso tako divje vedli, kakor se je pričakovalo, samo Trstu se je tri milijone davka naložilo, kar pa tako bogatemu mestu ni bilo težko plačati. Tudi niso takrat dolgo pri nas ostali, ker sta 18. aprila 1797. l. cesar in Napoleon mir storila proti temu, da Avstrija Francozom Milansko prepusti, za kar pa Benetke (kjer je bila več sto let mogočna republika, ktero so pa v tej vojski Francozi prekucnili) v odškodovanje dobí. Tedaj se Francozi obrnejo in domú gredó; Tržačanom se o tej priliki davek zljajša, ker

ga Napoleon od treh milijonov na 2,600.000 frankov poniža.

Po besedah je bil tedaj zopet mir, pa vojaščina se ni zmanjšala, temuč še le vedno večje priprave so se delale, ker Francozi niso bili pri volji, stanoviten pokoj imeti, temuč so zdaj sem zdaj tje segali, in komaj so enega vladarja premagali, že so družega napadli in se sploh malo za pravico ali dano besedo menili. Že čez dve leti je bila Avstrija, katero so posebno krepko Rusi podpirali, v nov boj zapletena. Napoleona ni bilo takrat na Francoskem, ker je bil šel z armado Turkom Egipta jemati, zatoraj so bile francoske vojske, katerim je pravega vodja manjkalo, tepene na vseh krajih. Ko pa je Napoleon zopet nazaj prišel, premenila se je sreča naglo. V eni sami bitvi so bili cesarski, ki so se bili z Rusi sprli in od njih ločili, takó ustrahovani, da niso bili v stanu celó nič več braniti se. Takó naklanja nesložnost v velikih in v majhenih rečéh nadloge in zgube; le edinost dela manjše moči trdne in neužugavne. Njim, ki brez nje delajo, zgodi se, da se jim to, kar so z nezmernim trudom prvi dan dognali, drugi dan zopet podere in posuje.

Nagli mir, ki se je po nesrečni bitvi z zmagovavci storil, je obvaroval, da niso naše dežele vdrugeč francoskih bander v svojih mestih videle. Pa le malo let so brez tacega pogleda ostale. Francozi so čedalje silovitnejši postajali, njih vojskovodja Napoleon, ki se je najpred za poglavarja francoske republike povzdignil, je bil le malo časa zdaj s tem zadovoljen in se je dal 1804. l. za cesarja Francozov kronati. Deloma se temu ljudstvu, ki je čez vse slaveželjno, prikupiti, deloma pa tudi iz lastnega nagona in lastne boježeljnosti je sklenil cesar Napoleon napraviti državo, ki bi celo Evropo obsegala, zatoraj se tudi ni ogibal nikakoršne krivičnosti, da bi dovršil ta namen, ampak naglo se je poprijel vsake malenkosti, ki mu je mogla dati vzrok za nove vojske. Tedaj se vžge 1805. l. novo bojevanje, ki je zavolj izdaje in strašljivosti nekterih cesarskih vodjev takó nesrečno teklo in se takó neslavno izšlo, kakor še popred nobena vojska avstrijskih vladarjev s tujimi sovražniki. Zopet so prišli Francozi,

ko so cesarsko armado na Ogersko podili, v Trst in Ljubljano in razpisali v obeh mestih silne vojaške davke v denarji, zraven pa še hrano in obleko za vojake. Trst je moral 6 milijonov frankov plačati; ker se ti niso o pravem času odšteli, zato je bilo mnogo premožnih kupcev v ječo vrženih, hiše pa s francoskimi vojaki napolnjene, ktere so morali preskrbovati. V Požunu na Ogerskem sta cesar Franc in Napoleon 26. decembra sklenila mir, po katerem so imele Benetke in beneška zemlja do Soče francoske postati, slovenske dežele pa zopet pod Avstrijo priti. Vendar je bilo že naprej videti, da bo ta mir le kratko časa trpel. Sebičnež in lakomnež ni nikoli zadovoljen le z enim delom, pridobljenje manjšega mu le še hujšo željo vžge polastiti se vsega, in noben pripomoček mu ni prekrivičen, da mu le dosego namena obeta. Že je Napoleon vse sosede pod svojo oblast spravil, ali s tem, da se jim je samega sebe vladarja vrinil, ali pa da je narodom svoje sorodnike, brate in druge prijatle za kralje vsilil. Večidel nemških knezov se je tako spozabilo, da so ga celó sami za svojega varha spoznali in mu za njegove vojske vojakov obljubili. S tem je tedaj nemško cesarstvo razpadlo in cesar Franc je nemško krono odložil ter se zanaprej le avstrijskega cesarja imenoval, ktero ime je bil že 1804. l. prislovu „nemški cesar“ pristavil.

Napoleon je imel zdaj še dva sovražnika, ki sta še neužugana bila, na suhem Ruse, na morji Angleže; ker je bilo pa nevarno, oba ob enem prijeti, pa sklene tako dolgo z enim prijatel biti, dokler ne bi bil drugi premagan. Tedaj se posprijazni z Rusi in napravi, kakor druge evropejske države tako tudi ruskega cara, da se odpové vsi kupčii in zvezi z Angleži, ker je s tem mislil to ljudstvo, ki se večidel od kupčije živi, najbolj v živo udariti, zlasti ker ni imel dovolj ladij in izurjenih morskih vojakov, te svoje sovražnike na morji užugati. Ker se je tudi Franc moral vsej kupčii odpovedati, pač ni bilo čuda, da so jele naše primorske dežele posebno pa Trst, ki ga zgolj kupčija redí, hirati in božati. Tudi sicer je Napoleon našo državo tako s svojimi deželami obdal in jo pritiskal, da je cesar Franc prepričan bil, da mora v malo letih

Avstrija popolnoma pod tujo oblast priti, ako se o pravem času v bran ne postavi; toraj sklene, svojo armado tako pomnožiti, da se bo smel, ako se boj vname, srečen pospešek pričakovati. Tedaj so bili 12. maja in 9. junija 1808. l. razglašeni patent, po katerih se je imela narodna bramba in namestivna vojska osnovati. Cela cesarska armada bi bila, ako bi se bili ti patent popolnoma spolnili, več kot 800.000 vojakov štela. Po pravici se je tedaj Napoleon te naprave bal in je ukazal, kmalu tudi cesarju Francu nabiro narodnih brambovcev in drugih priprav ustaviti, sicer ima nove vojske pričakovati. Vendar cesar sklene, ako ravno ima še le polovico armade skupej, rajši s pomočjo svojih narodov krepko bojevati se, kakor pa še dalje povelju ošabnih Francozov uklanjati se. Vojska se začne 12. aprila 1809. l. na Nemškem in Laškem. Posebno tukaj so bili cesarski srečni, ker so v hudi bitvi Francoze zmagali. Slovenski brambovci iz Kranjskega, Goriškega in Trsta so prišli prvokrat v ogenj in so se junaško obnašali. Pogosto so prepevali navdušljive pesmi, ktere je bil pesnik Vodnik nalašč za slovenske brambovce sestavil. Pa manj srečni so bili Avstrijani na Nemškem, kjer je je Napoleon razkropil in ob Donavi noter do Dunaja podil. Ta stiska je tudi primorala cesarske zopet iz Laškega iti in se proti Donavi nazaj napotiti, da bi tu z drugo armado združeni Francoze še enkrat unkraj Dunaja zagrabili. Brez ovire tedaj Francozi vnovič Beneško posedejo in se čez naše dežele vsujejo. Vodja Šilt pridere v Trst že 18. maja, 20. maja Francozi nakope pri Razdrtem dobé, nekaj dni pozneje in sicer z izdajstvom tudi ljubljanski grad. Teže so prišli sovražniki na Koroško; tu so se junaški Hrvati več dni pri Trbižu in Malborgetu branili, dokler niso vsi do malega slavne smrti storili. Zdaj so jele čez naše kraje v popolni meri hoditi nadloge, ki so navadni nasledek hudih dolgih vojská. Dežela je bila poplavljená s sovražniki, kterim so se morale prenočevališča, jed, pijača, obleka, davki brez mere in konca dajati. Samemu Trstu je bilo 50 milijonov frankov naloženih in ker jih ni plačati mogel, dvajset prvih kupcev v poroštvo plače na

Laško odpeljanih in 2 mesca tu v trdi ječi držanih. Med tem je Napoleon cesarske v silni bitvi pri Ogrunu (Vagramu) popolnoma zmagal, tako da zopet ni bilo drugej kot v naglem, če ravno nesrečnem miru otežbe iskati. V pogodbah, ki so se zastran tega storile, bili so novi davki slovenskim deželam naloženi. Trst je imel zopet okoli poltretjega milijona, Koroško blizu dva milijona, Gorica 910.000, in Kranjsko celo 15 milijonov frankov plačati! Kmalu pa je prišlo tem krajinam še važnejše sporočilo, namreč da sta cesarja Franc in Napoleon mir storila in da so one po tem miru od Avstrije (razun celovškega okrožja, ki jej je ostalo) ločene in Francozom pripuščene. —

Tako ste tedaj dve tretjini slovenskih dežel, potem, ko ste več stoletij pri Avstrii bili in se je kot svoje matere navadili, zdaj iz njene oblasti naenkrat prišli pod vladu zmagovavnih Francozov. Naglo je ta važna novica narod spreletela in razne misli v tem in unem budila, nekteremu povrnjenje tistega veselega gibanja in blagra, ki je za Jožefa bil, radostno prihodnost in zlate čase obetala, druge zopet v skrb pripravila, kako se bo ž njih vero, ki so jo, kakor je znano bilo, Francozi malo cenili, kako ž njimi samimi pod novim vladarstvom godilo. Vendar popolnoma se ni spolnilo niti pričakovanje unih, niti skrb teh, kajti Francozi so v deželo res mnogo slabega prinesli, pa tudi mnogo dobrega, česar nihče tajiti ne more. Med slabe reči se mora šteti, da so jeli Slovencem vero, ki je vendar najdraži zaklad vsakega naroda, izpodkopavati. Večidel sami neverni so se tudi malo menili, ali so se ljudje po cerkvenih in božjih zapovedih vedli ali ne. Njih obnašanje je moralo največe pohujšanje v deželo prinesiti, oni večidel niso cerkva obiskovali, niti nedelj in praznikov praznovali, niti najmanjšega spoštovanja duhovnom skazovali; in to ni moglo brez slabih nasledkov ostati. Da se je le deželskim gosposkam pokorščina skazovala, pa je bilo potem malo vprašanja, ali se to tudi duhovskim oblastim skazuje ali ne. Tedaj jim je bil zakon veljaven, če sta bila ženin in nevesta pred oltarjem zaročena ali ne, da sta le od deželske gosposke

privoljenje in potrjenje dobila. Tudi slovenska národnost je prišla pod francosko vlado v neko nevarnost, in sicer ne zató, ker se je francoski jezik po sili ljudstvu vrival, ampak zavolj posebne lastnosti, ki jo ima ta jezik. On je namreč neizrečeno olikan, gladek, lepoglasen in prilizljiv, kar se o trdem in robastem nemškem ne more ravno trditi. Tudi Francozi sami po sebi so ljudjé, ki se človeku naglo prikupijo, namreč veseli, odkritosrčni, radodarni, vsakemu dobri itd., takó da se jih je vsak narod kmalu privadil, in se njih navad in jezika poprijel. Le 4 leta so v naših krajih gospodovali in vendar že ni bilo v Ljubljani skoro človeka, ki ne bi bil dobro znal francoski govoriti. Ko bi bili le kakih trideset let pri nas kraljevali, bili bi se brez dvombe Slovenci precéj pofrancozili. Vendar je pa po drugi plati tudi gotovo, da je tudi marsikaj dobrega po Francozih v deželo prišlo. Na vso moč so se prizadevali, deželno kupčijo, učenost, obrtnost in sem ter tje tudi kmetijstvo na višo stopnjo povzdigniti. Francosko poglavarstvo je bilo v Ljubljani, in pod to ni le Kranjsko spadalo, temuč tudi druge slovenske krajine, ki so francoske postale, kakor Gorica, Istra, Trst, cela Dalmacija in tretji del Hrvaškega, tako da so Slovenci v Ilirii, ktero ime so Francozi tem združenim deželam dali, mnogo bolj zedinjeni bili, kakor je to sedaj ali je pa pred kedaj bilo, ko so v toliko krajin razdeljeni živeli. Ljubljana je takrat glava Ilirskega, središče obrtnije in kupčije postala. Število njenih prebivavcev se je silno pomnožilo in čedalje večje blagostanje in bogastvo se je pokazalo. Tudi visoka šola ali vseucilišče se je takrat v Ljubljani napravilo, pa žalibog! da je ta za domačo učenost imenitna naprava s Francozi vred zginila. V šolah je zraven francoskega in nemškega jezika tudi slovenski zopet veljavo zadobil, pa bolj po deželi kot po mestih, kjer si je le malo opomogel. Posebno spoštovanje so pri ljudstvu francoske sodbe dobile, ker so bile nagle, ostre, brez razložka stanú pravične. Roparjev in tatov je bila dežela tako zavarovana, kakor še nikdar pred. Skozi najbolj samotni gozd se je smel denar na goli dlani brez nevarnosti nesti. Hitre in pripravne francoske žandarje imajo Slovenci še

dan današnji v dobrem spominu. Tudi davek so Francozi bolj pravično nakladali in ga v boljšem redu pobirali. Do zdaj je bil le kmet obložen, takrat so pa jeli tudi obrtniki plačevati, ker tudi oni v enaki meri države potrebujejo, da njih opravila v varstvo jemlje. Tudi srenje so večo pomembo zadobile, župani (po francosko m^êri) so bili na enako stopnjo z uradniki postavljeni. Preobširno bi bilo naštevati druge manjše dobrote, ktere je francoska oblast deželi prinesla. Tajiti se nikakor ne da, da je za kratkih štirih let, ko je pri nas veljala, mnogo mnogo storila deželi na blagor in korist.

Tako je prišlo leto 1812, ko je francoskemu cesarju sreča prvokrat hrbet obrnila. Vse druge evropske države so mu bile ali popolnoma podložne ali pa saj iz strahú pokorne, samo ruski car ni hotel pred njim uklanjati se, temuč tudi zanaprej svobodni samovladavec Rusov ostati. Ker se tedaj z neizmernim naklepom Napoleonovim, vesoljno evropsko državo napraviti si, carovo ravnanje ni vjemalo, sklene ga on pokončati in tolikanj bolj smé nadjati se sreče, ker ima pod sabo morebiti najsilnejšo armado, ki jo je svet videl, namreč 700.000 najbolj srčnih, naučenih in skušenih vojakov. Toda človek obrača, Bog pa obrne. Prestrašna zima, grozovita lakota in meč razkačenih Rusov podrobi v malo tednih celo to neštevilno armado do malo revnih ostankov, ki iz Ruskega pribežé. Pa tudi ta nesreča ni Napoleona ostrašila in ga na druge misli pripravila. On začne novih vojsk nabirati in se z nova z Rusi in ž njimi združenimi Porusi bojevati. Avstrijski cesar Franc, ki je dal svojo hčer francoskemu cesarju v zakon, misleč ga s tem sabo in z drugimi vladarji sprijazniti in takó trden mir vstanoviti, vidi zdaj, da njegov zet ne bo od svojih naklepov odjenjal, dokler ne bo k temu prisiljen; zatoraj se zedini tudi on 1813. l. z Rusi in Porusi, da bi lepa priložnost ne potekla, ker je zdaj Napoleon staro armado na Ruskem zgubivši mogel le novince v boj postaviti. Začne se tedaj proti Francozom nova vojna, ki je, slavnejša kot prejšnje, po hudih bojih njih moč ulomila. Tudi slovenskim deželam, ki so v francoski oblasti bile, prebliževali so se zdaj Av-

strijanci, da je zopet pridobé cesarstvu. Njih brambo je izročil Napoleon svojemu vojvodu Evgen-u, ki je imel pod sabo armado, ki ni štela dosti manj kot 50.000 vojakov. Pa med temi je bilo mnogo Hrvatov in Slovencev, na ktere se ni bilo dosti zanašati. Komaj je en oddelek avstrijskih Hrvatov pokazal se na dolenski meji, mahoma je ves bataljon francoskih Hrvatov francosko vojsko popustil in k svojim bratom prestopil. Tudi sicer so Slovenci Avstrijanom na roko šli, dajali so jim živež in obleko, pota kazali in jim brž sporočali vse, kar so o Francozih in njih namenih zvedeli. Avstrijskih vojakov ni bilo čez 20.000 vseh skupej, zraven so pa še napako storili, da so se v več trum razdelili in tako povsod na večje število Francozov naleteli. Toraj se ni čuditi, da so ti od konca večidel premagovali. Zaporedoma so bili avstrijski oddelki, ki so iz Koroškega, Hrvaškega in Granice pridrli, vkljub svoji hrabrosti zopet iz Ilirskega odtirani. Tudi drugi poskus, od vseh strani na Francoze pasti in se v sredi dežele, pri Ljubljani ali Postojni zediniti, spodletel jim je, ker je umni francoski vodja posamne trume sovražnikov s celo svojo armado napadal in z majhenim trudom trumo za trumo premagoval. Vendar se je s časoma na boljše obrnilo, ker so jeli tudi Francozi svojo armado deliti, zlasti pa, ker je slovenski narod sam proti Francozom na noge stopil in Avstrijancem v največi nevarnosti na pomoč prišel. Najpred se je zgodilo to pri Trzinu proti štajerski strani. Evgen je namreč na cesarskega vodja Felseisa od Kranja doli svojega podvodja Beloti-ja s 7.000 vojaki poslal. Felseis, čegar truma so večidel bili slovenski brambovci iz Štajerskega, stal je takrat ob veliki cesti pod Brdom. Ko bi bili Francozi tam nategoma nanj planili, bili bi brez dvombe naše premagali. Pa slovenski ogledovavec, ki je imel avstrijsko srce, zapeljal je je, ker je je, namesto da bi jim bil naravnost do velike ceste pokazal, dolgo časa ob rašiški gori vodil, da so še le z velikim ovinkom pri Trzinu na cesto prišli. Cesarski so med tem namen Francozov pozvedeli in se naglo vzdignili, da bi je prestregli in v tesnem kraji unkrāj trzinske vasi pokončali. Fran-

cozi so imeli na eni strani hrib in na drugi vodo Pešato, ob kateri omenjena vas stoji. V sredi tabra okoli cerkve sv. Florijana so bili njih topi postavljeni. Slovenskih brambovcv je bilo šestkrat manj, pa vkljub temu vendar na Mali Šmaren Francoze popadejo. Dež je lil v potokih, kar jim je jako na roko šlo, ker so Francozi mogli malo rabiti svoje tope in risanice in se je bolj z bodali in puškinimi bati bojevalo. Slovenci, ki so kraj poznali, prišli so kmalu za hrbet svojim sovražnikom, ki so se zdaj, od vseh strani obdani, z gore in od vasi ob enem napadeni, zastoj ubraniti skušali. Okoli 600 jih je bilo pobitih, še enkrat toliko vjetih, drugi so pa tabor, tope in drugo vojaško pripravo popustivši deloma proti Ljubljani, deloma v goro zbežali. Ta zmaga je storila tudi drugim avstrijskim oddelkom dušek, da je Francozom Kranj vzela in pri Višnjigori si je vodja Rebrovič zopet zgolj z Jugosloveni presvitlo slavo zadobil, ker je 4.000 Francozov v bitvi našlo pogubljenje. Celo dolensko stran so potem sovražniki mogli popustiti. Ko je bilo 200 mož pri sv. Križu posekanih, ubegnili so tudi iz Goriškega popolnoma. Že na sv. Mihela dan so se naši brambovci, Savo prestopivši, proti Ljubljani napotili.

Enako srečno se je tudi v gornji Istri in na Notranjem s pomočjo Slovencev proti sovražnikom bojevalo. Cearskim vojakom je tukaj zapovedoval vodja Nužan, kterege so Francozi namenili ob enem spredej napasti in ga zadej od Dalmacije gori zagrabiti in zaježiti. Da bi se jim ne bil mogel ubraniti, ako bi se bilo to spolnilo, to je gotovo. V odvrnjenje te nevarnosti pa se vzdignejo istrijski Slovenci in obsujejo Francoze, ki so iz Dalmacije pridrli, na lindarskem griču. Cela truma se je morala podati in jim orožje izročiti. Takó je tedaj tudi tukaj hrabrost deželanov slovensko zemljo francoske oblasti rešila. Kmalu potem je Nužan sovražnike popolnoma zmagal in je iz vseh doljno-slovenskih krajev izgnal. 29. septembra je Felseis že Ljubljano posedel, razun grada, ki ga je vodja Leger z 800 Francozi varoval. 5. oktobra je tudi on po pogodbi odšel, nekoliko potem je Evgen tudi Trst in Gorico popustil. Konec mesca že

ni bilo več v naših deželah sovražnika. Ker je Napoleon pri Lipski v Saksonii (16. in 18. oktobra 1813. l.) popolnoma premagan, in drugo leto celó prisiljen bil, odpovedati se francoski kroni, izrekla je slovesno nova francoska vlada, da med drugimi deželami, ktere je Napoleon odtrgal, tudi slovenske kraje ali Ilirijo zopet odstopi cesarju Francu. Takó se je tedaj to, kar se je v djanji že pred storilo, zdaj tudi z besedo potrdilo. Slovenci so prišli zopet k Avstrii in so se skazovali kakor pred takó tudi zdaj njene najzvestejše sinove in branitelje.

O vladi cesarja Franca se je za naše dežele marsikaj veselega, pa tudi precej žalostnega zgodilo. Pred vsem drugim je jelo kmetijstvo napredovati, česar je bila gotovo glavni vzrok v novo vstanovljena kmetijska družba. Duhovski in grajski gospodje so si veliko prizadevali, stare napačne navade takó pri lastnih zemljiščih odpraviti, kakor tudi druge s svojim izgledom v posnemanje spodbuditi. Na lepše gleštanjih vrtih, njivah in travnikih je bil kmalu na mnogih krajih sad njih blage prizadeve videti. Druga dobra naprava so bile hranilnice, ki so se večidel v vseh večih avstrijskih mestih in tudi v Ljubljani za Slovence osnovale. Važnejša mesta so zgubila sčasoma staro podobo, les je bil sploh s kamenjem, škodljiva z opeko nameščena, in tudi po vaséh so se zmiraj bolj pogosto jele zidane hiše namesto lesenih staviti. Potreba šol se je če dalje bolj živo čutila, zatoraj se jih je po mestih in kmetih mnogo novih napravilo; kakor Ljubljana ste tudi Celje in Gorica više šole ali gimnazije dobili. Le škoda, da je bil tudi zdaj národni jezik zaničevan takó, da so se ga učeni večidel sramovali in mu toraj v mestnih šolah tudi najmanjši prostorček odrekli. Le v Ljubljani se je po domoljubni prizadevi neumrlega Ravnikarja stolica slovenskega jezika vstanovila. Cesar Franc je dal mnogo koristnih postav v vseh obzirih, ktere imajo večidel še zdaj veljavo; ni jih toraj treba posebej popisovati. S Francozi je tudi način njih vladanja zginil. Dalmacija in Hrvaško ste bili od ilirskih dežel ločeni; Kranjsko, Koroško, Trst, Istra in Gorica so pa ostale tudi zanaprej skupej in se „ilirsko kraljestvo“ imenovali. Na čelo vsake

dežele je bil poglavar postavljen, stare kresije so se zopet vpeljale in pod nje so spadali novi okraji, ki so se osnovali namesto velikih francoskih županij (mêrij). Kakošna je pa naprava sodeb in drugih deželskih uradov bila, kako se je namesto prejšnjega lovljenja za vojaščino zdaj nabira novincev godila, z eno besedo, kakó je bila razmera vseh gosposk, kakošni njih opravki, tega mi ni treba praviti, ker so vse te reči noter do leta 1848 obstajale in se jih toraj marsikdo še dobro spominja.

Po francoskih vojskah ste se do smrti cesarja Franca le dve važnejši reči zgodili, ena je grozovita lakota, ki je 1817 in 1818. l. zavolj silno slabe letine ljudi stiskala, kateri niso mogle tudi najvelikodušnejše milošnje, ki so se od vseh strani pošiljale, v okom priti. Druga je bil pa shod evropejskih kraljev in vladarjev, ki je bil 1821. l. v Ljubljani zavoljo puntarij, ki so se bile na Laškem vnele.

Cesar Franc je umrl 1835. l. Po njegovi smrti je nastopil Ferdinand I., čegar milost bo vedno v bukvah zgodovine slavljena, čegar spomin tudi v slovenskih srcih živi. Leta 1848 se je najbolj jasno pokazalo, kako je po eni plati on svoje podložne posebno pa kmete, ktere je proti odškodovanju vseh desetin in tlak oprostil, ljubil, po drugi pa tudi, kako mu je naš slovanski narod vdan bil in mu vkljub vsem nevihtam prestol ohranil. Kako da je pa on odstopil in svoje mesto sedanjemu avstrijskemu cesarju Francu Jožefu izročil in kaj se je pozneje godilo, pa ne bom dalje popisoval; čemu sploh znane reči pripovedovati? Le nekoliko še o pisanji v domačem jeziku.

Slovstvo je sploh zrkalo vsakega naroda, v katerem se jasno kaže, ali on v svojem življenji napreduje ali nazaduje. Toraj ne bo odveč, da se tudi tu ta za presojo narodove vrednosti prevažna reč v kratkem omeni.

Pisanje v slovenskem jeziku se je še le za Jožefa II. kakor je že rečeno bilo, zopet s takim veseljem in v taki meri začelo, kakor so se z njim Trubar in njegovi tovarši pečali. Sicer je že za Marije Terezije nekoliko domačih bukev na dan prišlo, pa v tako malo iztisih, da so se kmalu med ljudmi pogubile; drugače se je to za Jožefa obrnilo. Zdaj so za blagor svojih farmanov skrbni slo-

venski duhovni zlasti iz Kranjskega in Štajerskega mnogo pobožnih in podučnih bukev pobožnega zapopadka spisali ali iz drugih jezikov prestavili in tako svoje ljudstvo zopet s stanovitno dušno pašo preskrbeli. Bukev, ki so bile o tem času do 1800. l. natisnjene, je še zdaj mnogo med ljudmi, najvažniša med njimi pa je gotovo nova prestava svetega pisma, ki jo je s pomočjo nekoliko prijatlov Japel dovršil. Kar zapopadek vseh teh bukev tiče, ne more jim gotovo nihče kaj očitati, pa vendar so imele napako, ki je ovirala, da se niso mogle učenemu in omikanemu svetu prikupiti. Bile so namreč pisane v neotesanem, okornem, z brez števila tujimi besedami namešanem govoru. Prvi, ki je to napako spoznal, pa tudi za pomočke vedel, odpraviti jo, ki je slovenskemu jeziku gladek tek, ličnost, čistost in lepoto podaril in domače spise tudi bolj omikanim prijetne storil, bil je večnega spomina vredni Vodnik. Pet let po Jožefovi smrti (1795) je jel najpred veliko pratiko izdajati, ker je potrebo takih bukvic za ljudstvo živo čutil. Tri tečaje je ta pratika doživela. Potem pa se je nevtrudljivi pisatelj lotil še važnejšega dela, za katero je pa le takrat pospeška upati, ko ljudstvo že saj nekako stopnjo izobraženosti doseže. Bile so to ljubljanske novice, ki so od 1797. do 1800. l. izhajale. Ker so se pa Slovenci še le komaj nekoliko zavedati jeli, morale so zopet zavolj premajhnega števila naročnikov v veliko žalost Vodnikovo zastati. Vendar to ga ni v njegovem domoljubnem počenjanji ostrašilo, marveč se je ravno zdaj poprijel pisarije, s katero si je največo slavo zadobil, namreč pesništva. Še zdaj, ko smo hvala Bogu na viši stopnji, kot so takratni Slovenci bili, nam srce veselja igra, ko gibčne, radostne, zaup v boljšo prihodnost dihajoče Vodnikove pesmi beremo. Najpred so prišle na svitlo „pesmi za pokušino“ in kmalu potem o pričakovanji nove francoske vojske „pesmi za brambovce“, ki so kmalu postale lastina ljudstva, katero je je navdušeno prepevalo. Razun pesem je Vodnik pozneje še mnogo družega pisal, kar se pa ni vse natisnilo. Za šolo posebno koristna bila je njegova v domačem jeziku sestavljena „pisumenost“, ki uči vodila, kako se ima slovenščina prav in lepo pi-

sati. Tudi na najmanjše reči, ki so pa vendar v življenji potrebne, obračalo je skrbno oko Vodnikovo svojo pazljivost, takó je spisal „kuhinjske bukve. Tako število spisov, ki so iz njegovega pridnega peresa prišli, kakor izvirnost in lepi, zares slovenski jezik teh spisov delajo Vodnika če ne začetnika slovenskega slovstva sploh, pa gotovo začetnika njegovega napredovanja za naše čase. Z njim se je takrat tudi več družih učenih prijatelov združilo, z enako blagim namenom pripomoči v povzdigo domačega slovstva. Ravnikarja smo že omenili, čegar potegovanje je prvo stolico slovenskega jezika Ljubljani pridobilo. Med drugimi je zlasti Linhart slavno imé zaslužil, ker je jel v nemškem jeziku zgodovino slovenskega jezika spisovati, le žalibog, da ga je smrt pred dovršenjem tega imenitnega dela prehitela. Celó nekoliko gledaliških iger se je iz drugih jezikov že takrat poslovenilo. Pa ondi, kjer ni denarne pomoči, mora ves trud domoljubov brez vspeha ostati in taka bi se bila pač tudi Vodniku in drugim pisateljem godila, ko jim ne bi bil bogati, za svoj narod goreči Žiga Cojz s svojo podporo na strani stal. Združena moč vseh teh rodoljubov je postavila še le trdno podlago slovenski omiki in zasejala rodovitno seme, ki je če dalje gosteje in obilnije poganjalo, dokler je naša narodnost pred poginom zagotovljena bila.

Po Vodnikovi in Cojzovi smrti so se pisatelji nekoliko razkropili in veselje za slovensko pisanje je omagovalo. Vendar je prišlo še vedno precej svetih bukev, podučnih povest, kakor prestave Krištofa Šmida in duhovnih pesem na dan. Najvažnije slovstveno delo v tej dobi (od 1817—1830. l.) je pa brez dvombe bila Metelkova slovnica. Le njej se imamo zahvaliti, da je slovenski jezik v tako kratkem času takó čist in v svojih pravilih dovršen* postal, kakor morebiti nobeno drugo slovansko narečje. Ker je ta slovnica razun svojih neprecenljivih vodil tudi nove črke prinesla, res da se v začetku ni mogla vsem prikupiti in le prijatli pisateljevi so se po njej ravnali. Pa sčasoma se na take malenkosti, kot so črke, več ni gledalo; dobri pisatelji so se je sploh poprijeli, le slabi pisavci so jo še zametavali. — Novo na-

predovanje za slovensko slovstvo je prišlo z letom 1830, ko se je zopet oživilo pesništvo, v katerem se národno življenje najjasnejše naznanuje. Poglavna zasluga tega gre Mihu Kastelcu, ki je več mladih pesnikov krog sebe zbral in jim v svoji „Kranjski čebelici“ priložnost dal poskusiti se in domorodne glase svojih navdušenih src občinstvu razodeti. Pred vsemi drugimi se je tu prvokrat visoka pesniška zmožnost Franceta Prešerna posvetila, čegar pesmi so bile 1847. l. v posebnih bukvah na svitlo dane in bodo na vekomaj kras slovenskega slovstva ostale. Gladka beseda, lepota govora in podob in globoka občutnost so glavne lastnosti njegove poezije. Ker so mu besede iz srca izhajale, zato tudi zopet v srce gredo. Tudi kak drugi veči narod, ki ima že obširnejše slovstvo, mogel bi ga med svoje prve pesnike šteti, zatoraj sme gotovo Slovenec ponosen biti, da Prešerna svojega rojaka in svojega pesnika imenuje. Kranjska čebelica je doživela štiri roje zaporedoma, in ni le pri Slovencih, temuč tudi pri drugih Slovanih, posebno pri Čehih dopadala. Zraven nje se je o tem času tudi drugzega precej pisalo, posebno pa je število molitvenih bukev naraščalo. Med bukvami posvetnega zapopadka bil je najvažnejši „slovensko-nemški in nemško-slovenski besednjak,“ ki ga je bil Murko spisal in 1833. l. na dan dal. Kakor Metelkova slovnica še do zdaj ni prekošena, tako ima tudi Murkov besednjak vkljub svoji pomankljivosti še zmiraj svojo ceno.

Nezmerno važen napredek pa je storilo slovensko slovstvo s 5. majem 1843. l., ko so jele izhajati naše obče spoštovane, kmetu kot gospodu enako ljube „Novice.“ O njih koristi, važnosti in neznebljivosti ni treba dosti govoriti. Bile so one prva vez, ki je kranjske, štajerske, primorske in koroške Slovence sklenila, one so zaklad, kamor so slovenski pisatelji svoje lepe spise pokladali, one so šola, v kateri se je na stotine domorodcev izgojilo, mnogo slovenskih mladenčev čiste materščine se izučilo in si zmožnost prilastilo pisati jo, ker jih je mnogo dober svet, poduk, tolažbo ali upanje v čedalje boljšo veselo narodsko prihodnost zadobilo. Največa hvala in slava gre tedaj go-

tovo možu, ki je vredništvo „Novic“ prevzel in ga že toliko let in s toliko umnostjo vodi, dr. Janezu Bleiweisu.

Med drugimi pisatelji omenjamo tukaj le dveh najizvrstnejših. Eden je Koseski s svojimi visokimi pesmami. Ako nam Prešerin s svojo mično besedo srce gane in omeči, povzdigne nam je Koseski in s svojim resnim, pomembnim glasom z najvišimi občutki navdihne in nad zemeljske v nebeške zrake prenese; ako se tudi Prešernu ne more najlepši in glajši jezik odreči, prekosi ga vendar Koseski v krasoti govora in kreposti besed. Noben pisatelj ni obudil večega navdušenja za slovenščino kot on, ker je pokazal, da se dáó tudi v njej ravno takó najvisokejše reči pisati, kakor v kakem drugem že davnej omikanem jeziku, n. p. v nemškem ali laškem. Kakor se je ž njim domače pesništvo tako mogočno povzdignilo, tako je pa ob enem drugi slavni mož tudi prosti govor ali prozo olikal in nam v Novicah svoje neprecenljive, v pravem slovenskem duhu zložene spise podajal, namreč prezgodaj nam zamrli fajmošter Matija Vrtovec. Njegova „kemija“ in „vinoreja“ mu zagotavljata neumrljiv spomin pri Slovencih in ostali bodete na vek drag biser domačega slovstva. Žalibog, da ga nam je nemila smrt vzela, predno je dokončal imenitno delo svojega domorodnega truda, namreč: „občno zgodovino,“ ktero so potem, hvala Bogu, dovršili drugi domorođci.

Razun „Novic“ se je od 1843. do 1848. l. tudi mnogo družega svetega, pa tudi posvetnega pisalo. Pred vsem drugim so „Drobtinice“ omeniti, ki so jele po prizadevanji visoko častitega, lavantinskega škofa Slomškega 1846. l. izhajati in so kmalu ravno takó kakor „Novice“ Slovencem drage postale in posebno na Štajerskem veliko veselje za domače branje in pisanje obudile. Vsako leto nam je ene in še več lepih bukev prineslo, ki so se, ker so se Slovenci v ljudskih šolah svojega jezika brati naučili, v kratkem razprodale; če dalje bolj živo se je jel slovenski duh gibati; ne le pri kmetih, temuč tudi pri učenih in omikanih si je že slovenščina spoštovanje, ljubezen in podporo dobivala. Takó je prišlo za vse evro-

pejske narode, zlasti pa za Slovane prevažno 1848. l. Takrat se nam je za vselej naša narodnost rešila, ker jo je cesarjeva beseda potrdila in jej podelila veljavo, kakoršno je imela nemška in laška. Kako živo je to leto narodno gibanje postalo, znano je dovolj in to priča, kakó krepk je slovenski živelj in da vzrok njegove prejšnje tihote ni drugega bilo, kakor to, da duška ni imel. Zdaj je slovenski duh preveval tudi trge in mesta, kjer pred skoro ni bilo njegovega sledu; lepi materščini so se odprle vse slovenske šole, celo pisarnice se je niso mogle popolnoma ubraniti. Iz domačih gledišč, kjer ste pred zgolj nemščina in taljanščina gospodovali, razlegati so se jeli tudi slovenski glasi, in število slovenskih časnikov je kmalu postalo večje, kot število tistih nemških, ki so se na Slovenskem tiskali.

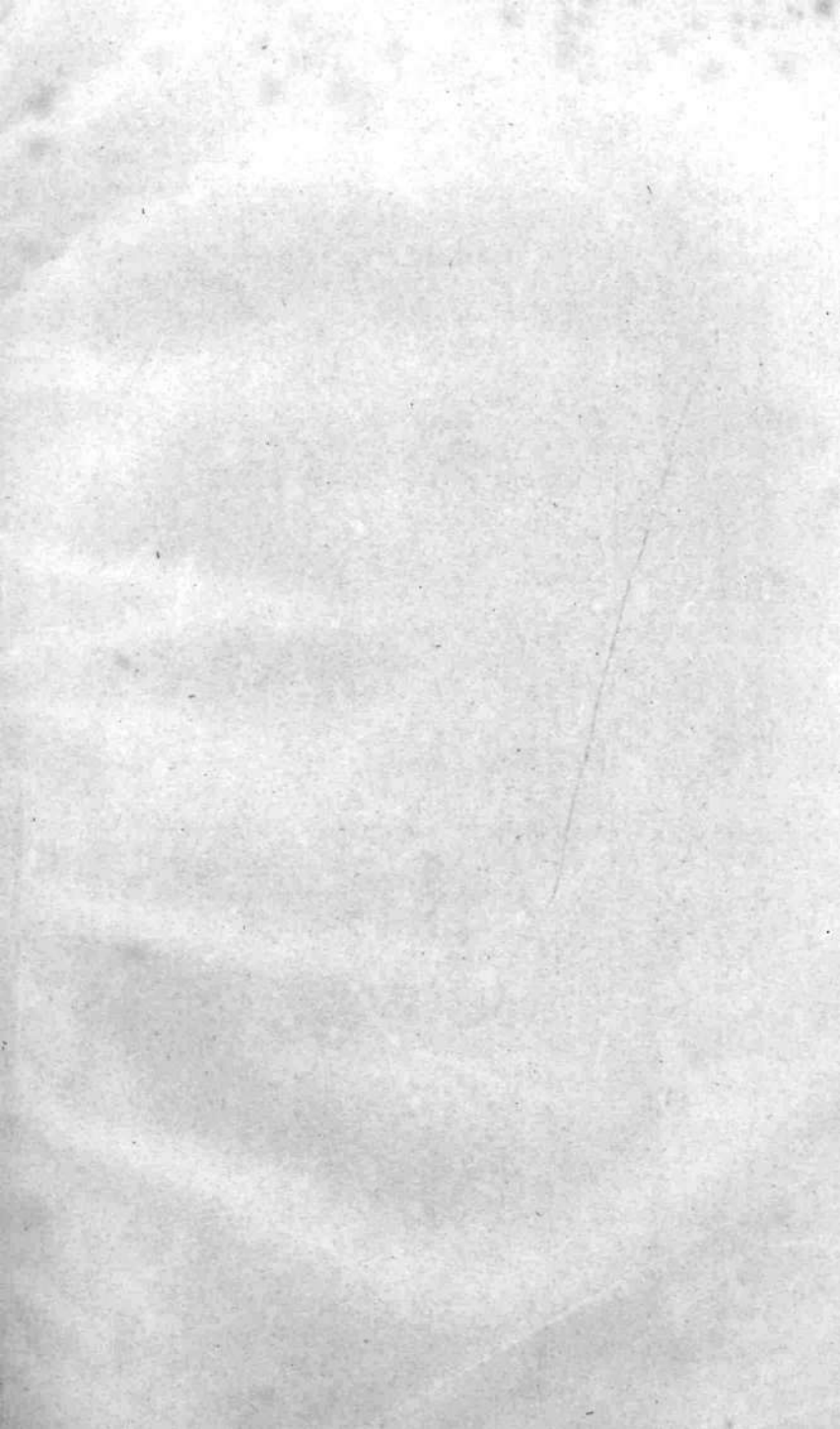
Res, da je pozneje ta živi duh zopet nekoliko otrpnel, pa taka je povsod: odtok morja se vrsti z natokom in natok zopet z odtokom. Da je le podlaga postavljena, na kateri se bode mogla slovenska narodnost krepko vzdigovati, vse drugo se bode sčasoma z zedinjeno močjo pravih domoljubov dovršilo. Začudenje in vesel up nas mora prevzeti, ko pogledamo na napredek, ki ga je naša reč od cesarja Jožefa do zdaj storila. Gotovo se dá taka stopnja narodske povzdige, ki bi se bila dosegla v takó kratkem času kot pri Slovencih, le pri malo drugih narodih dokazati. Zatoraj smemo veselega očesa gledati v prihodnost, ki bode gotovo če dalje jasnejša za naš narod, ako le mi križem ne držimo rok in ne zanemarjamo imenitnega dela, ktero so pridni rodoljubi že tako daleč dognali.

Zatoraj naj se trudi vsak po svoji moči; kdor zamore mnogo, ta naj dela mnogo, komur je pa narava manjše zmožnosti podelila, ta naj tudi te obrne narodu na korist; povračilo sicer ne bode bogastvo, pa delavce domačega vinograda čaka veliko večje in vrednejše plačilo: čast in spoštovanje pri rojakih, hvaležnost in slava pri vnukih. Ako bomo takó ravnali, naš trud gotovo ne bode zastonj, kajti naše zrnje ne leti na pusto praho ali

celó na trdo skalo, temuč na rodovitno njivo; slovenski narod bo dosegel toliko, da bode mogel ponosno stopiti poleg drugih, večih ljudstev; njegov dušni in telesni blagor se bo v obilni meri razodeval, kakor še nikdar popred. Toraž še enkrat zakličem:

Delajmo! — in mili Bog bode blagoslovil
naš pot in trud. —

Tisk Egerjev v Ljubljani.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS SLO

00000242689

